

Մ Ի Ո Ն

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ—ԳՐԱԿԱՆ—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ս. Իրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին ներհամար՝ կազմակերպչական

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱՆԷՍԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ

ԻՂ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ԵՐԶԱՆ 1950 Վ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Երես

ԽՐԱԳՐԱԿԱՆ

- Պաղեստինի աղետին նկատմամբ եւ Ս. Ասուածածին
ու Ս. Փրկիչ եկեղեցիները . 165

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

- Ազգանունի կերպ . Ե. 169
— Տեղագիտական Աղբյուր (10) . ԳՐ. ՍՐԿ. Հ. ԳԱՆՈՒՍՏԵԱՆ 172
— Աղբյուր . ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՔԵՂԱՅ 177
— Ամենաբնական հասկացումներ . X 180

ԲԱՆԱՍՏԵՂԶԱԿԱՆ

- Քանի որ վառ եւ, երազ . Մ. ԻՇԽԱՆ 183
— Անտիկիտի երգը . » » 184
— Որպեսզի դու իմաստ միտ վառ . » » 185

ՀԻՆ ԵՎ ԵՐ

- Քառուկ Քառուկան . Հրաւ. Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ 186

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

- Ս. ՄԱՐԿԱՆ . Ե. Վ. Տ. 189

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ

- Աստուծոյ խոսքի հայերէն թարգմանութիւնը
եւ տեղեւորութիւնը հայ հաւատքի վրայ . ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ 193

ՀԱՅԿԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԵՐ

- Տարբեր . Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ 195

ՆԱԽ ԴՈՒՄՆԵՐ

- «Անտիկիտի Քառուկ» . Ե. 202
— «Կառնի ու երազ» . Ե. 204

ԼԵՔՍԻՆԴՐՈՍԿԱՆ

- Հայաստանի այլ բնիկների եւ Կովկասեանների
ազգեցութիւնը Հայերէնի վրայ . ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ 205

ՋԵՄԵՅԵՆԻ ԱՌԽԱՏՈՒՄՆԵՐԸ

- 209

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

- Անտիկիտի լուրեր . 209
— Համակարգ պատմութեան փոփոխութիւններ Ս. Արտեմի ներքին . 211

ԲԱԺՆԵՐԻՆ

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգիրքն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 10

ՈՒՀԱԿՐՈՒԹԻՒՆ ՄԵՐ ՀԱՍՏԷՒՆ

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

Printed in

JERUSALEM — PALESTINE

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԳ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1950

≡ ՅՈՒՆԻՍ-ՅՈՒԼԻՍ ≡

ԹԻԻ 6-7

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ԱՂԵՏԻՆ ՀԵՏԵՒԱՆՔՆԵՐԸ

ԵՒ

Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ՈՒ Ս. ՓՐԿԻԶ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԸ

Պաղեստինի աղէտը ծանօթ է բոլորիս, իր ծանրակշիռ հետեւանքներով, իր անդարմանելի աւերներովն ու վէրքերովը: Յարդ այս էջերէն խօսած ենք Ս. Աթոռոյ տագնապին և մերագնէից նիւթական ծանր կացութեան շուրջ: Պաղեստինի աղէտը զրկած է Ս. Աթոռը երեք տարիներէ ի վեր կալուածական և եկամտային իր բոլոր միջոցներէն, ինչպէս նաև Պաղեստինահայութիւնը երկրէն ապրելու կարելիութենէն: Սակայն շնորհիւ արտաքին օժանդակութիւններու, Սփիւռքի մեր հարազատներու կողմէն, կադն ի կադ և տնտեսական դժնդակ կացութեան մը ընդմէջէն, կը շարունակենք մեր կեանքը, մինչև որ ծագի Աստուծոյ արդարութեան և խաղաղութեան արեւը Ս. Երկրի վրայ:

Բայց տնտեսական այս անելին եզրը կայ դեռ վիճ մը, որուն մտածումն է այժմ որ ամենէն աւելի կը վրդովէ ու կ'ամբոխէ Ս. Յակորեանց զինուորեալ և ազգային իրաւանց պաշտպան Միաբանութեան միտքն ու սիրտը: Ատիկա մեր փաստած շէնքերէն աւելի, մեր փաստած և կործանած եկեղեցիներուն դռն կսկիծն ու տագնապն է:

Սրբոց Յակորեանց Մայր Տաճարը, անոր յարակից Էջմիածին եկեղեցին և Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցին ռումբերէն վիրաւորուած և ծանր ցնցումներ կրած են, ու կը կարօտին մասնակի բայց հիմնական նորոգութիւններու:

Պաղեստինի դէպքերու նախօրեակին, Գեթսեմանի ձորին մէջ զտնուող Ս. Աստուածածնայ զերեզմանի հնադարեան եկեղեցին՝ որուն արտաքին զաւիթը և մուտքը տակաւին նոր վերահաստատուած էին իրենց նախկին շքեղութեանը մէջ, Յունաց պատրիարքարանի հետ համահաւասար, 1948 Յունուար 5 ի զիշերը յանկարծական և աննախընթաց տեղատարափ անձրեւներու հեղեղներով լեցուեցաւ: Խորտակուեցան նոր դուռն ու զաւթի պատը, և փճացան ներքին առարկաներու մեծ մասը: Քանդուեցաւ Ս. Կոյսի դամբարանը և անոր առջեւի մեր պատարադամատոյց սեղանը, փաստուեցան մեր բոլոր իւզաներկ պատկերները, կանթեղները, ջահերը, պահարանները, զգեստեղէնները, հազարներու հասնող արժէքով:

Ամերիկայէն Տիար Եղուարդ Կիւլպէնկեան, Ս. Աստուածածնայ Եկեղեցւոյ նորոգութեան համար նուիրած էր 1000 Պաղեստինեան, խոստանալով մնացեալ նորոգութեան ծախքեր ևս հոգալ: Յոյներու և մեր միջև գոյացած համաձայնութեան համեմատ, շուտով պիտի սկսինք Եկեղեցւոյ նորոգութեան գործը՝ երկու Պատրիարքարաններու կողմէն ընդունուած ծրագրի մը համաձայն: Տակաւին նորոգութեան ծախքերու ընդհանուր և վերջնական գնահատումը եղած է, սակայն մեզի ինկած բաժինը քանի մը հազարներու կը հասնի:

Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Եկեղեցին ամենահին եկեղեցիներէն մին է, կառուցուած Ե. դարուն Մարկիանոս կայսեր կողմէն, շուրջ 453ին: Եկեղեցին սկզբնական շրջանին կառուցուած էր չքեղօրէն, ճիշդ Քրիստոսի Գերեզմանին նման՝ կամարներով և սիւներով զարդարուած էր Ս. Կոյսին գերեզմանը, պսակուած ոսկիէ և արծաթէ պատուական անօթներով: Կամարներն ու պատերը ծածկուած էին որմանկարներով, որոնք կը ներկայացնէին Ս. Կոյսի կեանքին մեծ առիթները և աւանդութիւններէն ելուզուած տեսարանները: Տաճարը ունէր նաև վերնայարկեր, ուր կ'ապրէին աւելի քան հարիւր կոյսեր, ըստ Եպիփանի վկայութեան, և ասոնք էին որ կը պահպանէին Տիրամօր գերեզմանը, վանահօր մը հսկողութեան և ուղղութեան ներքև:

ԺԱ. դարուն կը քանդուի Եկեղեցին, հաւանաբար Խաչակիրներու կողմէն Երուսաղէմի գրաւման ընթացքին: Եկեղեցին թէև կը կործանէր բայց Ս. Կոյսի գերեզմանը անաղարտ կը մնար: *Godefroy de Bouillon*, Ս. Քաղաք գրաւող Ֆրանկ այս յաղթականը 1130ին վերաշինեց քանդուած Եկեղեցին:

1187ին Սալաէտտինի յաղթութենէն յետոյ, Եկեղեցիին բոլոր մասերը, հիւանդանոց, և վերնայարկի բաժինները քանդուեցան և անոնց նիւթեղէնները գործածուեցան քաղաքին պարիսպներուն խրամատները նորոգելու համար: Քանդուած մասերու հողերը դիզուեցան Եկեղեցիին շուրջ, բարձրացան մինչև տաճարին պատուհանները, և երբեմնի լուսաւոր Եկեղեցին մնաց ստուերի մէջ:

1948 Յունուար 5ի Գեթսեմանիի Ս. Աստուածամայր Եկեղեցւոյ ողորդումը աննախընթաց պարագայ մը չի կազմեր սոյն Եկեղեցւոյ տարեգրութեան մէջ: Պատմութիւնը մէկէ աւելի պարագաներ կը յիշէ երբ տաճարը առարկայ եղած է ոչ միայն մարդկային վայրագութիւններու, այլ նաև բնական աղէտներու: Այս առիթով, ինչպէս յիշեցինք վերը, մեր և յոյն Պատրիարքարաններու փափաքն է կարելի վայելչութեամբ զարդարել Եկեղեցին, քրիստոնէական այդ աղուոր և խիստ ուշագրաւ սրբավայրին տալու իրեն վայել կերպարանքը, որպէսզի հնութեան և սրբութեան դրոշմով օծուն այդ զոհարը իր վայելուչ շքեղութիւնը կարենայ հաղնիլ:

Քանդուած է նոյնպէս հայապատկան Ս. Փրկչի Եկեղեցին և վանքը, պարիսպէն դուրս Սիոն լեռան սրտին վրայ: Ս. Փրկչայ վանքը շատ հին է, համաձայն Ս. Տեղեաց յիշատակարաններուն և աւանդութեան, և կառուցուած է Կայիափայի տան տեղւոյն վրայ 530ին, հիներէն կը կոչուի նաև Քրիստոսի երկրորդ բանտ: Եկեղեցին շինուած էր յանուն Ս. Պետրոսի, սակայն մեր յիշատակարաններուն մէջ միշտ Ս. Փրկիչ կոչուած է, ի յիշատակ մեր Տիրոջ չարչարանքներուն:

Բանտը քառակուսի փոքրիկ սենեակ մըն է, պատարագամատոյց սեղա-

նով, ուր դրուեցաւ մեր Տէրը Կայիափայէն դատուելու բերուած ատեն։ Ս. Փրկչի Եկեղեցիին մէջ կը մնան նոյնպէս Ս. Գերեզմանի կափարիչ վէմը, որուն վաւերականութիւնը ընդունուած է օտար Եկեղեցիներէն և պատմիչներէն։ Ս. Փրկչի Եկեղեցին ունի ուրիշ երկու պատարագամատոյց սեղաններ, մին յանուն Ս. Երրորդութեան և միւսը յանուն Ս. Զարչարանաց։

Եկեղեցիին գաւիթը, Գր. Պարոնտէր պատրիարքէն սկսեալ իբր գերեզմանոց կը ծառայէ Ս. Աթոռոյ գահակալներուն և այլ բազմեալստ բարձրաստիճան Միաբաններուն։ Ս. Փրկչի վանքին քովը կայ նաև ազգային մեծ գերեզմանոցը, ամենէն փառաւորն ու ընդարձակը միւս յարանուանութիւններու ունեցածին հետ համեմատած։

Ս. Փրկչի վանքը Բ. դարէն սկսեալ պատկանած է Հայոց, համաձայն օտար և հայ յիշատակարաններու։ Քաղաքին պարիսպէն դուրս գտնուած ըլլալուն համար գուցէ, վանքը դարերու ընթացքին ենթարկուած է միշտ յարձակումներու և կողոպուտներու։ Սակայն հակառակ այս կրկնուած աղէտներուն և կործանումներուն, Երուսաղէմի Հայ Միաբանութիւնը դարուց ի դարս երբեք չէ ընկճուած, այլ կամքի ու հաւատքի զօրեղ ուժգնութեամբ մը դիմակալելով՝ ի վիճակի եղած է շարունակ ազատիլ ու վերաշինել վանքը, պահպանելով սրբավայրին վեհութիւնը։

Կարելի է ըսել այս վանքին համար թէ անիկա չնորհիւ իր բացառիկ կարեւորութեան և դիրքին, նահատակ վանք մը եղած է։ Պաղեստինի այս աղէտին մէջ նոյնպէս Ս. Փրկչի միակը եղաւ քրիստոնեայ սրբավայրերէն, որ կրեց պատերազմին հարուածները և քանդուեցաւ։

Ս. Փրկչի Սիոն լեռան վրայ իր ընդարձակ շրջապատով և ազգային գերեզմանոցով կը զրաւէ բացառիկ դիրքը, այցելու ուխտաւորներու ուշադրութեան և քրիստոնեայ միւս յարանուանութեանց նախանձը զրգուելու աստիճան։

Յիշեալ Սրբատեղիներու նորոգութեան և վերաշինութեան հարցը մեծ ծանրութիւն է այս տրտում և աղքատ օրերուն, մեր տկար ուսերուն և վտիտ պարանոցին համար, սակայն, «Լուծ քաղցը», քանի որ ունի մէկէ աւելի Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը ի վիճակի է զգալու թէ այդ նուիրական ծախուց մասնակցութեան հարցը, մահու և կենաց խնդիր է մեզի համար, հարց՝ որմէ կախում ունի Ս. Երկրին մէջ դարերէ ի վեր մեր ունեցած այնքան պատուաւոր և փառաւոր դիրքին պահպանումը, որ մեր կեանքին զինն իսկ է։

Միջոցներէ զուրկ է այժմ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը, այդ ծախքերուն ընդառաջել կարենալու համար. միւս կողմէն վհատիլ մեղք և նոյն իսկ ոճիր պէտք է նկատենք մեզի։ Գիտենք նոյնպէս թէ նման պարագաներուն ամենուն միտքը ունեւորներուն է որ կ'ողողուի, որոնց մէջ զիտենք թէ չեն պակսիր սրտի և հոգիի զանձերով արդարև հարուստներ։ Սակայն մեր ժողովուրդին իրական հարստութիւնը կը սկսի Այրիին Լումայէն, որ անոր ամէն ինչն է, և կը հասնի մինչև հարուստին շատ կամ քիչ չափով բայց սրտանց տուած տուրքը։

Ազգին և Եկեղեցիին ամբողջ կայքն ու գոյքը արդիւնք է այս հարստութեան։ Այս Հաստատութեան միայն նոր ժամանակաց շրջաններէն յիշելով, եթէ Պարոն - Տէր. և Շղթայակիր պատրիարքները փրկած են երկիրս այս վանքը, փրկած են զայն՝ հարստութեան այդ աղբիւրին միայն դիմելով։ Շղթայա-

կիրններու ժամանակը եթէ մասամբ անցած է, սակայն ժամանակին պահանջները միշտ նոյն կը մնան։ Զկայ Շղթայակիր, բայց կայ շղթայակիր Միաբանութիւնը, որ պիտի ընէ իր կարելին՝ իմաստութեամբ և մաքուր հոգիով մօտենալու համար մեր ժողովուրդի սրտին, ազգային այդ մնայուն և մեծ հարստութեան։

Այդ սիրտը զիտէ բարախել միշտ, երբ վտանգի տակ է իր մտքի և հոգիի հարստութիւնը, իր կեանքին ոյժ և լոյս տուող ոգին։ Զոհողութեան այս արարքը շատ լաւ հասկցած էին մեր նախնիք, և այս ոգիին շնորհիւ է որ մենք կըրցած ենք ապրիլ դարերով։ Թերթեցէք մեր բոլոր եկեղեցիներու, դպրոցներու և ազգային հաստատութիւններու յիշատակարանները, և դուք պիտի տեսնէք թէ անոնք բոլորը զոյաւորուած են հայ այրիներու լումաներով։

Այո՛ հայ այրիներու լումաներով վառ մնացած է դարերով մեր եկեղեցւոյ կանթեղը, մեր ազգային հաստատութիւններու ոգին, վասնզի այն վայրկեանին երբ ժողովուրդ մը կը դադրի զոհելէ ինքզինքին և իրեններուն համար, կը դադրի զոյութիւն ունենալէ։ Կենդանական աշխարհի մէջ երբ կենդանին կը վիրաւորուի, կը լզէ իր վէրքը, զայն բուժելու դիտումով, և կամ իր բոլոր ներքին դիմագրական ոյժերը կը լարէ բուժելու համար մարմինն վրայ պատճառուած վէրքը։ Նոյն այս կենսական իրողութիւնը ուրիշ երեսներով կը կրկնուի բնկերային կեանքի մէջ, բոլորը մէկի համար, և մէկը բոլորին։ Յաւիտենական է Առաքեալին խօսքը, երբ մարմնի մէկ անդամը վտանգուի կամ վիրաւորուի, ամբողջ մարմինը կը մասնակցի այդ ցաւին և կամ վտանգէն զայն փրկելու գործին։

Օրհնութիւն, յաւերժ օրհնութիւն յիշատակին այս յարկին ներքեւ դառնէ ի վեր զմեզ կանխող զինուորեալ Միաբանութեան, որոնք ամենայն իմաստութեամբ տնօրինած են ամէն ինչ որպէսզի այս Հաստատութիւնը կառնայ դիմել միշտ դէպի աւելի լաւագոյնը։ Սակայն կեանքը իր դժուարութիւնները ունի, այսօր լցուած է մեր վշտի և չարչարանաց բաժակը, դժբախտութիւն իր բոլոր ձեւերով իջած նստած է Ս. Աթոռոյ և իր պարիսպներուն ապակին ամերազն ժողովուրդին վրայ, ու հրաշք է որ ան կը շարունակէ տակաւին կեանքը իր բոլոր երեսներով։ Այդ հրաշքին աղբիւրը մէկ կողմէն մեր եկեղեցին է, և միւս կողմէն Հայ ժողովուրդը։ Առաքինութիւններ՝ որոնք մահէն ու նեղութիւններէն չվախցող և նոյն ատեն իր կեանքին իրաւունքին կառնած ժողովուրդի մը հոգիին բարացուցականը կը կազմեն։ Ատենն է որ մեզի ուղղուած նկատենք Ս. Գրքի պատուէրը. «Ել ի վերայ լերինդ բարձու, աւետարանիչդ Սիոնի, մխիթարեցէք, մխիթարեցէք զժողովուրդ իմ, ասէ Տէր»։

Հոս ուրախութիւնն ունինք յիշելու երկու նուիրատուներ, մին՝ զոր յիշեցինք արդէն, բարեկրօն Տիար Եղուարդ Կիւլպէնկեանը, ինքնաբերաբար զրկած է իր լուման, երբ հազիւ լսած էր Ս. Աստուածամօր Եկեղեցիին ողորման և նորոգութեան խնդրը։ Իսկ միւսը դարձեալ Ամբերկայէն, փափաք յայտնած է իր օժանդակութիւնը բերելու այս զոյգ եկեղեցիներէն միոյն նորոգութեան։ Շուտով պիտի անդրադառնանք յիշեալ զոյգ բարերարներու այս արժանավայել գործին։

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ԱՐԺԷՔՆԵՐՈՒ ԿՇԻՌԸ

«Որ ի փոխուց հաւատարիմ է,
եւ ի բազմին հաւատարիմ է».
(ՂՈՒԿ. ԺԶ. 10)

1

Տիեզերքի իրերը մեզի կ'երեւին երկու երեսներով, անհունապէս մեծ և անհունապէս փոքր։ Նոյն է պարագան մարդկային կեանքին մէջ, կան մեծ գործեր, լայն ծաւալի վրայ լարուած, և փոքր ձեռնարկներ, համեմատաբար աւելի փոքր մակարդակներու վրայ իրադրութիւն։

Մարդեր կան որոնք կեանքի մէջ փոքր բաներու կարեւորութիւն կուտան, միշտ զբաղած են, կը հետաքրքրուին ու կը հետապնդեն ամենէն յետին և անկարելի մանրամասնութիւններ։ Դրացիին ուշ գալն ու կանուխ արթննալը, ուրիշին կարմիր կամ կապոյտ գոյնի զգեստ հագնելը, զիրենք կը շահագրգռէ։ Ամէն բանի մասին կը սիրեն մտածել և հոգ ընել, մէկ խօսքով աշխարհին հոգերը շալկած կը պտտին։ Այս կարգի մարդիկ, մեծ նպատակներու սեւեռումը չունին, առաջնակարգ աստիճանի վրայ զետեղել կ'ուզեն բաներ՝ որոնք երբորդական և չորրորդական են։ Մարդեր՝ որոնք տենդագին կը սպառեն իրենց ուժերը օրն ի բուն, հետամտելով բաներու, որոնցմով բնաւ չարժէ զբաղիլ։

Պէտք է զգուշանալ, չկորսուելու համար պզտիկ ու անկարելի պարտականութիւններու մէջ։ Պզտիկ ծառերը պէտք է արգիլեն զմեզ անտառը իր բովանդակ համայնապատկերին մէջ ընդգրկելէ։ Եւ կամ մեր ժամերը պէտք է արգելք ըլլան մեր օրուան պարտականութեան, և օրերը արգիլեն մեզ մեր տարիներու նախատեսութիւններուն մէջ։ Աւետարանի զոյգ քոյրերու պատմութիւնը օրինակ մըն է այս տեսակէտով։ Մարթան պզտիկ բաներով զբաղած, ժամանակ չէր ունենար լսելու

Տիրոջ խօսքերը։ Յետոյ երկրորդական ու անկարեւոր բաներու մտասեւեռումն ու կարեւորութիւնը փարսեցութեան կրնայ տանիլ զմեզ, վասնզի հոգին կը բաժնուի անկարեւոր եւ երրորդական երեսներու վրայ։ Պզտիկ գետակները եթէ իրարու չմիանան կազմելու համար հոսուն և մեծ գետը, ճահիճներու կը վերածուին։

Աւետարանի աշխարհին բերած մեծ ճշմարտութիւններէն մին ալ արժէքներու դասակարգման այս իրողութեան մէջ կը կայանար։ Ինչ որ Յիսուս կը պահանջէր մարդոցմէ, յեղաշրջում մըն էր արժէքներու գնահատութեան, երկրորդական աստիճանի վրայ դրուելը ընդհանրապէս էական նկատուած բաներու, ու գնահատումը երկարատեւն է ի վեր անտեսուած իրերու։ Յիսուս աշխարհի վրայ գտաւ մարդկային արարածներ որոնք տենդագին կը փորձէին իրենց ամէն կարելին, զիզելու համար նիւթական ստացուածքներ, և ջանաց անոնց կեանքին տալ իրենց ձգտումներուն աւելի՛ արժանի կեդրոն մը։ Հանդիպեցաւ մարդոց որոնք Շաբաթ պահելը աւելի՛ կարեւոր կը նկատէին, քան նեղութեան մէջ գտնուող իրենց եղբոր օգնելը, և փորձեց սրբագրել անոնց մէջ արժէքներու գնահատութեան սխալ և զեղծ կերպը, յայտարարելով թէ «Շաբաթը մարդուն համար էր, և ոչ թէ մարդը շաբթուան համար»։ Յիսուսի ամբողջ զոհողութիւնը հիմնուած է արժէքներու գնահատութեան վրայ։ Եթէ ան մեռաւ մարդոց համար, վասնզի խորապէս կը հաւատար թէ մարդիկ ունէին պէտք եղած արժէքը՝ իրենց համար զոհուող մը ունենալու։

Յիսուս՝ էական ու ճշմարիտ արժէքներու ըմբռնումը մարդոց մտքերուն վրայ տպաւորելու իր ջանքին մէջ, հանդիպեցաւ ամէն բանի զիմագիծը եղծող թշնամիի մը, մամոնային։ Յիսուս կը տեսնէր մարդիկ որոնք ամէն բանէ վեր կը նկատէին դրամը, ամէն բան անոր ենթարկելու աստիճան։ Կը տեսնէր մարդիկ որոնք զբաղած էին աննշան բաներով, որոնց՝ արժէքներու մասին ունեցած հեռանկարը սխալ էր բացարձակապէս։ Կը տխրէր տեսնելով որ հոգեւոր ու մտաւոր վերանորոգումի ծիւղերը կը խեղդուէին, փուչերու մէջ ինկած սերմերու նման։ Ասոր համար է որ Յիսուս կ'ատէ

ընչաքաղցութիւնը, ինչպէս մայր մը կ'ատէ իր վաւկին առողջութիւնը աւերող չարիքը: Եւ երբ դիպուածով կը հանդիպի մարդու մը որ իր ինչքերուն տէրն է և ոչ թէ գիւրին, կը հրճուի և կը ներկայացնէ զայն իբրեւ տիպար մը լաւ հասկցուած կեանքի: «Ահա թաւալ բարի և հաւատարիմ» պիտի ըսէ անոր որ իր հարստութիւնը Աստուծոյ կողմէն իրեն վստահուած աւանդ մը կը նկատէ:

Ամէնօրեայ կեանքի սովորական գէպքերը կը հարկադրեն մեզ ընտրութիւն մը ընել, ճշտելու համար արժէքներու աստիճանաւորումը, առաջին գիծի վրայ գալիք բաներու եւ երկրորդական իրողութիւններու միջև:

II

Միւս կողմէն մեծ հոգիները, կեանքի մէջ մեծ նուաճումներ ըրած անհատներ, կարեւորութիւն կուտան պղտիկ բաներու: Վասնզի անհատներու, ինչպէս նաև մարդկային ընկերութեան կեանքը բաղկացած է պղտիկ առաքինութիւններէ, զոհողութիւններէ և պարտականութիւններէ: Ինչպէս աւագի հատիկներէն կազմուած է թումբը ուկիանին, և ջուրի կաթիլներէն կազմուած է նոյնինքն ուկիանոսը, այնպէս ալ պղտիկ առաքինութիւններէ շինուած է մարդոց մեծութիւնը, և միւս կողմէն փոքր ու աննշան մեղքերով կը պայմանաւորուի մեր կորուստը:

Պատմութեան բոլոր մեծ մարդերը կարեւորութիւն տուած են պղտիկ բաներու: Կեսար՝ իր յուշերու մէջ կը գրէ, թէ իր բոլոր յաղթանակները ինք կը պարտի մանր զգուշաւորութիւններու: Նաբոլէոնի վերջին ու ճակատագրային պարտութեան պատճառը աննշան կարգ մը անզգուշութիւններ պիտի ըլլային: Բոլոր մեծ արուեստագէտները աւելի քան բժախնդիր եղած են իրենց գլուխ գործոց հանդիսացած գործերուն մէջ: Իզուր է որ ըսուած է, հանճարը համբերութիւն է, որ ուրիշ բան չի նշանակեր, բայց անհամեմատ ճիգ և ուշադրութիւնը այն բոլոր բաներուն, որոնք արուեստի գործերուն արտաքին ու ներքին ներդաշնակութիւնն ու արժէքը կը շինեն:

Աւետարանը որ յեղաշրջեց մարդկային պատմութիւնը, սորվեցուց մեզի թէ ի՞նչ կ'արժեն ապաշխարողին քանի մը կաթիլ արցունքները, այրիին լուման և բաժակ մը սառ ջուրը: Թէ մանաւանդ աննշան նկատուած բաները մխթարութեան ի՞նչ աղբիւրներ կրնան ըլլալ, մարդերէ իրենց ընկեր մարդերու: Մեր անձկութեան ժամերուն բարեկամական ժպիտ մը, ձեռքի քաղցր հպում մը, մարդասիրական այցելութիւն մը, թանկագին և անփոխարինելի պարտականութիւններ են եղբայր մարդէն՝ եղբայր մարդերու: Թէ և փոքր նկատուած բաներ, սակայն գերազանցօրէն մեծ կըլող, և մեր հոգիին ուժեր հայթայթող վիճակներ:

Քրիստոս կարեւորութիւն տուաւ փոքր նկատուած բաներու: Հարհամարհեց ձեռնորսները, կարեւորութիւն տուաւ մանուկներու, ապագայ մարդկութեան այդ փըշրանքներուն, սիրով և յօժարամտութեամբ նայեցաւ խոնարհ դասակարգէն մարդերու, ու ասոնցմով կազմեց իր թագաւորութիւնը և ապահովեց իր յաղթանակը:

III

Միւս կողմէն պղտիկ զոհողութիւններու մեր յանձնառութիւնը, զմեզ կատարելութեան ճամբուն կրնայ առաջնորդել: Կը ցաւիս օրինակի համար կեանքի այժմու որդեգրած բարոյական չափանիշերուն համար. և միւս կողմէն կը հիւսնաս մեծ անձնաւորութիւններու և անոնց գործերու վրայ, ուրեմն հրաժարէ զգայասիրական արարքներէ, փոքր բայց մեծնալու սահմանուած մեղքերէ:

Յաճախ աւելի դժուար է փոքր բաներէ հրաժարիլ, քան մեծ զոհողութիւններ ընելու յանձնառութիւնները ստորագրել: Կը մտածես թէ եթէ հարստութեան տէր մէկը եղած ըլլայիր, մեծ բարեգործութիւններ պիտի ընէիր, մեկենաս պիտի ուզէիր ըլլալ ընկերութեան բարոյականը բարձրացնող և միտքը լուսաւորող հատորներու, հիւանդանոցներ, ծերանոցներ, որբանոցներ պիտի հաստատէիր, կաթուղիէներ պիտի կառուցանէիր, սակայն ընաւ մտածած չես անոնց կարելիութեան և միւրոցներուն: Պահանջուած աշխատանք չես

տանիր կեանքի բերումները զիմաւորելուն մէջ, դրամ բռնել և զայն քու նպատակներուդ օգտագործելու կերպը չես գիտեր: Զունիս անհրաժեշտ խնայողութիւնը անիմաստ հաճոյքներէդ, վատնում եղող պատոյտներէդ, աւելորդ ծախքերէդ: Պարագաներ որոնք պիտի չառցնէին դրամական միջոցներդ, և կարելի պիտի ընէին ծրագիրներուդ իրագործումը:

Տակաւին, կը զգաս թէ օրէօր մէջդ կը տկարանայ և կը մարի կրօնական զգացումը, բարոյական նոր ակտանշումներ կը յայտնուին մէջդ, հոգիդ կը կորսնցնէ իր յատկութիւնն ու նրբութիւնը: Մեղմ բայց լսելի բողոքներ կը բարձրանան խղճիդ մէջ, քեզմէ քեզի ուղղուած: Կը լսես նոյն զանոնք յաճախ, ինքզինքդ խաբելով և մըխիթարելով թէ չես փոխուած, թէ նոյն մարդն ես, բայց աշխարհը չի խաբուիր, աշխարհը թափանցող է: Մարդիկ կրնան առեւտրային և խուփ աչքերով նայիլ քութեութիւններուդ, և չյայտարարել զայն քեզի, եթէ դուն չզգաս և վերահասու չըլլաս այն ներքին փոփոխութիւններուն որոնք տակաւ քու մէջդ ընթացք առնել սկսած են:

Պզտիկ մեղքերն ու փորձութիւնները որոնք մեր ամբողջական կորստեան նախերգանքներն են, պէտք է հետեւաբար որ անտարբեր թողուն զմեզ: Մեղքին մեծ և փոքրը չկայ, ինչպէս այնքան իմաստութեամբ կը յայտարարէ մեծ քարոզիչ մը: Պզտիկ մեղքերը յաճախ Դանիէլ մարգարէի տեսիլքին մէջ երեւցած քարին կը նմանին, որ տակաւ կը մեծնան, հսկայական լեռ մը ըլլալու համար. կամ ձեան հիւսի մը՝ որ եթէ առիթը ունենայ թաւալելու, կը մեծնայ և մեծղի զանգուածի մը կը վերածուի:

Դաւիթը կորստեան առաջնորդողը պըզտիկ ցանկութիւն մըն էր: Պետրոսը կորստեան զառիթափին վրայ կեցնողը սուտ մըն էր: Յուդան իր եղեռնագործութեան մղողը և սերունդներու արհամարհանքին և անէծքին ներքեւ դնողը, ագահութեան զգացումն էր: Նաւը որ յաղթական կը սուրայ ծովուն վրայ, նաւազներու անզգուշութենէն պատճառուած փոքրիկ ծակէ մը կրնայ ջուր առնել և ընկղմիլ: Ահա թէ ինչ անակնկալներու առջև կրնան դնել զմեզ մեր պզտիկ թերացումները:

Անհրաժեշտ է հետեւաբար գիտնալ նախ, առաջնակարգ և երկրորդական իրերու կարգն ու արժէքը, ապա չարհամարհել պզտիկ բաները, որոնք ցորենի արտին մէջ գտնուող որոմի նման կրնան բազմանալ, խեղդելու աստիճան մաքուր ցորենը: Ապա պէտք է հաւատարիմ ըլլալ մեզի տրուած քիչին, և զայն արդիւնաւորել: Այս տեսակէտով ուշագրաւ է Աւետարանի քանքարներու առակը: Աստուծոյ կողմէ մարդոց բաշխուած շնորհները հաւասար կերպով տրուած չեն: Թէև այս տեսակէտը չի հաշտուիր մեր օրերու կարգ մը ընկերային մտածողութեանց հետ. արդարութիւն և հաւասարութիւն հոմանիշ են մեր ժամանակի մտածողներու համար, այնպէս որ անհաւասարութիւնը անոնց համար անարդարութեան հաւասար է:

Թէ բնութեան և թէ շնորհաց թագաւորութեան մէջ Աստուծոյ պարզեանքը բաշխուած են անհաւասար կերպով: Այս անհաւասարութիւնը կը տեսնուի նախ բնութեանը մէջ, ուր ոչինչ կայ հաւասար, որովհետև հաւասարութիւնը յաճախ ուրիշ բան է, բայց եթէ միակերպութիւն, որ ամենէն քիչ տեսնուած բանն է Աստուծոյ գործերուն մէջ: Հաւաքեցէք հազար տերև միանոյն կաղնիէն, համեմատեցէք զանոնք իրարու հետ, ու պիտի չհանդիպիք զոյգի մը ճիշդ իրարու նման: Միակերպ են միայն մարդկային ձեռակերտները: Նոյնիսկ Ռաֆայէլի և Մ. Անճէլոյի գործերու մէջ նմանութեան երեսներ կան, եւ խուզարկու աչքը դիւրութեամբ կրնայ բռնել անոնց հասարակաց նմանութիւնները, մինչդեռ բնութեան բոլոր մարդերուն մէջ կեանքը կ'արտայայտուի բազմազան ձևերով, և որքան բարձրանանք բնութեան աստիճաններէն, այնքան աւելի կը շեշտուի բազմազանութիւնը:

Յետոյ, տակաւին նկատելի է որ այս անհաւասարութիւնը ոչ միայն իրողութիւն է, այլ նաև ընկերային կապ մարդոց մէջ, ստիպելով զանոնք իրարու վրայ յենուելու, զի անհաւասարութիւնը հիմն է մարդոց իրարմէ փոխադարձ կախումին: Ոչ մէկ տեղ կախումի այս իրողութիւնը այնքան իրական է որքան ընտանիքին մէջ: Այր մարդը ստեղծող, շինող և գործող է, կինը ըմբռնող, պահպանող և տնտեսող:

ՏԵՐՈՒՆԱԿԱՆ ԱՂՕԹՔԸ

Երբ Յայտնութեան տեսանողը յափըշտակուեցաւ երկնաւոր տեսիլքներու՝ տեսաւ զՅիսուս Քրիստոս իր այս Թագաւորութեան մէջ, իր սուրբերով և հրեշտակներով, ու անոր համար երկնաւոր փառաց պայծառութեամբ հրապուրուած, մագնիսացած, երգեց փառքը երկնաւոր Թագաւորին: Անոր համար ամէն ճշմարիտ հաւատացեալ, որ լի է տեսանողական ոգիով, հոգեկան աչքերով կը տեսնէ զՔրիստոս իր այս Թագաւորութեամբ եկած, իշխելու համար աշխարհի վրայ, և կ'աշխատի անոր համաձայն կեանք մը վարել աշխարհի վրայ, որ ինք ալ արժանի ըլլայ փառաւորելու զԱյն որ կուգայ Թագաւորութեամբ և փառօք: Սխալի՜ հեռապատկեր քրիստոնեայ հոգիներու. ի՞նչ վսեմ թռիչ սըրբութեան և վերացումի անձկութեամբ մըրկող սիրտերու. որովհետեւ, այն ատեն սուրբերը պիտի ըլլան «Աստուծոյ Թագաւորներ և քահանաներ»: Երկնատենչիկ հոգիներու մեծ կարօտն է այս. — արթուն և պատրաստ գտնուիլ երկնաւոր փեսային առագաստին, երբ կը հնչէ ուրախութեան ձայնը. «Ահա փեսայն գայ, արիք ընդ առաջ նորա» (Մատթ. Իե. 6): Ասկէ ուրիշ ի՞նչ զգացումով կ'աղօթէ ճշմարիտ քրիստոնեան՝ երբ Տէրունական Աղօթքով դուրս

երիտասարդը իր կորովը կը տրամադրէ ծերերու անբաւականութեան: Իշխանութիւն, գործ և իմաստութիւն զիրար կը լրացնեն ընտանեկան յարկէն ներս:

Կարեւորը՝ պէտք է որ արհամարհենք մեզի տրուած շնորհը. անոր մեր տուած կարեւորութեան և շահաւորումին շնորհիւ է որ յետինները պիտի կրնան ըլլալ առաջին: Բնութեան և կեանքի իրական ոյժը կազմուած է անհամեմատօրէն փոքր իրողութիւններէ, որոնք աւագի հատիկներու նման եկած քովէ քով կը շինեն լեռը եւ ցամաքներու հսկայ տարածութիւնները:

Ե.

կուտայ, Աստուծոյ առջև կը Թափէ իր հոգեկան ըղձանքները, և կը կրկնէ միշտ, «Եկեացէ արքայութիւն քո»:

Ուրեմն, Տէրունական Աղօթքին այս մասով մենք կ'աղօթենք Աստուծոյ Թագաւորութեան համար՝ այս վերոյիշեալ երեք նշանակութիւններով. — նախ՝ Մեսիական Թագաւորութեան համար, որ Յիսուսի աշխարհ գալովը սկսաւ, և օրէ օր կը յառաջանայ՝ Ս. Հոգիին վարչութեան տակ, ընդարձակելով Եկեղեցիին ամբողջութիւնները և պարիսպները, բովանդակելու համար բոլոր մարդկութիւնը, և իբրեւ թումբ ու ամբարտակ բարձրանալու համար չարութեան ու մոլութեանց հեղեղներուն առջև: Երկրորդ՝ Շնորհքի Թագաւորութեան հոգեւորապէս բոլոր սիրտերու մէջ տիրապետելուն և երկնաւոր խաղաղութեան իշխելուն համար կեանքի ծովերուն վրայ, ուր փրփրացող կատաղի ալիքներուն ցնցումը կը խռովէ ու կը վրդովէ մեր հոգիներուն ցնծումը: Երրորդ՝ այս Թագաւորութեան ո՛չ թէ միայն հոգեւորապէս սիրտերու մէջ զալուն համար, հապա նաև՝ տեսանելի կերպով՝ Փրկչին իր հրեշտակներով և սուրբերով զալուն համար: Այս աղօթքն ալ, ինչպէս առաջինը, անանձնական է. ինչպէս որ «Սուրբ եղիցի անուն քո» աղօթելու մէջ ուղղակի մեր անձին համար հայցուած մը ըրած էինք ըլլար, նոյնպէս ալ «Եկեացէ արքայութիւն քո» աղօթելով ուղղակի մեր անձին համար աղօթած էինք ըլլար: Այսպէս աղօթելը՝ հայցել է որ Աստուած հաճի իր Արքայութիւնը շուտով բերել, իր Թագաւորութիւնը մինչև աշխարհի ծայրերը ընդարձակել, որով բոլոր հեթանոս աշխարհն ալ վայելէ Աւետարանի բարիքներն ու օրհնութիւնները, և լոյս ծագի անոնց, «որ կը նստին մահուան խաւարին մէջ»: Հետեւաբար, առաքելական աղօթք մըն է այս, որովհետեւ առաքելներուն պատուիրուած էր. «Գնացէք աշակերտեցէք զամենայն հեթանոս», մկրտեցէք զնոսա յանուն Հոր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ, ուսուցէք նոցա պահել զամենայն զոր ինչ պատուիրեցի ձեզ»: Այս էր Քրիստոսի սկսած գործը աշխարհի վրայ. այս եղաւ առաքելներուն ջանքերը իրենց կեանքի բոլոր օրերուն մէջ. այս եղաւ աշխատանքը քրիստոնեայ եկե-

դեցիին դարերէ ի վեր. և այս պիտի ըլլայ՝ ներկայիս ու ապագային մէջ իսկ՝ միակ բաղձանքը բոլոր քրիստոնեայ եկեղեցիներուն և հաւատացեալներուն. — այսինքն Աստուծոյ Թագաւորութեան դալը և Աւետարանին յաղթանակը:

Գ. — Մինչև հոս՝ Աստուծոյ Թագաւորութեան և անոր նկարագրին մասին ըստածները, ուրիշ ձեւով մը, այսպէս կրնանք ամփոփել. — (1) — Այս Թագաւորութիւնը հոգեւոր նկարագիր մը ունի. այս Թագաւորութիւնը երկրաւոր հարստութեան, մեծութեան ու զօրութեանց հետ յարաբերութիւն չունի. անոր իշխանութեան սահմանը մարդոց հոգիներէն կը սկսի և հոն կը վերջանայ. անոր բոլոր ջանքերուն կեդրոնական նպատակը մարդոց հոգեկան բարձրացումն է. ան հոգիներու փրկութեան համար ծրագրուած է: Այս ճշմարտութեան կը վկայէ նաև անոր հաստատուելուն հրաշալի կերպը. ան Աստուծոյ մարդեղութեամբ հաստատուեցաւ երկրի վրայ՝ պաշտօնապէս. թէև անկէ առաջ ալ Աստուծոյ ընտրեալ ազգով մը սկսաւ զայն, բայց իր Յայտնութեան աստիճանական յառաջացումով ալ աւելի շեշտուեցաւ Անոր Թագաւորութեան հոգեւոր նկարագիրը և անոր հաստատութեան զարմանասքանչ կերպը: Այս Թագաւորութեան մարդոց մէջ զարգացումէն և անոնց աշխարհասէր մասին անոր դէմ հանած արգելքներէն և դժուարութիւններէն ալ փաստ մը կուգայ այս Թագաւորութեան հոգեւոր նկարագրին ի նպաստ. որովհետեւ՝ եթէ անոր զործը մարդոց հոգիներուն հետ չըլլար, անոնց սիրտերուն մէջ Թագաւորութեան ի նպաստ կամ հակառակ զգացումներ պիտի չըլլային: Մարդոց ջանքերը զայն յառաջացնելու, տիեզերականացնելու և յաղթական հանդիսացնելու համար, իսկ ոմանց ալ կարելի ամէն միջոցներով զայն արգիլելու և տկարացնելու անօգուտ ջանքերն ու զուր վաստակները բացորոշապէս ցոյց կուտան, թէ այս Թագաւորութիւնը մարդոց հոգիները շահելու, և զանոնք աղնըւացնելու, նաև անոնց յաւիտեական ճակատագիրը որոշելու մէջ մեծ բաժին ունի: Հետեւաբար, հոգեւոր նկարագիրն է անոր տիրող նկարագիրը: (2) — Գաղտնի զօրութիւն մը այս Թագաւորութիւնը

առաջ կը մղէ: Որովհետեւ, ո՞րն է այն թագաւորութիւնը, որուն դէմ բոլոր աշխարհ ու աշխարհասէրներու բանակներ զինուած են. ո՞րն է ան որ ծաղրի առարկայ կը դառնայ միշտ անխոհմտաբար. ո՞րն է այն իշխանութիւնը որուն դէմ անկրօններու հակասական տրամաբանութեան բոլոր հարուածները կը սպառնան: Բայց նոյն ատեն ո՞րն է այն թագաւորութիւնը որուն սահմանները մինչև աշխարհիս ծայրերը կը տարածուին, ինչպէս որ ովկիանու ջուրները աշխարհը կը ծածկեն, այնպէս ալ Տիրոջ Ծնորդքը բոլոր մարդոց հոգիները կը համակէ: Ո՞րն է այն իշխանութիւնը որ կը խոհարհեցնէ հազարաւորներ և կը հպատակեցնէ միլիոնաւորներ: Ո՞րն է այն կոչը որ կ'արձագանգէ չորս հողմերէն. — «Եկայք առ իս ամենայն վաստակեալք և բեռնաւորք». ու անոր կը պատասխանեն մոլորեալ ոչխարներ իրենց տխրահնչիւն մալիւններով: Ո՞րն է այն կրօնը որ արդարութեան անօթիներուն և ծարաւներուն «կենաց Հաց և Ջուր» կը մատակարարէ: — Աստուծոյ Թագաւորութիւնն է ան, երկնաւոր Թագաւորութիւնը, և Ս. Հոգիին զաղտնի բայց անսպառելի զօրութիւնը առաջ կը մղէ զայն այսքան դժուարութեանց և արգելքներու, հակառակութեանց և հակալութիւններու դէմ: (3) — Նաև այս արդար և սուրբ Թագաւորութիւն մըն է: Արդար է, որովհետեւ Աստուծոյ արդարութեան յաւիտեականութեան վրայ հիմնուած է. սուրբ է, որովհետեւ Աստուծոյ անհուն սրբութենէն կ'առնէ իր այս երկնաւոր ստորագիլքը: Զէ՞ որ ամէն թագաւորութիւն իր օրէնքներուն և սկզբունքներուն նկարագիրը կը կրէ. հետեւաբար, այս երկնաւոր ու հոգեւոր Թագաւորութիւնն ալ Ս. Հոգիին զօրութեամբ կը կառավարուի, երկնաւոր օրէնքներու վրայ հաստատուած է ու անոնցմով կ'երաշխաւորէ իր յաւիտեական գոյութիւնը: Ուստի, սուրբ և արդար Թագաւորութիւն մըն է այս:

Դ. — Ուրեմն, Աստուծոյ Թագաւորութիւնը իր իսկութեան, իր տարբեր նշանակութեանց և իր նկարագրին մէջ, համառօտակի ուսումնասիրելէ ետքը, խորհինք նաև անոր արդիւնքներուն վրայ. այսինքն թէ, մենք ինչո՞ւ աղօթելու ենք անոր համար, ուրկէ՞ այս հոգեւոր ստի-

պուժը, ուրկէ՞ այս բարոյական պարտականութիւնը:

Պարտինք աղօթել Դրիստոսի իր թագաւորութեան զալուն համար: (1) — Տեսանելի կերպով, որովհետեւ այն ատեն արգարութիւնը պիտի տիրէ՝ անիրաւութեանց և զրկումներու տեղ, խաղաղութիւնը պիտի իշխէ՝ վայրագութեանց և պատերազմներու տեղ, ուրախութիւն պիտի ճառագայթէ՝ խեղճութեանց և տխրութեան տեղ: Ո՞րչափ բազմապիսի են մարդկային հոգիին պէտքերն ու կարօտութիւնները, եւ նոյն իսկ մեր ամենօրեայ կեանքին անմիջական պէտքերն ու պահանջները. ինչո՞վ պիտի գոհանան ասոնք. — Յիսուս ինքը կուտայ պատասխանը. «Խնդրեցէք նախ զարքայութիւն Աստուծոյ և զարգարութիւն նորա և այդ ամենայն յաւելցի ձեզ» (Մատթ. 23. 33): Աստուծոյ թագաւորութիւն, մանաւանդ Հայրական Թագաւորութիւնը, եղած է և պիտի ըլլայ մեր բազմապահանջ պէտքերուն գոհացուցիչը և լրացուցիչը: Մեր հոգիները կը կարօտին սիրոյ. — Սէր է Աստուծոյ թագաւորութիւնը. կը կարօտին արգարութեան ու սրբութեան, — Արգարութիւնն ու սրբութիւնն են անոր երկու առանցքները. կը կարօտին ներողութեան, — Հոն միայն կարելի է գտնել ճշմարիտ ներումը և անսպառ գանձը ներողութեան. կը կարօտին սփոփանքի և մխիթարութեան, — Բայց անոր մէջ լացող աչքերուն արցունքը կը սրբուի և ընկճուած սիրտեր յոյսի ու խրախոյսի ուժով կը զօրանան. կը կարօտին զթութեան, — Աստուծոյ թագաւորութիւնը միայն կրնայ մարդոց սորվեցնել թէ ի՞նչ է գութը, թէ ի՞նչպէս և որո՞նց պէտք է գթալ. կը կարօտին քաջալերութեան, — Անոր մէջ է որ կը գտնուի իրական յաջողութիւնը. կը կարօտին առաջնորդութեան, — Բայց հոն միայն կայ վստահելի և ապահով առաջնորդութիւնը: Ուրեմն, ինչպէս գիշեր ու ցերեկ անդադար չաղօթել ու չհայցել, չեկեցէ արքայութիւն քո՞ւ:

Աստուծոյ Հայրական Թագաւորութեան զալովը և Անոր անուան սրբաբանուելովը բոլորովին պիտի բարեփոխուի աշխարհ. բանտերու և թիարաններու տեղ՝ պիտի կառուցուին հիւանդանոցներ ու անկեւանոցներ. գինետներու և խաղարաններու

տեղ՝ պիտի բարձրանան ճշմարիտ և բարոյական կրթութեան վառարան ու ճըլմարտութեան լոյսին փարոս դպրոցներ ու կրթարան, հաճոյքի ու մոլութեան կեդրոններու տեղ պիտի տեսնուին եկեղեցիներ՝ իրենց ամպահերձ կաթողիկէներով ու բարձրաբերձ աշտարակներով, վերջապէս «Նոր երկինք և Նոր երկիր», պիտի ըլլայ:

Բայց ինչո՞ւ զուր ջանքեր երեւակայելու կամ նկարագրելու համար Աստուծոյ թագաւորութիւնը. որովհետեւ երկինքն է ան, ու երկինքի եւ անոր անպատմելի փառքերուն համար ըսուած է. «Չայն ո՛չ աչք տեսած է, ո՛չ ականջ լսած է, ո՛չ ալ լեզու կրնայ բացատրել»: Նոյն իսկ այսչափ մեծ բարիքի մը մարդկութեան մէջ և մարդկութեան համար երեւակայելը ո՞րչափ անբացատրելի է ինքնին:

Նոյն ատեն, այս ցնորք մը, ստուերապատկեր մը, կամ սոսկ երեւակայական ենթադրութիւն մը չէ. ճշմարիտ իրողութիւն մը, որ սկսած է կատարուիլ ու կը կատարուի օրէ օր, և փառաւորապէս պիտի կատարուի ապագայի մէջ ալ: Ծաղրածութեան հաւատներ արդեօք չեն տեսներ այն աստիճանական զարգացումը մարդկութեան, դադարումը անիրաւութեանց, տիրապետումը սիրոյ եւ եղբայրութեան, խնամքներն ու հոգածութիւնները մարդոց իրարու հանդէպ, իրարու պատիւին, գոյքին ու ստացուածքին նկատմամբ: Եւ այսչափ յայտ յանդիման բարեփոխութեանց մէջ ի՞նչպէս կը համարձակին ըսել թէ ոսկեզօծ ցնորք մը, երփներանգ երազ մըն է Աստուծոյ թագաւորութիւնը, և կամ բանաստեղծական երեւակայութիւն մը, տեսլապատկեր մը՝ չափազանց եռանդոտ քրիստոնեայ մարդոց միտքերուն մէջ: Արդեօք ի՞նչ հաճոյք ապագայի այս սփոփարար յոյսը խախտելու մէջ, ի՞նչ վայելում հոգիներու այս լուսափողփող հեռապատկերը ստուերացնելու և մթնեցնելու աշխատանքին մէջ, նաեւ հանդերձեալ կեանքն ու անոր երանութիւնները շինծու ու ցնորական հռչակելու մէջ: Պէտուար է ընդգէմ խթանի աքացելը, Աստուծոյ թագաւորութիւնը կա՛յ ու կը մնա՛յ նոյն իսկ այդպիսիներու սիրտերուն մէջ, և օր մը իրենց Սողոմոն հոգին պիտի զարնուի երկնային լուսով և իրենք ալ քարոզիչները

պիտի ըլլան այն փրկութեան աւետիսին և Աւետարանին, զոր կը ծաղրէին ու կը հաւածէին: Աստուծոյ Թագաւորութիւնը իրեն այսպիսի մշակներ ու աշխատաւորներ յարուցանելու մէջ իսկ ունի փառք մը, զոր ամէն մարդ խոստովանելու պէտք կը ըզգայ: Միշտ աղօթենք որ գայ Աստուծոյ Թագաւորութիւնը տեսանելի կերպով, երջանկացնելու համար հանուր մարդկութիւնը և Յիսուսի խաչին հովանիին տակ համախըմբելու համար ամբողջ աշխարհ:

(2) — Մենք պարտինք նաեւ աղօթել Քրիստոսի Թագաւորութեան հոգեւորապէս գալուն համար. որովհետեւ, այն ատեն բոլոր հաւատացեալ հոգիներ Քրիստոսի և Անոր սուրբ գաւիթին համար հաւատարիմ պիտի գտնուին. հոգիներ ալլէս պիտի չապստամբին Երկնաւոր Թագաւորին. ամէն անհատ, իր պարտականութեանց մէջ արթուն և մշտապատրաստ, իրեն փառք պիտի համարի երկնաւոր Թագաւորին զինուորագրուել: Կատարեալ սէր պիտի տիրէ մարդոց մէջ, ինչպէս որ Աստուած սիրեց մարդիկը, նոյնպէս անոնք ալ պիտի սիրեն զԱստուած: Մարդիկ այն ատեն է որ կատարեալպէս պիտի հասկնան Աստուծոյ Թագաւորութիւնը, անոր սահմանը, նշանակութիւնը, նկարագիրը, և անով երկրի վրայ առաջ եկած շօշափելի արդիւնքները, և շատ մը անգոյշ քրիստոնեաներու պէս՝ մեքենաբար պիտի չաղօթեն Աստուծոյ Թագաւորութեան գալուն համար. — «Եկեսցէ արքայութիւն քո»:

Ուրեմն, քրիստոնեայ եղբայրներ, երբ կ'աղօթենք «Եկեսցէ արքայութիւն քո» մտածենք պահ մը թէ ի՞նչ բանի համար կ'աղօթենք. որովհետեւ մեր աղօթքին առարկային ճշմարիտ հասկացողութեամբը միայն պիտի զգանք թէ ի՞նչպէս և ի՞նչ հոգիով պէտք ենք աղօթել: «Եկեսցէ արքայութիւն քո» մեր սիրտերուն մէջ, համայն աշխարհի վրայ, բոլոր մարդոց սիրտերուն մէջ: Քրիստոնեայ եղբայրներ, սատանան և անոր Թագաւորութիւնը՝ մէկ կողմէն, Աստուած ու Անոր Թագաւորութիւնը՝ միւս կողմէն. արդեօք ո՞րը պիտի նախընտրենք, որո՞ւն պիտի զինուորագրուինք, որ մէկուն դատին համար հոգիով ու սիրտով պիտի աղօթենք, — «Եկեսցէ արքայութիւն քո»:

Զ.

«ԵԼԻՑԻՆ ԿԱՄՔ ՔՈ, ՈՐՊԷՍ ՅԵՐԿԻՆՍ ԵՒ ՅԵՐԿԻՆ»

Այս՝ վերջինն է Տէրունական Աղօթքի այն երեք հայցուածներուն, որոնք Աստուծոյ կը վերաբերին, և այս երրորդը՝ Աստուծոյ կամքին կատարումին համար:

ԵԼԻՑԻ, — Թող ըլլայ, կը նշանակէ՝ թէ Աստուծոյ կամքը կատարեալ գոյութեան գայ, — «Եղիցի՛ Լոյս»: Ոչ թէ Աստուծոյ այս կամ այն գործի մէջ իր կամքը երեւան գայ ու ճանչցուի, հապա անոր ամբողջութիւնը, գոյութեան գայ: Աստուածային յայտնութեան աստիճանական ընդունելութիւնը: Անոր Թագաւորութեան հաստատման տեղի կուտայ, և Թագաւորութիւնն ալ՝ Անոր կամքին կատարեալ զիտակցութեան մարդոց մէջ: Թէ և Թագաւորութիւնն ու կամքը իրարու իրրեմաս կամ լրացուցիչ կը տեսնուին, բայց այս վերջին հայցուածը, — «Եղիցի՛ն կամք քո» ուրոյն ամբողջութիւն մը ունի, որովհետեւ, արքայութեան գալը Անոր սիրող և տիեզերապարփակ կամքին մէկ մասը կըլնայ ըլլալ, և չենք զիտեր թէ Անոր կամքին ամբողջութիւնը ի՞նչ կը նշանակէ իմաստին լրման և անհունութեան մէջ: Բայց, ինչ որ ալ նշանակէ Անոր կամքը՝ Աստուծոյ դատին յառաջացման և յաղթանակին համար ամենաբարձր ու վսեմ աղօթքն է այս, — «Եղիցի՛ն կամք քո»:

Ուրեմն, կը յուսանք թէ, քանի մը հարցումներ ու անոնց պատասխանները բաւականաչափ պիտի պարզեն այս հայցուածին նշանակութիւնը. — Այսինքն, թէ ի՞նչ է Աստուծոյ կամքը, ի՞նչպէս պէտք է կատարուի, ի՞նչ չափանիշ կը տրուի, ինչ արդիւնքներ պիտի ունենայ:

Ա. — Ի՞նչ է Աստուծոյ կամքը. — (1) Աստուծոյ կամքը մարդուն բարձրագոյն իմաստութիւնն է: Այս՝ պէտք է ստիպողաբար ա'յսպէս ըլլայ. որովհետեւ՝ Աստուծոյ կամքը իր իմաստութիւնն է երբ կը տեսնենք Աստուծոյ իմաստութիւնը Բնութեան ամէն մէկ յայտնութեան մէջ, երբ կը տեսնենք Անոր իմաստութեան հիւանալի գործածութիւնը Բնութեան իւրաքանչիւր երեւոյթներուն մէջ, երբ կը տեսնենք այն ներդաշնակ յարմարեցումները, այն սքան-

չեղի դուզակչուութիւնները, Աստուծոյ իմաստութեան վրայ չհիանալ մեծ անկարելիութիւնն է. ու այս անհուն իմաստութիւնը Անոր կամքն է, «Ասաց և եղեն, հրամայեաց և հաստատեցան»։ Հետեւաբար, Անոր իմաստուն կամքը, որ տիեզերքի իմաստութիւնն է. բարձրագոյն իմաստութիւնն է բոլոր մարդկութեան, Աստուծոյ կամքով, անոր կատարելալ գիտակցութեամբ անոր աշխարհի վրայ մարմնաւորութեամբ կրնանք ըսել, մարդկութիւնը պիտի հասնի բարձրագոյն իմաստութեան, հոգեւոր իմաստութեան, որ կը վերացնէ, կը բարձրացնէ, կ'ազնուացնէ և կը փրկէ։

Ասոր մէկ ուրիշ յայտնութիւնը կրնանք տեսնել նաև Աւետարանին մէջ։ Այն Աստուածային կարգադրութիւնները, որոնք Աստուծոյ կամքին մեծութեան, անհասանելիութեան, սրբութեան ու սիրոյն ճշմարիտ իմաստութիւնը կը կազմեն, չեն ցուցներ, թէ Աստուած ի՞նչ միջոցներ և ի՞նչ նպատակակէտ յատկացուցած է Աւետարանին, թէ անշափելի սէրը ի՞նչ անհատում սպառումի մատներ է ինքզինքը, թէ անսպառ հարստութիւնը ի՞նչ աղքատութեան զիջեր է յաւիտենական սիրոյն մեծութիւնն ու կամքը արտայայտելու համար մարդկութեան, թէ զօրաց Աստուածը ի՞նչպէս խոնարհած է առնելու համար ծառայի կերպարան, և այդ կերպով փրկելու համար մարդկութիւնը մեղքի ծառայութենէն, թէ պարարտ հորթին զենումը ի՞նչպիսի ուրախութեան նշանակ է անառակ որդիին դարձին համար։ Ահա ասոնք են Աւետարանի իմաստութիւնը և Աստուծոյ կամքին յայտնութիւնը Աւետարանին մէջ։ Ասոնք սորվելն ալ մեծագոյն ու բարձրագոյն, և նոյն իսկ ամենալսեմ իմաստութիւնն է մարդկութեան։

Այս ճշմարտութեան ուրիշ մէկ յայտնութիւնը կը տեսնենք մեր Փրկչին օրինակին մէջ։ Որովհետեւ, Յիսուս իր Հօրը կամքը կատարելով՝ այս երկնաւոր իմաստութիւնը կը ցուցնէ իր վրայ։ «Ոչ ամենայն որ ասէ ցիս, Տէր, Տէր, մտցէ յարքայութիւն երկնից, այլ որ առնէ զկամս Հօր իմոյ որ յերկնսն է» (Մատթ. է. 21)։ Նաև «Զի որ առնիցէ զկամս Հօր իմոյ որ յերկնսն է, նա է իմ եղբայր և քոյր և մայր» (Մատթ. ԺԲ. 50)։ Որովհետեւ Յիսուս միայն սորվեցնող վարդապետ մը չէր, այլ նաև կատարող։ Ան՝ հետեւողներուն և բոլոր Հրեաներուն ցոյց կուտար թէ Հօրը

կամքը կը կատարէր, ու անոր մէջն էր իր երջանկութիւնը. և այս իրաւունքով ու իր անձին օրինակովը կը պահանջէր իրեն հաւատացողներէն որ Հօրը կամքը կատարեն. Աստուծոյ կամքին ու անոր կատարման իմաստութեան հետեւին, որովհետեւ անոր մէջ պիտի գտնեն իրենց հոգիներուն անբաժան յագու յագու և անհատում երջանկութիւն։ Ահա այս պատճառաւ կրօնքը պէտք է ըլլայ մեր ամենամեծ ընտրութիւնը, իմաստուն ընտրութիւնը։ Յետո՛ւ երբ իսրայէլի որդիներուն կ'առաջարկէ իրենց վերջնական ընտրութիւնը ընել. «Գետին անդիլի կողմը իրենց հայրերուն պաշտած աստուածները թէ Ամօհրացիներուն աստուածները, որոնց երկրին մէջ կը բնակին» պաշտելու մասին. ինք կ'ըսէ. «Այլ ես և տուն իմ պաշտեմ զՏէր» (Յեսուայ ԻԴ. 15)։ Այս է ճշմարիտ ընտրութիւնը, զԱստուած պաշտել ու Անոր կամքը կատարել։ Առաքեալն ալ առ Թեսաղոնիկցիս իր Առաջին Թուղթին մէջ կը պատուիրէ ամէն բանի մէջ գոհանալ և կ'ըսէ. «Զի այս են կամք Աստուծոյ Քրիստոսիւ Յիսուսի ի ձեզ» (Ա. Թես. Ե. 18)։ Հետեւաբար, ընտրութիւնը, գոհունակ ընտրութիւնը, Աստուծոյ կամքին և Անոր իմաստութեան ընտրութիւնն է մեզմէ պահանջուածը, ինչ որ Յիսուս ալ ցոյց տուաւ իր անձին օրինակովը։ Ուստի, այս կամքը ամենաբարձր իմաստութիւնն է մարդկութեան։

Քանի որ Աստուծոյ կամքը սիրոյ կամքն է, և զայս կը տեսնենք Բնութեան, Աւետարանի և Յիսուսի կեանքի օրինակին մէջ, սիրոյ այս կեանքը օգնութիւն և աջակցութիւն կ'երաշխաւորէ. որովհետեւ՝ առանց ատոր ի՞նչպէս վստահութիւն պիտի ունենայինք մեր անձերուն վրայ՝ Աստուծոյ կամքը Անոր օրէնքներուն խստութեան մէջ գոհացուցիչ կերպով կատարելու։ Մենք միայն Ս. Հոգիին օգնութեամբ ու առաջնորդութեամբ կրնանք Աստուծոյ կամքը կատարելու համարձակութիւնը ունենալ։ Այս ըստուածները ամփոփելով կրնանք յայտարարել՝ թէ Աստուծոյ կամքը մարդկութեան ամենաբարձր իմաստութիւնն է, և անոր ուսումն ու կատարումը, Ս. Հոգիին աջակցութեամբ, մեծագոյն վայելքը մեր հոգիներուն։

ԳՐ. ՍՐԿ. Հ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 10)

Ո Վ Ս Է

«Ձի զոգորմութիւն կամիմ,
եւ ոչ զայսաւագ, եւ զգի-
տութիւն Աստուծոյ՝ քան զոգ-
ջակէզս»: (ՈՎՍԷ Զ. 6)

Ամոլսի մասին գրած ատեն, ընդհա-
նուր կերպով նշած էինք Ովսէի առաքե-
լութեան նկարագրի և նպատակի մասին:
Այժմ կ'անցնինք ներկայացնելու Ովսէի
ժամանակը և զայն լեցնող իրադարձու-
թիւնները⁽¹⁾:

Ովսէի ժամանակը (Ն. Ք. 755-740). —
Ովսէ ժամանակով աւելի մօտ կարելի է
նկատել Ամոլսի՝ քան Եսայիի և Միքիայի,
ըստ իր գրքի նախաբանին, բան Տեառն ու
եղեւ առ Ովսէե ողբի Երեւայ, յաւուրս Ող-
իայ եւ Յովաթամու եւ Աբագու եւ Եզեկիայ
Թագաւորաց Յուդայ, եւ յաւուրս Յերոբո-
վամայ ողբոց Յովասայ քաղաւորին Խաւ-
իլի (Ա¹): Նախաբանի վերջին մասը անկաս-
կասկածօրէն կը պատկանի միայն գրքի
առաջին բաժանումին (Գլ. Ա-Գ). մինչ
առաջին մասը յաւելուած է հաւանաբար
Փոքր Մարգարէներու հրատարակիչէն, ցոյց
տալու՝ թէ Ովսէ մարգարէացաւ Եսայիի և
Միքիայի շրջանին⁽²⁾: Անշուշտ այս չի
ձգտիր ապացուցանել թէ, Ովսէի քարոզ-
չութիւնը երկարեցաւ Հրէաստանի չորս
Թագաւորներու շրջանին վրայ: Ներքին
յայտնութիւնը կ'ապացուցանէ, թէ մեծ
մասը գիրքին, սահմանուած է այն ժամա-
նակին, որ կը զուգահիւսի Յերոբովամ Բ.ի
Թագաւորութեան շրջանին, սակայն և այն-
պէս Եզեկիայի և կամ Նոյնիսի Աքազու
Թագաւորութեանց շրջաններուն համապա-
տասխանող մասեր եւս կրնան չի պակսիլ:

Գիրքը կ'իյնայ երկու բաժանումներու
ներքեւ:

1. — Ա-Գ գլուխները կատարեալ են
իրենց մէջ և յայտնապէս կը պատկանին
Յերոբովամի Թագաւորութեան շրջանին:
Վերոյիշեալ երեք գլուխներու մէջ կ'ըլլայ
զուշակութիւնը Յէուայի տան անկման

(Ա⁴), զուշակութիւն մը որ իրականացաւ
Յերոբովամի զաւկի և Զաքարիայի յաջոր-
դին, վեցամսեայ կարճ Թագաւորութենէն
վերջ Սեղզուլի զաւարդութեամբ⁽¹⁾: Վե-
րոյիշեալ երեք գլուխները գրուած են
երկրի բարգաւաճման շրջանին, որ կարելի
է հաստատել թէ, շատ երկար չի տեւեց:
Ես հետևումս զցորեանն եւ զգլինին եւ
զձեքն եւ բազմացուցի նմա արծաթ եւ ոս-
կի (Բ⁸): Յերոբովամի Թագաւորութիւնը
— ինչպէս տեսանք — էր բարգաւաճման
շրջան մը, սակայն իր մահով գտաւ իր
վերջակէտը անմիջապէս: Սխալած պիտի
չըլլանք երբ վերոյիշեալ երեք գլուխները
վերագրենք Ն. Ք. 755-749 շրջանին:

2. — Երկրորդ բաժանումը (Գլ. Դ-ԺԴ)
անկասկածօրէն կը պատկանի վերջին շրջ-
անին: Տանըմէկ գլուխները կուտան կա-
տարեալ ցուցմունքներ միապետական և
չփոթ վիճակին, որուն ենթարկուած էր
Հիւսիսային Թագաւորութիւնը Յերովո-
վամի մահով⁽²⁾: Այս վերջնութեան էր Սա-
մարիոյ անկման, որ մարգարէացուած էր
ապագայի համար (Ովսէ ԺԳ¹⁵) և այդ մեծ
հաւանականութեամբ տեղ գտաւ շատ կա-
նուխ, քան այդ դէպքը: Ովսէ բնաւ ակ-
նարկութիւն չունի Փակէէի և Հասիմի դաշ-
նակցութեան Աքազը գահնկէց ընելու,
մինչ նոյն դարու չորրորդ մարգարէն Եսայի
կը յիշէ զայն (Եսայի Գլ. Է.): Ի վերջոյ
Փակէէի և Հասիմի գործունէութեանց կայքը
եղաւ՝ զԱքազ ամբաստանել Ասորեստանի
առաջ, Փուա կամ Թագղաթ Պաղասար⁽³⁾
ընդառաջելով անոնց ամբաստանութեանց
կը սպառնայ կործանել և անքնակիչ դար-
ձնել հիւսիսային Պաղեստինը, Գալիլիան,
Գաղատը: Այս մեծ յանկարծական աղէտի
շուրջ Ովսէ ակնարկութիւն չունի: Իսրայէլի
մեղքերու պատժումը վերահաս է, սակայն
այդ տակաւին ապագային պիտի իրակա-

(1) Գ. Թագ. Ժե 10:

(2) Տես Ովսէ Գլ. Է⁷, Ը⁶, Ժ⁸, ԺԳ¹⁰:

(3) Նոյնացումը Pul-ը Tiglath-Pileserի հետ կը
հաստատուի Pul-ի անունի գոյութենէն, Բաբելոնեան քա-
ղաւորներու ցանկի մը մէջ: Մինչ Բաբելոնեան ժամա-
նակագրութեան մէջ Tuklat-abal-isarra (Tiglath-
Pileser) նշանակուած է նոյն անունայ քաղաւորը: Pul
կը կարծուի ըլլալ Բաբելոնեան փոխանակում մը Tig-
lath-Pileserի անունը: (Schrader, Cuneiform Ins-
criptions, E. T. I. PXXXII):

(1) Տես Սիոն, 1950, Ապրիլ էջ 116:

(2) Բաղդասեղ Եսայի Ա¹, Միքիա Ա¹:

նանայ: Ասորեստան կը նկատուի ներկայ
և միակ թշնամին, անարժէք և վտանգա-
ւոր դաշնակից մը, բայց և այնպէս կը
դիմէ անոր պաշտպանութեան (Ե¹³, Է¹¹,
Ը⁹, Թ¹, ԺԳ³)։ Այս ճշգրիտ դէպքերու
կացութիւնն է Մանայիմի թագաւորութեան։
Ինք գինուորական յանդուգն անձնաւորու-
թիւն մըն է որ խճկուելով արեան մէջէն կը
բարձրանայ մինչև գահ և կը պահէ իր թա-
գը, զնելով Թագղաթ - Պաղասարի պաշտ-
պանութիւնը դառնալով Ասորեստանեան
նահանգ մը (Դ. Թագ. ԺԵ¹⁴⁻¹⁹)։ Սակայն
Բէքայի մեղսակցութեամբ քաղաքական
կացութիւնը կատարելապէս կը փոխուի։
Ուստի մենք վստահօրէն կրնանք եզրա-
կացնել թէ, Ովսէի ժողովրդական առաքե-
լութիւնը վերջ է գտած այս շրջանին և մեծ
հաւանութեամբ գիրքը գրուած Ն. Ք. 734էն
առաջ, երբ Բէքա և Ռուդին ասպատակե-
ցին Հրէաստանը⁽¹⁾։

Ժամանակի հանգամանք. — Այժմ
պիտի փորձենք տալ շրջանի կացութիւնը,
որոնց ներքե Ովսէ փորձեց իր առաքելու-
թիւնը։ Որոշ չափով ունեցանք առիթը
տեսնելու Յերոբոամ Բ.ի թագաւորու-
թեան յատկանշական կողմերը յարաբերու-
թեամբ Ամովսի Մարգարէութեան։ Այս
հօրադոյն վեհապետի մահով, իր կազմած
մեծ թագաւորութիւնը անմիջապէս աւե-
րակոյտ մը դարձաւ։ Վեց ամիսներ վերջ
Սամարիոյ թագաւոր Զաքարիա — Յերո-
բոամ Բ.ի գաւակը և յաջորդը — սպան-
նուեցաւ Սալումի կողմէ, և այս կերպով
վերջ մը գրուած եղաւ Յեսուի հարստու-
թեան։ Յափշտակողը չի կրցաւ պահել գահը
զորս խլած էր, որովհետեւ Մանայիմ քաղեց
Սամարիոյ վրայ, զրաւեց զայն ու սպան-
նեց Սալումը (Դ. Թագ. ԺԵ¹⁶), սակայն ինք
ևս չկարողացաւ պահել գահը ու ստիպ-
ուած եղաւ հազար թաղանդով զնել Ասո-
րեստանի թագաւոր Թագղաթ - Պաղասարի
օգնութիւնը և դարձաւ Ասորեստանեան
թագաւորութեան ենթակայ նահանգ մը։
Տասը տարիներ թագաւորելէ վերջ գահը
թողուց իր գաւկին, Փակէիայի, սակայն
երկու տարիներ վերջ քաղաքական պա-

տերազմի մը ծագումով Փակէ (Փակէիայի
զօրաւորներէն մին) Յելիաթիտէսի հետ
դաշնակցելով սպաննեց թագաւորը իր պա-
շտին մէջ, տէր դառնալով գահուն (Դ.
Թագ. ԺԵ²⁵)։

Այս ժամանակաշրջանին ազգերու քա-
ղաքական յարաբերութիւնները ունեցան
իրենց խաթարումը։ Փակէ դաշնակցելով
Ասորեոց Ռասոնի հետ, յարձակեցան Աքա-
զու վրայ և զրաւեցին Յուդայի երկիրը,
սակայն Աքազ առաքեաց հրեւեակս առ
Թագղաթ Պաղասար արքայ Ասորեստանեայց
եւ ասէ, Ծառայ քո եւ որդի քո եմ ես, ել
եւ փրկեա զիս ի ձեռաց արքային Խալայիի՝
յարուցելոց ի վերայ իմ։ Եւ առ Աքազ զար-
ծար եւ զոսկի զգեալս ի քան Տեառն եւ ի
զանձս քան քաղաւորին (Դ. Թագ. ԺԶ⁷⁻⁸)։
Թագղաթ Պաղասար նախ նուաճեց Ասոր-
եոց երկիրը ու սպաննեց Ռասոնը և ապա
Դամասկոսը և բոլոր բնակիչները գերիվա-
րեց զէպի Գիր քաղաքը. զրաւեց նաեւ Իս-
րայէլը ու քանդեց Հիւսիսային Պաղեստի-
նը, Յորդանանի արեւելեան և արեւմտեան
ափերը ու գերիվարեց բնակիչները մինչև
հեռաւոր Ասորեստան։ Փակէ նուաճուեցաւ
և անուանարկուեցաւ, կորսնցուց իր գահը
և կեանքը Ովսէի կողմէ նիւթուած դաւա-
դրութեամբ մը, և երկիրը այս կերպով
դարձաւ Ասորեստանեան նահանգ մը։ Դրժ-
ւար է անշուշտ հոս ցոյց տալ բացայայտ
ընթացքը զէպքերու, սակայն յստակ է,
թէ ուշ կամ կանուխ Ովսէ համաձայնագիր
մը ստորագրեց Եզրիպտոսի թագաւոր Սոլմա-
հետ և դադրեցուց իր տուրքը զրկելէ զէպի
Ասորեստան։ Սաղմանասար փութով զրկեց
ըմբոստ հարկատուն իր գահէն և արգելա-
փակեց։ Երեք տարիներու պաշարումէն
վերջ ինկաւ Սամարիան Սաղմանասարի
յաջորդ Սարկոնի ձեռքը Ն. Ք. 722 ին։
Իսրայէլի թագաւորութիւնը գտած էր իր
վերջը։ Իսրայէլացիներ այս կերպով գերե-
վարուեցան հեռաւոր արեւելք ու հաստատու-
եցան Եփրատի և Տիգրիսի միջև գտնուող
քաղաքներուն մէջ, մինչ իրենց հայրենա-
կան տունները բնակուեցան Ասորեստանի
կողմէ զրաւուած Բաբելոնեան քաղաքնե-
րու գաղթականներէ։

Իսրայէլացիներ այժմ շրջապատուած
հեթանոս զրացիներէ, կը շարունակէին ի-
րենց անուանական պաշտամունքը Եհովա-

(1) Schrader իր Cuniform Inscription-ի մէջ կը
շանայ ցոյց տալ թէ, Ովսէի Մարգարէութիւններ կը
պահպանին Հիւսիսային Թագաւորութեան վերջին տա-
րիներուն, անմիջապէս առաջ Սամարիոյ անկումէն։

յի, կողք կողքի հեթանոս չաստուածներու պաշտամունքին: Այո՛, այս կերպով Իսրայէլի ազգային էութիւնը գտած էր իր վերջակէտը, բայց միայն Յուդայի մէջ կեդրոնացած էր ընտրեալ ժողովուրդի յոյսը:

Աւերուած իր երկրով և հողիով Իսրայէլ ըմբռնած էր ներքին գոտութիւններու ոգին, որոնք պատճառուած էին արտաքին թշնամիներէ: Վեց թագաւորներէն չորսը, որոնք յաջորդեցին Յերոբոամի, սպաննուեցան անգութ մահով: Ովսէ վերջ տուաւ իր օրերուն գերութեան մէջ: Մանայիմ «սպաննուեցաւ հօր»ը հետ և իր թագաւորութիւնը ձգեց դաւկին: Գահը յաջորդաբար ենթակայ դարձաւ զինուորական արկածախնդրութեանց, որովհետեւ թագաւորները զօրաւոր էին անվթար պահուէլի դայն, առանց արտաքին օգնութեան: Անոնք միտքը իսկ չունեցան նուիրելու հետաքրքրութիւն իրենց երկրին, իրենց անձնական շահարկի ծրագիրներէն: Ազգային ազատութիւնը գտաւ իր վերջակէտը ու անկումը եղաւ շուտ և վերականգնումի յոյսը անկարելի:

Պատմութիւնը Ովսէով. — Ովսէի գրքի էջերը կուտան տեգոյն լոյս մը Իսրայէլի կեանքին վրայ, Յերոբոամի մահէն վերջ՝ տասը և կամ տասը հինգ տարիներու շարանով մը: Զարութիւններ զորս Ամոփս գատապարտած էր, ալ աւելի ծայրահեղ վիճակ մը ստացած էին Ովսէի օրով: Մարգարէութեան առաջին բաժանումին մէջ (Ովսէ Դ. Ա-Գ) Իսրայէլ կը նկարագրուի մականերսային բարգաւաճութեամբ, սակայն իրականութիւնը ի յայտ կը բերէ թէ, անոնք ամայացած էին Եհովայէն և Անոր չուրջ տարիներու բեռին տակ ստեղծուած գաղափարներէն:

Դրքի երկրորդ բաժանումը (Գ. Դ-ԺԴ) որ կը պատկանի Ովսէի առաքելութեան վերջին շրջանին, կը ներկայացնէ Իսրայէլի ընկերային, բարոյական և կրօնական վիճակներու չարան մը, որոնք նմանութիւնը ունին Ամոփսի էջերուն: Ազնուական դասէն մինչև ստրուկը Իսրայէլի, կը ներկայացուի բոլորովին ապականած:

Թագաւորը և իշխանները կը դուրսանային ժողովուրդի սխալ ընթացքով և չէին աշխատեր զսպիլ զանոնք: Իշխաններ մխրճուած էին մոլութեանց մէջ. թագաւորը մտերիմ բարեկամն էր «ծաղրածու»ներու և որ զիրենք կը պարգևատրէր իրենց այն սինիք արարքներուն համար, որոնք կ'ըլլային կրօնքի հանդէպ: Ու ի վերջոյ խաժամուած կործանեց այսպիսի թագաւորներ (Է²), և նեքին գոտութիւններ կերան զօրութիւն նորա (Եփրեմի) եւ նա ոչ գիտաց. ծաղկեցին արիք նորա, եւ նա ոչ գգաց (Է²): Զմեղս ժողովրդեան իմոյ կերիցեն, եւ անիրաւութեամբ իւրեանց առեցն զանձինս իւրեանց (Դ⁸): Զի ոչ գոյ նամարսութիւն, եւ ոչ ողորմութիւն, եւ ոչ գիտութիւն Ասուծոյ ի վերայ երկրի: Անեծք եւ սուրբիւն եւ սպանութիւն եւ զոգութիւն եւ ծնութիւն հեղեալ ի վերայ երկրի, եւ արիւն ընդ արիւնս խառնին (Դ. Դ¹⁻², Զ⁸, Է¹, Ժ⁴, ԺԱ¹²): Մեղքը տիեզերական է (Ը¹):

Անուանական մեծարանք մը կայ Եհովայի հանդէպ: Ասուած ծանեալ զեզ (Ը²) իրենց սիրելի կարգաթօսն է: Զոհեր օրէնքներու լիութեամբ կ'ընծայուէին Եհովայի, սակայն Ան պիտի չընդունի զանոնք, քանի որ յանուն ձեականութեան կը կատարուէին (Ե⁶, Ը¹³). Իրականութեան մէջ, անոնք մոռցած էին զինք, իրենց զեզիս և վատթար կեանքով (Դ⁶, 10, 12, 13, Զ⁶, 7, Ը¹¹⁻¹⁴, Ժ¹, 8, ԺԱ², ԺԳ²): Եհովայի մոռացումն էր բոլոր չարիքներուն պատճառը: Երբ վտանգը կը սպառնար իրենց, կը զիմէին Ասորեստանի և եգիպտոսի վեհապետներու օգնութեան, փոխան Եհովայի (Ե³¹, Է¹¹, Ը⁹): Անոնք բնաւ չի հանդուրժեցին կշտամբանքներու (Դ⁴), այլ ընդհակառակը անարգեցին և հալածեցին մարգարէները որոնք զրկուած էին իրենց (Թ⁷, 8): Ու ի վերջոյ այսպիսի ազգի մը կը վիճակուի անգութ և կտրուկ դատաստան մը:

ԳՍՐԵԳԻՆ ԱՔԵՂԱՅ

(Շաբաթակէի)

ԱՆՄԱՀԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Ամենակտրուկ եղանակը որով կրնանք զգալ կեանքի համար անմահութեան հաւատքին կարեւորութիւնը, ազատ թոխ տալն է բոլոր մեր կասկածներուն և թողուլն է զանոնք որ տանին մեզ յաւիտեանական կեանքը անկեղծօրէն ու լիութիւն ու բանալու: Պահ մը ընդունիլ թէ մահը կը վերջացնէ ամէն բան, և թող ոչնչացման բոլոր լուեկեան իմաստները հետեւին իրենց տրամաբանական արդիւնքներուն: Այն ատեն ի՞նչ տեսակ աշխարհի մը մէջ պիտի գտնուինք: Այդ տեսակ պնդում մը կեանքի համար ի՞նչ կարեւորութիւն ունի:

Անոր առաջին տպաւորութիւնը որչափ ալ մակերեսային ըլլայ, սովորական մարդը որ, անմահութեան հաւատալէ վերջ, հիմա կը դառնայ նկատի առնելու աշխարհ մը որմէ ջնջուած է ապագայ կեանքի յոյսը, ցեղին հանգէպ անարգարութեան անխուսափելի զգացում մը կը զգայ: Եթէ մահը կը վերջացնէ անհատը, տիեզերքը կը թուի կատարեալ անհոգութեամբ մէկդի նետել իր ամենաթանկագին ստացուածքները: Աշխարհի գնահատութիւնները որչափ ալ կասկածելի ըլլան, կասկած չկայ թէ անհատը մտածումի, նկարագրի, սիրոյ և ստեղծագործական աշխատանքի իր կարողութիւններով պսակն է ամէն գոյութեան: Ի՞նչ դարաւոր և հոգեվարքով լեցուն ճամբորդութեամբ ծնած է անհատը: Զոհաբերական հերոսութեամբ հիանալի ի՞նչ ընդարձակ պայքարներով մարդը բերուած է իր ներկայ բարոյական վիճակին և պահպանուած: Խելքը գլուխը մարդ մը չլինե՞ր ջութակ մը, մեծ աշխատութեամբ հաւաքելով անոր նիւթերը և ձեւաւորելով մարմինը, մինչև որ կարենայ անոր վրայ ածել վարպետներուն ստեղծագործութիւնները, ու յետոյ բախտին մէկ քմահաճոյքով զայն փարդ ու փշուր ընելու: Տիեզերքը ճիշտ ասոր նման կը թուի ըլլալ եթէ անմահութիւնը սուտ է: Մեր միտքերէն աւելի, երկար դարեր կրնանք խորհիլ որ տիեզերքը աշխատած է այս ուժերուն վրայ, որոնք կը կազմեն հիմը մեր անհատականու-

թիւններուն, և հիմա երբ Յիսուս և Օգոստինոս կարելի են, երբ վերջ ի վերջոյ հոգեւոր մարդ մը կրնայ բանաստեղծներուն երազներուն և մարտիրոսներուն նուիրումներուն բնակարանն ըլլալ, երբ միտքը կըրնայ մտածել ճշմարտութիւնը և սիրտը կըրնայ սիրել արդարութիւնը, բոլորովին կործանելու համար զանոնք՝ թափուած դաւաւոր, տիեզերական աշխատանքին գերագոյն յաղթանակներն են ասոնք:

Եւ սակայն մարդ նախ քան անձնատուր ըլլալը այս բնազդական ըմբոստութեան ընդդէմ անբանաւորութեանը և անարդարութեանը աշխարհի մը որ կը ստեղծէ անհատը զայն փճացնելու համար միայն, պէտք է նախ թելադրուած մեղմացուցիչ նկատողութիւններուն: Շատեր արդէն յիշուած ջնջուած կեանքի մը չարիքէն կ'ապաստանին այն յոյսով թէ անհատին արժէքը, իր բարութեան, իր արդարութեան և իր սիրոյ սահմաններով, կը յաւերժանայ Աստուծոյ կեանքին մէջ: Ինչ որ մենք կը լքենք, Ան կը ժողվէ և կը յաւերժացնէ, և այսպէս մեր մարդկային պայքարի հոգեւոր շահերը կը յաւերժանան երբ նոյնիսկ մարդկային անհատները չեն յարատեւեր: Բայց ի՞նչ կը նշանակէ ասիկա: Դիւրին է խօսիլ արդարութեան մասին իբրեւ յատկութիւն մը Աստուծոյ մէջ, որուն մենք կրնանք ըլլալ ժամանակաւոր ներկայացուցիչները և որուն արժէքը մենք, մեռնելով, կըրնանք զիտնալ թէ յաւերժական է անոր մէջ, բայց ասիկա խորհուրդ փնտռելու դիմաց պարզապէս բառերու ձև մը չըլլա՞ր: Արդարութիւնը չի կրնար գոյութիւն ունենալ մենաւոր էակի մը մէջ — մենաւորը Աստուած ըլլայ թէ մարդ — արդարութիւնը յատկութիւն մըն է որ միայն ընկերային յարաբերութեանց մէջ կրնայ գոյութիւն ունենալ: Այսպէս, բոլոր այն բարոյական արժէքները զորս մենք կը ճանչնանք, ճշմարտութիւն, բարութիւն, սէր, ձեւեր են անձնական գործունէութեան, որոնք առանց ընկերային կեանքի երբեք գոյութիւն պիտի չունենային, և որոնք մարդոց միջև յարաբերութիւններէ զատ ուրիշ ոչ մէկ տեղ նշանակութիւն ունին: Հետեւաբար երեւակայել զԱստուած տեսակ մը վսեմ և ժամանակէ զուրկ մենութեան մէջ, ցեղին աներեւութացումէն

վերջ, իրեն մէջ մթերելով արժէքները արդարութեան, ճշմարտութեան և բարութեան, որոնք ցեղին փորձառութեան մէջ արտադրուած են, անհեթեթութիւն մը երեւակայել է:

Ասկէ զատ, իրերու բնոյթով հոգեւոր յատկութիւնը չի կրնար անջատուել մարդէն տրուելու համար Աստուծոյ և պահպանուելու համար Անկէ: Ամէն հոգեւոր յատկութիւն պարզապէս անհատականութիւն է գործողութեան մէջ, և երբ անհատականութիւնը կը կորնչի, կը դադրի նաև գործողութիւնը: Մարդկային միտքը ի վիճակի եղած է երեւակայելու այս վերածնունդը Աստուծոյ մէջ, որուն խորհրդաւոր եղանակով, մեր մահուան շունչին հետ, կը զիջինք մեր բոլոր բարոյական շահերը, ֆիզիքական սահմաններու մէջ միայն զայն մեկնելով: Ովկիանոսը կրնայ վերածել և իր մէջ ձուլել իր անջատ կաթիլները, որոնք կը կորսնցնեն իրենց ինքնութիւնը և ծովուն կուտան իրենց հիւթը: Այսպէս մեր մարմինները կրնան խառնուել երկրին հետ, և կազմալուծուելով կրնան իրենց տարրերը տալ հասարակաց մթերքին: Բայց անհատականութեան էութիւնը ինքնաճանաչ մենակեցութիւն է: Թէ մարդիկ, իրրեւ անձ երբ կը շօշափեն, կրնան զիջիլ իրենց յատկութիւնները, իրենցմէ անջատուած, խորըցնելու համար ոգիի ընդհանուր գուժարը տիեզերքի մէջ, աներեւակայելի է: Մարդու մը բարութիւնը իր անփոխանցելի ստացուածքն է ճիշտ ինչպէս կանաչութիւնը ստացուածքն է ծառին, և միայն երբ ծառին անցնելէն վերջ կանաչութիւնը կրնայ յարատեւել, կրնա՞յ արդարութիւնը, անջատուած այն անձնաւորութենէն որուն պաշտօնն այդ է, չկապուած թռչիլ իւրացուելու համար ուրիշէ մը:

Ասկէ զատ, տիեզերքին իր ամենաթանկագին ստացուածքները — երբ անոնք անսահման զոհողութեամբ ստեղծուած են —, անհոգօրէն փճացնելու էական անբանաւորութիւնը այնչափ չվերաբերիր մարդուն ազդեցութեան, որչափ նոյնինքն մարդուն: Ինչ որ Բրիստոս էր շատ աւելի նշանակութիւն ունի քան ինչ որ ըրաւ և ըրածը գետի մը պէս իր ամբողջ յատկութիւնը կ'առնէ անձնական հարստութեան և զօրութեան ակէն ուրկէ հոսեցաւ գետը: Ընդունինք որ

Յիսուսի ազդեցութիւնը քանի մը յաւիտեանականութիւն պիտի շարունակուի, ի՞նչ եղած է այդ ազդեցութեան ստեղծագործ աղբիւրը: Աշխարհ կը շինէ՞ անոր նման նկարագիր մը որ հիմա վաթսուէն սերունդ բռնած է իր հոգեւոր գերազանցութեան մէջ և յետոյ բոլորովին մէկդի կը նետէ զայն: Աստուած պղպջա՞կ կը շինէ: Ան իր զօրութեան խողովակը օճառի ջուրի մէջ մխեց փթեցնելու համար Յիսուսի նկարագիրը, որպէսզի յիշէր զինքը իր շողարձակութեամբ, իր գոհունակութեանը հոգի տար և յետոյ անհետանար: Յետոյ վերջապէս ամբողջ ցեղը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ բարդ պղպջակ մը, ինչպէս տղաք կը սիրեն, որուն մէջ բլթակ մը կ'աւելնայ միւսին փաղփուէն գեղեցկութեանը, բայց որուն մէջ իւրաքանչիւրը պիտի խորտակուի ժամանակի ընթացքին և վերջապէս ամէնքը պիտի անհետին: Այս է տիեզերքը առանց անմահութեան: Մարդուն ծանօթ բանաւոր նկարագիր և նպատակաւորութիւն բառերը դժուար կրնան կիրարկուիլ այդպիսի աշխարհի մը:

Եթէ, հետեւաբար, ոչ մեր ազդեցութեան մշտնջենաւորութեամբը, որ կորնչելի մոլորակի մը վրայ անկարելի է, ոչ ալ Աստուծոյ կողմէ մեր հոգեւոր արժէքներուն իւրացմամբը, որոնք առանց ըմբռնելի պարունակութեան բառերու ձև մըն են, մարդկութեան բարոյական վաստակները կրնան պահպանուիլ, մենք անմահութեան հերքումին դէմ կը գնենք սա հետեւանքը, թէ տիեզերքը բնաւ ճամբայ չունի յաւերժացնելու այն բարոյական վաստակները զորս մեր ցեղը ձեռք բերած է: Մարդիկ սովորաբար չեն զգար թէ այդչափ մեծ հետեւանք մը կրնայ առաջ դալ, երբ կը հաւատան իրենց ոչնչացման: Բայց թող մարդ թոյլ չտայ իր մտածման, թող իր անձնական նախասահմանութեան համար ամէն հոգէ վեր բարձրանայ, և բարձրութեան մը վրայ ուր ոչ յուսոյ համար ետասիրական փափաքը, ոչ ալ անձնական հանգիստի համար ջանքը կրնան մոլորեցնել իր դատողութիւնը, թող նայի վար, երկրի վրայ, և իր մտքին մէջ ոչնչացման հաւատալիքով նկատի առնէ իր ծագումը և նախասահմանութիւնը: Անոնց մասին ասկէ զատ ի՞նչ ամփոփում կարելի է: Մոլորակը աս-

տիճանաբար կը կազմուի խորհրդաւոր կերպով դարձող աստղին փոշիէն, դարձած չափով պաղելով և խտանալով, երկրի վրայ այսպէս կազմուած կեանքը կ'երեւի, անելով բոյսերուն մէջ, լողալով ձուկին մէջ, սողալով սողուններուն մէջ, և վերջապէս շիտակ քալելով մարդուն մէջ, մարդուն ներս կեանքը կը տարածուի այն միաստիքական պաշտօններուն մէջ զորս կը կոչենք միտք եւ նկարագիր — նախագասելով, Մովսէսի հետ, ծառայութիւն թեթեւցնելու համար, սորվելով աղաղակել Հոռութի հետ, «Տէրը ինծի այսպէս ու ասկէ աւելի ընէ, եթէ զիս քեզմէ մահուընէ ուրիշ բան մը զատէ», գովելով զԱստուած Դաւթի մէջ, Յիսուսի մէջ որ կը մեռնի Գողգոթայի վրայ մարդոց համար, և անհամար խորաններուն վրայ պատուոյ սիրոյն և ճշմարտութեան համար ինքզինք զոհաբերելով։ Վերջապէս, մոլորակը, իր ամբողջեան մատնուած մթնոլորտը, իր տաքութիւնն ու լոյսը անցած, քառսէն եկած ըլլալով քառսի պիտի վերադառնայ։ Ատկէ վերջ, նոյն իսկ յիշատակը պիտի չթողուի ոեւէ բարիի որ գործուած է արեւուն տակ, այլ գերեզմաններու աշխարհի մը մէջ ինկող վերջին մարդուն մահուամբ ցեղին ամբողջ աշխատութիւնն ու զոհողութիւնը պիտի յանգին իրենց ունայն վախճանին։ Այս է աշխարհը առանց անմահութեան։

Սովորական եղած է ծանրանալ այն վհատեցնող ազդեցութիւններուն վրայ զորս աշխարհի մասին այդպիսի գաղափար մը պիտի ունենայ նկարագրի վրայ։ Ասիկա անհերքելիօրէն կրնայ մեծապէս չափազանցուիլ։ Պարզ է որ Հիւսթսէյ իրաւունք ունի, երբ Զարլըս Բինկլըսէյի ուղղած իր նամակին մէջ, զսպուած զայրոյթով կը խօսի իր տղուն թաղման ատեն կարգացուած հաստուածին վրայ։ «Եթէ մեռելները յաբութիւն պիտի չառնեն, ուտենք, խմենք, որովհետեւ վաղը կը մեռնինք»։ Ես չեմ կրնար պատմել թէ այդ խօսքը որչափ ցընցեց զիս։

Դերման իմաստասէր մը, ոչ թէ քարոզիչ, անկասկած ամենայուսահատ բառերով նկարագրած է անյոյս աշխարհի մը նշանակութիւնը։ Անիկա մեզի կ'ըսէ թէ մարդիկ երեք տեսակ յոյս կը տածեն, որոնք ամէնքն ալ սնանկացած են. առաջին,

թէ իրենք կրնային երջանկութիւն գտնել կեանքի նիւթական հանգստաւէտութեանց մէջ։ Երկրորդ, կրնային ապագայ երկնքի մը մէջ՝ երանութեան մէջ բնակիլ։ Եւ, երրորդ, թէ կրնային իրենց գաւակներուն կտակել այնպիսի ընկերային վիճակ մը երկրի վրայ որ վերջնագոյն գոհունակութիւնը կարենար գտնուիլ։ Եւ հիմա որ այս յոյսերը սնանկացած են, ուրիշ բան չթողուիր եթէ ոչ անձնասպանութեան տիեզերական ուխտ մը։ Անհեթեթութիւն է ասիկա։ Մենք ամէնքս թէւ կը հաւատայինք թէ մարմիններ էինք սոսկ, հոգեւոր կերպարանքով, և թէ կ'աշխատէինք վաղանցուկ գործ մը որ իր վախճանին պիտի գայ մոլորակի մը կործանումին մէջ, անձնասպանութիւն պիտի չգործէինք։ Նուիրաւ գործութիւններ կան արդար վարմունքի որոնք կախում չունին տիեզերքի արդիւնքէն, և արժէքներ կեանքի մէջ, որոնք ամէնօրեայ կեանքի փորձառութեան մէջ կը տարբանան և յաւիտենականութեան մասին վերջին հարցումներ չեն ըներ։ Սակայն և այնպէս, երբ, ոչնչացման հաւատալով, մարդ հաշուի կ'առնէ դարերուն երկար ճամբորդութիւնը, իր երեւակայութեան մէջ կը կշռէ ամբողջ հոգեվարքը պայքարի և այն տեղի դժբախտութիւնը, և կը զգայ անխուսափելի վախճանը, երբ, սպառած աճիւնի մը նման, երկիրը կը վերադառնայ իր նախկին քառսային վիճակին, ան կրնայ հասկնալ մտածումը իմաստասէրին որ գրեց։ «Նկատելով անսահման և երկարաձիգ տխրութիւնները մարդկութեան, աւելի լաւ պիտի ըլլար որ երկիրը մնար լուսինի վիճակին մէջ, հալած մետաղի աղտի զանգուած մը, ծոյլ և առանց վարձակալի»։

X

(Շարունակելի)

ՔԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՔԱՆԻ ՈՐ ՎԱՌ ԵՍ, ԵՐԱՂ

Քանի դուն կաս, իմ Երա՛ղ, ես կը մնամ նոյն տղան,
Որուն թախիծը դէմքին կ'օծեն ցոլքեր հաւասքի.
Եւ նինչին մէջ աչքերուն առագասներ կը բանան
Հորիզոնէ հորիզոն անցնող ամպերը ոսկի...

Ժամանակի մէզն ի զուր կը ծանրանայ միշտ վրաս,
Ի զուր հոգեր չարաւոյժ օրս ցաւով կ'ըսուերեն.
Քու շունչըդ հովն է գարնան, ծիծեռնաթե՛ւ իմ Երազ,
Եւ իմ ժպիսս անթառամ չի գար մարդոց արեւէն...

Ես կը մնամ բնակիչ քու տարաշարհ ավերուդ,
Որ կը շինուին լոյս առ լոյս ու կը փլչին օրն ի բուն.
Եւ սակայն ո՛չ ոք կ'ըզգայ թէ ես որքա՛ն եմ հարուս,
Երբ իմ բաժինս ալ կեանքէն կ'առնեն մարդիկ իմաստուն:

Կ'ընկղմի խեղճ իմ ներկաս գալիքին տակ մակընթաց,
Դուն գինեցող խննոյքի կը փոխես յոյսն հեռկայ.
Եւ յիշատակն անգամ գործ — աւնան տեղէ թառամած —
Կ'ըլլայ ծաղիկն ինձ համար գարուններուն ապագայ...

Քանի որ վառ ես, Երա՛ղ, ես միշտ անմահ կը մնամ,
Ինչպէս երբե՛ք չծընած սիրոյ մ'անուրջը ծփուն...
Ես դարերու խորհուրդին կախարդ նաւորդն ամէն ժամ՝
Անսպառ եզրը կեանքիս կը բաժնեմ չորս հովերուն...

«ԿԵԱՆՔ ՈՒ ԵՐԱՂ»
Հատորէն

Մ. ԻՇԽԱՆ

ԱՆՁՐԵԻՒՆ ԵՐԳԸ

Փեղկերուս դէմ երգն է նորէն անձրեւին,
Աւանապին բիւրեղաւիք վիւսը զով,
Որուն շոյող եւ մտեմիկ օրօրով
Հասակ առին բիւր երազներն իմ անգին:

Այսօր իզուր՝ հոգիս ծաւալ ու հիւանդ
Ես կ'երկարեմ սիրամբունց գիշերին.
Համայնական իր բարերար մեղեդին
Ալ չի ծեծեր անդասաններ արգաւանդ...

Երբ որ արդէն կեանքին առջեւ սա օսար
Փակ է համբաս եւ իմ գալիքս՝ անցեալ,
Գէթ երազի ծաղկալոյս ձեռք մը դարձեալ
Երբեմն յուշիկ գա՛ր եւ իմ դուռըս բանար:

Աւանան անող նուագին տակ հեւտալի
Այնքերս խուփ՝ զո՛ւր կ'ըսպասեմ յարութեան.
Կարօտներու ո՛չ մէկ ծփուն ծիածան
Թարթիչներուս ստուերին մէջ կը յածի...

Միթէ այդքա՛ն ծեր ես, հոգի՛ս, եւ աղֆաւ,
Որ չկրնաս տալ ցնորփիդ նո՛ր մարմին
Եւ ոսկեզօծ առասպելով մը նախկին
Կենսաւէտել շուրջիդ ամայքն անապատ...

Անձրեւն ի զուր կը կարկաչէ մեղմօրօր.
Ի զուր համբոյրն իր կը գրկէ երգ ո՛ւ քաւ.
Ո՛չ մէկ տարափ պիտի կրնայ ինձ համար
Լուալ աշխարհն իր փոշիէն դարաւոր...

Մ. ԻՇԽԱՆ

ՈՐՊԷՍՋԻ ԴՈՒՆ ՄՆԱՍ ՄԻՇՏ ՎԱՌ

Որպեսզի դուն մնաս միշտ վառ,
Մանկութենեա մինչեւ այսօր
Եւ կեանքս քի աղողի պայքար
Ուժերու դեմ գերանգոր:

Մերք ճիւղական, մերք տարուքեր
Այիքներու մէջ լեռնադէզ,
Եւ քեզ ուժգին բռնեցի վեր՝
Խեղդուող մօր զաւակին պէս...

Քանի՜ անգամ դարձաւ վաճան
Հոգիս բազում վերք ու խոցի,
Եւ ո՛րքան շատ ու ժա՛նք եղան
Թշնամիներդ ալ ամենի...

Պէտք էր փօրել շղթան մարդոց,
Որ օրրանիդ մէջ քեզ զարկին
Եւ խորհակել դռները զոց
Հայու դաժան հակառակին:

Յետոյ որպէս մէզ անթափանց՝
Իջան վրադ օրերն անկեանք
Եւ սովն անեղջ գեղեցկութեանց՝
Սա մեր մաշած ձեղունին տակ...

Քանի՜ խաւար զինեսեղան
Եւ ախտաւոր սիրոյ մահին,
Յանուն քու սուրբ աստուածութեան՝
Քեզ կանգնեցին խաչ սպանիչ...

Ամենագոր փայլն արծաթին
Եւ փառքն ունայն համբաւներուն
Աշուրներուս դեմ վառեցին
Հազար քովչանք ու փորձութիւն:

Եւ դեռ իմ մէջ դարանակալ
Միտքն ըսկեպտիկ ու բազմագէ՛տ
Կրնար դաւել, յետոյ խնդալ՝
Հեզնաժպիտ ամբոխին հետ:

Ո՛չ մէկ ընկեր ունեցար դուն.
Բայց միայն ե՛ս քեզի տանար,
Եւ քեզի բերդ, աստղատուն,
Պահեցի քեզ սուրբ ու պայծառ...:

Մ. ԻՇԽԱՆ

Հ Ե Ն Ե Զ Ե Ը

ՔԱՐՈՁ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ

ՍԱՐԳԻՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Հետեւեալ ֆարոգը արժագրած եմք Ս. Արքունչս Թ. 231 Գանձգիրքին: Վերնագրին մէջ կարմրագիր նշանակուած է հեղինակին անունը, կրճատեալ ձեւով, Սարգ. Վրդի.: Տնասկիզքի գրեւոր նոյնպէս կը յօդեն Սարգսի: Իր գրչին ունինք Համբարձման Քարոզ մըն ալ նոյն մասնակին մէջ, որ յոյս տեսաւ Սիոնի նախորդ համարով: Հոս հրատարակուածը ուշագրաւ է իր տղերու երկարութեամբ եւ յանգեւորով: Այսպիսի տղական չափ մը վեր ֆարոզներու եւ զանձերու հասար տոյրական չէ:

Քարոզին վերջաւորութեան կայ փոքր յիշատակարան մը Յակոբ Գրչեմ, որ անաւասիկ. — Այս սուրբ յարութիւնս ի ձեզ քարեկաւս փայտաքարաւ եղբարք, աղայեմ զձեզ լաշագին դիմաւ յիշել զՏէր Սարգիսս որ ետ գրել զսա ի զարդ եւ ի պայծառութիւն սուրբ եկեղեցոյ եւ մանկանց Սիոնի. եւ զուխտազանց Յակոբս զփշուէ գրիչս որ սեւեռես եւ ի Քրիստոս միով Տէր ողորմայիս յիշել ի սուրբ շրթունս ձեր, եւ քիւրապասիկ դուք յիշեալ յիշ[իք] ի Քրիստոս Աստուծոյ մերմէ ամեն (Թղ. 131 ք.):

Սրորէական ծայնիւ նըւագեմք, զերգս աւրհնութեան՝ քեզ Տէր յարակայ, Զհայրդ անըսկիզբն յառաջ քան ըզսկիզբն, եւ զմիածին բանդ անեղական, Որ ես ծագումնս եւ լոյս անվախճան, եւ հրաշափառ անուն գերական, Երկնագումար խըմբիցն ահաւոր, անմահ զաւրացն տէր եւ արքայ, Ի բոլոր սեռից հրանիւթ զաւրութեանց անպարագիր եւ անտեսական, Զոր կամաւ հաւր անծին ծընողիդ եւ փառակից հոգոյդ մըշտական, Խոնարհեցար հըզաւոր ի բարձանց, ողորմելով որդւոցս Առամայ, Առաքեցեր զպետըն Դաբրիէլ, առ Մարիամ դուստր Յովակիմայ, Լինել տըղա ի տանէ Դաւթի, եւ ի զարմէ աւրհնելոյն Յուդայ, Պարփակեցար յարգանդ կուսական, բընակելով աւուրքք իննամսեայ, Կատարեցեր ըզտնաւրինական, զբան տեսողաց զոր գրեցին նոքայ, Ի հրաշափառ մեծի յարութեանս, աւրհնեմք զորդիդ ընդ հաւր գոյական. Ահա ընկալ ըզմեր զաղաչանս եւ զգնեալքս արեամբ քո կենագործեայ, Աղաչեմք:

Աստանաւր լոյսդ անճառ ծագեցար, ի յետ լըրման աւուրցըն յետնում, Եւ նորասբանչ ահեղ զաւրութեամբ, ելեալ բարձրացար ի կառքս վերնում, Եւ բեւեռմամբ բազկացըդ քո սուրբ, զոր պարգեցեր ի ժամ երրորդում, Բարձեր զանէծս առաջին մարդոյն, զոր ի պըտողոյն եկեր յառաջնում, Առեր զապտակ հանդերձ փշեղինաւք, փոխանակ մեծի փառացն անպատում, Եւ ծածկեցեր զմերկն Եւայի, զոր ի յաւձէն խաբեցաւ ի հնումն, Սարսափելիդ հրեղէն զըւարթնոց, քացախ ղեղեաւ արբեր զճաշակումն, Որ եւ մահուամբ անմահիդ մարմնով, ձեռաւք եղար ի շիրմի նորում, Հըզաւրապէս քակեցեր զըթոխսն, զամուրս նորա առեր յաւերում, Այժմ յարուցեալ հաներ ըզգերեալսն, ազատեցեր ի զըբէն ներքնում, Լոյս գերարփի յաշխարհ փայլեցեր, ամենեցուն շնորհել ըզբերկրում, Ի փըրկական քո յայսըմ տաւնիս զոհաբանութիւն տեառնըդ մերում, Ահա ընկալ...:

Բարուն հրգաւր եւ կենդանարար, Յիսուս Քրիստոս փրկիչ աշխարհի, Հանգուցեալդ յաթոռսն բրովբէական, երեւցար փառաւք ի յերկրի, եւ գուշակեալ արքայդ ի մոգուց, զըմբռս[ա]պատ եղեր ի կտաւի, Արկաւղդդ ըզլոյս իբրեւ ըգաւթոց, եդար ի գուք նորափոր վիմի, Նախ եռաւրեայ յարմամբ թաղեցար, ի սրբազան սիրտ մետասանի, Կենդանարար կարող զաւրութեամբ, յարեար յաւուր երրորդականի, Զանկագգին զերկեղըն բարձեր, ի ծայն աւետեացըն Գարբիէլի, եւ ասելովըն մի երկընչիք, պահապանաց դասըն զարհուրհի, Եկեալ կանանցն ի սուրբ գերեզմանն, յառաւաւտուն միաշաքաթի, Խանդաղակաթ սիրով գոչէին, արտասուական ծայնիւ ողբալի, Զոր հրեշտակին ծայնեալ առ նոսայ, զիարդ խընդէք զՏէրն յայսմ ի զըբի, Նա յարուցեալ ի խոր գիշերի աստուածական փառաւք հայրենի:

Պոչէր հրեշտակն ի վերայ վիմին, տայր զաւետիս քո սուրբ յարութեան, Ուսոյց կանանցըն սրբագգեստից, եւ փարատեաց զերկիւղ տըրտմութեան, Երթայք պատմեցէք զընդին Պետրոսի, զինքնասաց բանըն տէրունական, Զոր զուարճալի բերկրանաւք լըցեալ, առաքելաջոկք դասըն մետասան, Համարծակեալ մեծի Թովմայի, եւ շաւշափէր զկողն աստուածական, Հրաշացուցեր ի յորսոց ծըկանցն, առ ծովեգերըն Տիբերական, Առաւաւտուն ազդեալ ըզկոչումն, հեթանոսացըն գալ միաբան, Հաղորդելով հացիւն ընդ նոսայ, հաստատելով զբանըն տիրական, Ի ժամադրեալ տեղի գումարեալք, ի Գաղիղեա ի լեառն աւրհնութեան, եւ տարածմամբ երկնապարզ աջոյն, գերապատիւ առին զաստիճան, Ճըշմարիտ եդեալ հաւատ երեւմամբն, մինչեւ յաւարտ մեծի Համբարձմանն, Կալ միամիտ եւ սպասել արթուն, մխիթարիչ հոգոյն զալըստեան:

Ահա ընկալ...:

Սքանչելի եւ հրաշափառ տաւնիւս, սուրբըն Սիոն հարսնացեալ ցընծայ, Վայելչական փառաւք զարդարեալ, գեղապայծառ տեսեամբ հրաշանայ, Սըրբութեամբ բանա զառագաստն իւր սուրբ, եւ զուարճացեալ որդովըն խնդայ, Ժողովէ զընտրեալսն իւր ի սկզբանէ, եւ փեսային արեամբ կարմրանայ, Գառնդ երկնաւոր զմանանայն կենաց, ճաշակողացըն բաշխես ի սմայ, Երկըրպագեմբք յարութեան Փրկչիդ, զխաղաղութիւն երկրի առաքեա, եւ վերըստին զաշխարհս ամենայն, ի դիւական հաղբիցն ազատեայ, Զհին նըսեմութեան ըզանլոյծ խաւարն, առ ի սըրտից մերոց փարատեայ, Ըզգերարփին զարեգակն արդար, ողորմութեամբ քո ի մեզ ծագեայ, Փոխարկեա յաւրհնութիւն զանէծսըն, ի դաս սըրբոցն ըզմեզ կարգադրեայ, Զաւանդ յուսոյ եւ զմեծի սիրոյ, ճշմարտութեամբ ի մեզ նորոգեայ, Ի յորդէգրութիւն փառացըն հաւր զամենեսեան եւ զմեզ վերագրեայ:

Ահա ընկալ...:

Թսկէակիցըդ հաւր եւ հոգոյն, Յիսուս միածին որդի հաւր եւ բանդ, Ի մարմնի սքանչելագործեցեր, անճառաբար ըստ մարդեղութեանդ, Հիմունս արկեր մարդկեղէն բնութեանս, մեծ զաւրութեամբ քո աստուածութեանդ, Ըզչարչարանս խաչի եւ մահու, ի յանձն առեր ըստ խոնարհութեանդ, Զպարտս անիծից, հայրենի լուծեր, ըստ փրկագործ քո խաչելութեանդ, Զմեռելութիւն բնութեանըս մերոյ, փոխեցեր ի կեանս ըստ քո յարութեանդ, Ըզդառնութեան ճաշակն առաջին, բաղցրացուցեր ըստ շողորմութեանդ, Բխմամբն ի բէն երկուց աղբերացն, զմեզ մաքրեցեր ըստ բուժ նորոգմանդ, Կընքեալ վիմով դրաւըն փակել[լ]ովք, մըտեր ի դասըն վերնատանդ,

Փչմամբ զնոսա զարմանագրեցներ, ի հաստատել քո տնօրէնութեանդ,
Քառասնեկի լըմամբ քո աւուրց, յետ հրաշագործ քո սուրբ յարութեանդ,
Հաներ զընտրեալսն ի Բեթանիայ, եւ վերանայր առ հայր միութեամբդ:
Ահա ընկալ...:

Մի յէէն անորիշ բնութեամբ, իմաստագործ անուն րաբունի,
Աշխարհակեցոյց Փրկիչ համայնի, տէր բոլորից մարդկային սեռի,
Եկիր նորոգել ըզպատկերն անկեալ, որ անկարաւող ես աւզնականի,
Խնդրեմք ի քէն Տէր երկայնամիտ, յաւր իսկութեան քո ցուցեալ մեծի,
Միջնորդութեամբ սրբոց քարոզչացն, եւ սուրբ արեան քո կենարարի,
Խաղաղացո ըզխռովութիւն, անշարժ պահեա սուրբ զեկեղեցի,
Ըզպետականն մեր զաստիճան, սուրբ եւ մաքուր ընտրեալ ի վիմի,
Զեպիսկոպոսն մեր հոգեշնորհ, ամբողջ լինել ըստ տեառն աւրինի,
Ըզբահանայս, ըզսարկաւազունս, եւ զվարդապետս բանին քարոզի,
Ըզթագաւորս եւ զիշխանականս. զաւրանալով ի պատերազմի,
Ըզդատաւորսն անաչառութեամբ, հանդարտ պահել ի պատուիրանի,
Եւ համաւրէն արանց եւ կանանց, միանալ ի լոյս անմեկնելի:
Ահա յիշեցես եւ ողորմեսցիս հաւատով հանգուցելոցն
Ի մեծի աւուր նորոգման եւ յարութեան քո Տէր, աղաչեմք:

Եւ եւս առաւել...: Զանծիրնս մեր...:

Պանծ գերազարդ գովեալ գերարիի, ամէնաւրհնեալ սուրբ Աստուածածին,
Դունով գերապանծ փայլեցեալ գրտար, սուրբ իջալան փառաց միածնին,
Բուրվառ ոսկեղէն եւ հրավառ ծրխեալ, ըրուրդ անուշից եւ հոտ կընդրկին,
Ընտրեալ սուրբդ ի հողեղէն զարմից, եւ բնակարան եղբր հաւր բանին,
Մաքրազարդեալ աւթեան հոգոյն, ծընար ըզտէր զանպարագրելին,
Եւ անհասական գրտեալ շնորհիւն, երկրրպագեալ յերկրի եւ յերկին,
Զոր պաղատանաւք ի սրբոց հայցեմք, առնուլ յորդոյ քո ըզխնդրելին,
Նայ եւ բարեխաւս ընկալցիս ընդ քեզ, ըզՊետրոսեան գունդ մետասանին,
Սուրբ զհարապետն եւ ըզՄըկըրտիչն, եւ ըզՍտեփաննոս տեսաւ անճառին,
Զսուրբն Դրիգոր, ըզլուսաւորիչն, ըզպանծալի բընարն երկնային,
Ըզզաւրացեալսն յորդին քո սիրով, զարեամբ ներկեալ թիւ մարտիրոսին,
Ըզհայրապետսն եւ ըզվարդապետսն, ճգնաւորաւք ընտրական դասին,
Եւ ըզԺողովս հաճոյացելոց, յիսկըզբանէն մինչեւ ի վերջին,
Զի տայ աշխարհի ըզխաղաղութիւն, տարեկանաց անվընասութիւն,
Եկեղեցականաց անբծութիւն, աշխարհայնոցն լրսողութիւն,
Բրիստոնէից միաբանութիւն, եւ անմեղացն պահպանութիւն,
Անյուսիցն յոյս հաստատութեան, մեղաւորացն ապաշխարութիւն,
Մեծատանց եւ աւագաց քաղցրութիւն, եւ առ աղքատսն խընայութիւն,
Գերելոցն ազատութիւն, եւ նեղելոցն համբերութիւն,
Նընջեցելոցն հաւատով հանգիստ, կենաց պըսակ լուսափայլութիւն,
Աւդոց քաղցր բարեխառնութիւն, եւ անդէոց պըտղաբերութիւն,
Երախտաւորաց մերոց տուրք բարեաց, եւ բազմապատիկ փոխադարձութիւն,
Խնդրողաց երգոյս տալ հանգիստ բարեաց, եւ առատաշնորհ լի վարձատրութիւն,
Եւ ինքն Աստուած աւրհնեալ ի բնաւից ի յաւիտեանս եւ յաւիտենից:
Եւ այժմ ողորմեաց մեզ Տէր...:

Հրատ. Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ս. ՄԵՍՐՈՊ

Հանճարները չեն վախճար
բառսին վրայ նայելի

I

Ժամանակին տղայ մը կար որ շատ կը սիրէր լսել պատմութիւնը հայ գրերու գիւտին և անոր հէքաթային հնարիչին։ Որքա՞ն իրաւ ու գեղեցիկ են երազները մանկութեան։ Մեսրոպ այդ մանկան երեւակայութեանը մէջ իր մատներովը երկիրքները կը բանար, և ամպերու սանդուխէն հոն կը վերանար, Աստուծոյ ձեռքէն հայ տաղերը ընդունելու համար։ Որքա՞ն խորութիւն ու գեղեցկութիւն կայ երբեմն մանկան մը զաղփաղփուն, բայց անշամանդաղ տեսողութեան խորը։ Այսօր այդ տեսիլքը աղօտ ու անվաւեր կը թուի, և սակայն որքա՞ն բնական էր անիկա անոնց համար՝ որոնք դեռ երէկ, չէին կորսնցուցած թեւերը իրենց հոգիներուն, զանոնք զգուշ պահելով մեր օրերու գիտութեան կրակէն։ Բայց այդ երազը մանկան մը երեւակայութենէն աւելի սրտառուչ ու գեղեցիկ, տարօրէն ցեղային խղճմտանք է, մեր աղերսն ու կամքը պարտադրելով երկիրքներուն, մեզի համար անկէ գիրեր իջեցնելու ի խնդիր։ Երբ մեծցաւ այդ տղան, նորէն կարգաց պատմութիւնը իր հերոսին, բայց իր հիացումէն ու սէրէն ոչինչ փոխուեցաւ։ Տարիները չէին կրցած քանդել զայն։ Տարիները իրական ոչ մէկ բան կրնան քանդել արդէն։ Անցան տարիներ, գնելով իրենց արծաթ քաղցրութիւնը երբեմնի այդ տղու մազերուն։ Ան յաճախ մտածեց իր հերոսին և անոր մշտանորոգ գործին շուրջ, ու ամէն անգամ աւելի խորունկ զգացումներու փայլակներ վառուեցան իր պատանի հոգիին խորը։ Իր աչքերը միշտ որոնեցին մեր երկնայարդար ձեռագիրներուն մէջ, անպարագրելի թովչութիւնը անոր՝ որ հայ մտքին ճրագն էր վառելի այն հեռաւոր օրերուն։

×

Այս տողեր գրողը մեծ մտածող մը չէ, ոչ ալ բանասէր մը՝ որ անցեալներու ոսկեփողին կը սիրէ հստուրտալ։ Այս տողեր գրողը հիացող մըն է միայն մեծ ու գեղեցիկ գործերու։ Զէ ունեցած բախտը ապրելու ոսկի օրերը մեր պատմութեան, բայց իր հոգին մանուկի մը նման կը սիրէ լսել ու պատմել ոսկի հէքաթը մեր անցեալին և հերոսներուն, որոնց զանկերը սուրբի անխուսափելի լուսապսակներով շրջանակուած են միշտ, խուճկով ու արցունքով սրբագործուած մեր մագաղաթներու էջերուն վրայ։

Ո՛չ մէկը մեր անցեալի հերոսներէն, որոնք փառքի ու երախտագիտութեան պատմութեանովը կը հանգչին թուղթերուն ծոցը, կրցած է առթել երբեմնի այդ տղուն այն խոռվքը, որքան եղբրափառ մեծութիւնը Մեսրոպին։ Միակ ցաւը զոր ունի այժմ այլևս մեծցած այդ տղան, տալ չը կարենալն է թուղթերուն չտուածը։ Ծերմակ այդ գերեզմանաքարիէն յաճախ որքան դժուար է հանդիպումը ընել իրական մեծութիւններու, որոնք ապրած ու լեցուցած են մեր անցեալը իրենց լոյսերով։ Դէմքը, որուն պատկերը իմ մէջ ազատագրուած զգայնութիւն մըն է այլևս, ծանր ու տրոփուն ինչով մը լեցուցած է զիս, տեսակ մը երկնայարդար խորհուրդ, մեր դարերը պայծառակերպող, նոր կրօնքին բովանդակ միտախրովը խորհրդազարդ, որ մեր անցեալի մեծութիւնները ապագայ պատգամաւորներու պիտի վերածէր եղբրական հաւատարմութեամբ։

Բիւրեղ կախարդանքը իր անձին, շինուած պէտք է ըլլայ մեր դարերէն աւելի, մեր ժողովուրդի տրտում բայց քաղցր լիւնելութենէն։ Վասնզի ամէն մարդ իր ժամանակին պատկանելի առաջ՝ իր հայրենիքն է ամբողջապէս։ Մարդոց հզօրներէն սկսեալ մինչև անչափահաս տղան, կնիքին տակն են իրենցմէ վեր այս օրէնքին։ Ահա թէ ինչո՞ւ մեր ժողովուրդը կը հաւատայ թէ իր գրերու մեծ հնարիչը, շուրթէ շուրթ Աստուծոյ հետ է խօսեր, արցունքով ու ժպիտով անկէ մեր գիրերը խնդրած ու առած ատեն։ Այսօր մեր ժողովուրդը հազիւ թէ ինքզինքին կը պատկանի, և հետեւաբար անկարող այլևս երկիրքներ բանալու և ճանչնալու մեծութիւնը զգա-

ցուցնելու՝ որոնք աստուածներ կ'իջեցնէին հայ հողին վրայ, անոր շքեղ կայքերուն մատուռներ, վանքեր և վկայաբաններ կառուցանելէ առաջ։

Այն օրերուն, տակաւին երկինքը թօթափած էր իր շափուղայ բիբրէն անդին խորացող անպարագրելի բանը։ Այն օրերուն մարդիկ ուրիշ հոգիով կը նայէին երկընքին։ — Բայց ո՞ւր է այն տարօրինակ, եղբարափառ փաղանգը մարդոց՝ որոնք զարեւր շարունակ կաւէն ու հողէն վարդեր հանեցին, լեռներ խնդացուցին մատուռներու ճերմակ չուշաններով։ Այսօր մեր հոգին ի վիճակի է այլեւս երկինքներու լուծենէն ձայներու հրդեհը քաղել, ինչպէս կ'ընէին երբեմնի խորհրդագրած հոգիները։ Այսպէս էր երբեմնի աշխարհը այդ տղուն համար։

×

Տղան որ այժմ մեծցած է, և մեր պատմութեան արժէքներու պատկերասրահին մէջ վաղուց ըրած իր նախասիրութիւններու փորձը, տակաւին անսովոր ու քաղցր զգացումներով կը շարունակէ գիտել պատկերը անոր՝ որ հնարիչն է մեր նշանագրերուն։ Այս զգացումը կը մնայ անտարազելի որքան զօրաւոր իր մէջ, եւ կարելի է զայն պարզօրէն հասկնալ ի մաստի մը կապել։ Ոչ մին մեր անցեալի երախտաւորեալներէն կրցած է տպաւորել այլեւս մեծցած այդ տղան, մեծութեան, արիութեան, և ճակատագրի դէմ լրջութեան մէջ՝ այնքան խոր ու հաղորդ իր ցեղին, որքան Մեսրոպը։ Մէկը որ կրցած է մեր անցեալը կերպարել, խորհրդագրել ու յայտնաբերել, իրմէ վերջ հոսելիք հաղար և հինգ հարիւր տարիներուն ընդմէջէն։

Դժուար է անտարակոյս մեծութիւններու համեմատական կշիռը կազմել, ամէն բան յարաբերաբար դատուող այս աշխարհի մէջ։ Մարդիկ մեծ են համաձայն իրենց ձգտումներուն։ Մեծ են անոնք որոնք կը ջանան իրագործել կարելին. աւելի մեծ անոնք՝ որոնք արդոնաւորդներ են տեւական ճշմարտութիւններու։ Սակայն ան որ անկարելին կը յուսայ և կարելիութեան կը ջանայ վերածել զայն, գէթ իր ժամանակին համար, մեծագոյնն է մարդոց։

Մեսրոպ հնարիչն է հայ տառերուն,

այսինքն գտիչը բաներու՝ որոնք գոյութիւն չունէին, և որ սակայն իրմով կարելի դարձան։ Կարենալ իրացնելու այս գործը, անիկա հրաժարեցաւ աշխարհայինէն մտնելու համար հոգեւոր կարգին մէջ։ Յաւատե՛նալան է խօսքը. «Ամենայն տուրք բարիք և ամենայն պարգևք կատարեալք ի վերուստ են իջեալ»։ Անոնք որ կը կուրծն աշխարհի համար, կը գտնեն աշխարհայինը միայն, անոնք որ կը խիզախին իրենց անձին համար, կ'ունենան իրենց անձը լոկ, սակայն անոնք որ երկնքէն կ'ուզեն խել լոյսը՝ մարդերուն բերելու համար, ամենէն մեծը պէտք է նկատուին մարդոց որդիներէն։

Հոգիի խորհրդաւոր տարրերը միայն կրնան ծնիլ քաղաքակրթիչ արժէքները դարերուն։ Այդ արժէքներու արտայայտութեան կերպերն են միայն գիրը, լեզուն, արուեստը։ Դիրքին ետեւ եղող անգրելի հոգին միայն արժէք ու բովանդակութիւն կուտայ անոր։ Ազգերը, ինչպէս անհատները կ'ապրին հոգեկանով միայն, որ վեր է կեանքի սովորականութիւններէն, որմէ կախուած է գիրին, լեզուն և արուեստին գոյութիւնն ու յաւերժացումը։ Ապրեցնող ու ստեղծող այդ տարրը նոյն յաւերժական տարրն է, որով կը լեցուին բոլոր ձեւերը, դէմքերն ու դէպքերը գերմէ կատարելու. արժէք մը ի յայտ բերելու համար պատմութեան մէջ։

Ով որ կը նուաճէ ինքզինքը, և իր մէջ աշխարհը, ապացոյցը կուտայ կարելի մեծութեան մը։ Բայց ա՛ն որ ուրիշ աշխարհի մը կը դառնայ, այս աշխարհի բարիքին համար, ամենէն մեծն է մարդոց որդիներէն։ Մարդիկ ոչինչ կրնան իրագործել, երբ բաժնուած կը մնան կեանքի գերագոյն աղբիւրէն։ Մարդոց մեծութիւնը կը չափուի այդ աղբիւրին բացուելու, եւ անկէ կարելի օժանդակութիւնը ընդունիլ յաջողելու համեմատականութեամբ։ Ծըշմարտութիւն և անձնաւորութիւն, ասոնց երջանիկ միացումէն և փոխադարձ օգտագործումով կը ծնին պատմութեան մեծ հրաշքները։

×

Հին զրոյցի մը համեմատ, որդեգրուած գուցէ արտաքին ու տեսանելի աշխարհի իրերու կարգէն, ան որ կը գործէ, միայն

ան կրնայ շահիլ իր հացը։ Այս սկզբունքը սակայն ճիշտ է երևիր այս աշխարհի համար։ Վասնզի անոնք որ չեն աշխատիր, կ'ունենան նորէն հոս իրենց հացը, և անոնք որ կը քնանան, ունին շատ աւելին՝ քան անոնք որ կը հսկեն օրն ի բուն։

Նոյն է սակայն պարագան հոգեւոր կարգի և աշխարհի մէջ. հոն անձրեւը չիլնար համահաւասար արդարին և մեղաւորին վրայ, ոչ ալ արեւը կը փայլի բոլորին համար հաւասարապէս։ Հոն է միայն որ գործողը կ'ունենայ իր հացը և տառապողը իր հանգիստը։ Մեսրոպ աշխարհիկ կեանքի օրէնքին տակ ունեցաւ անտարակոյս տառապանքներ և անքուն գիշերներ, բայց չունեցաւ իր վարձքը։ Լքելէ վերջ աշխարհն ու իր կարգը, այսինքն մտնելէ վերջ հոգեկան կարգին մէջ, իր տքնութիւններն ու անքուն գիշերները վարձատրուեցան հայ նշանագիրներու զիւտով։

Մեր պատմութեան բոլոր հերոսները հասկնալի են, Մեսրոպ կը մնայ խորհրդաւոր։ Ոորհուրդ մըն է ինք երբ, ինչպէս կը սիրեն յայտարարել մեր պատմագիրները, խրճիթէն պալատ կը բարձրանար։ Որհուրդ մը երբ պալատէն անապատ կը մեկնի, կեանքի յաջորդական այս փուլերը, արդիւնք են իր հոգեկան ճարձատումին, տառապանքին, միութեան մը գալու, ամբողջանալու իղձին։ Ու երբ կը մտնէ հոգեկան դժուար ընդունելի կարգին մէջ, կը դառնայ տեսանող, մարգարէ, միջնորդ Աստուծոյ և մարդոց։

Մարգեթէն իրենց երազը կ'ապրի լոկ

II

Մեծցած տղան որ այժմ կը գրէ այս տողերը, մեծ երազներ չէ ունեցած, բայց գիտէ թէ մարգերէն իրենց երազը կ'ապրի լոկ։ Մեր հոգիներուն թռիչքները մարգարէութիւններ են, գուշակութիւններ, ազդարարութիւններ բաներու, որոնք օր մը պիտի իրականանան։ Քանդակագործը գիտէ անտարակոյս թէ իր իտէալը երեւակայութեան մէկ քմայքը չէ, այլ մարգարէութիւնը, խորհրդանշանը այն բանին որ պիտի յայտակերպուի օր մը մարմարին վրայ։ Մեծ գործերը կը պահանջեն մեծ երազներ։

Հէքեաթ է մեր պատմութիւնը, չը

պատմուած հէքեաթ։ Հէքեաթ նոյնպէս պատմութիւնը մեր հոգիի ու մտքի բըխումներուն, մեր դրականութեան։ Հեղինակներու կցկտուր կենսագրութիւն մը ուրկէ պակսէր հեղինակը։ Ահա ճշմարտագանցութիւնը մեր պատմութեան։ Կորիւնի Ս. Մեսրոպի վարքը բացառիկ ապացոյցը չէ այս իրողութեան։ Մատենագրութիւնը գիրքերու պատմութիւն մը ըլլալէ աւելի, գաղափարներու, մտքի ու հոգիի խտացած վիճակներու արձանագրութիւնն է։ Այն ճիշդ զոր մեր ժողովուրդը ըրաւ, վանքերն ու տաճարները կանգնելով և մեր մագաղաթները երկնագրելով, մէկ կողմով միայն տեսանելի կ'ընէ իր հոգեկան դիմագծութիւնը։ Սակայն անկէ անդին ո՞վ մեզի պիտի ցոյց տայ այն խմորը որ մեր ժողովուրդին ոսկորներէն և արիւնէն կերտուեցաւ, և որուն վրայ պատմութեան ամենի ցուլը այնքան անգամներ իր հետքերուն աւերները գրօշմեց։

Մինչև Մեսրոպ, մեր մատենագրութիւնը հազար տարիներու հէքեաթային շրջան մը կը հաշուէ, հայ հեթանոսութեան դարերը, իրենց արիւնի և խռովքի թխումներով։ Ու այդ կորսուած հէքեաթը կ'ուղէ որ հայը ըլլայ ստեղծագործ իր քնարական արտայայտութիւններուն մէջ, որոնցմէ քանի մը ոսկի զանակներէն զատ, ոչինչ հասած է մեզի։ Մեր ճակատագիրը կը օտիպէ որ մեր դարերը մնան խորհրդաւոր, որքան լուռ, այս իրողութեան նկատմամբ։ Տըրտում հէքեաթ դարձեալ, որ մեր քրիստոնեայ բայց օտարամոլ նախնիք ունենան բացասական կեցուածք մեր ցեղային այդ արժէքներուն նկատմամբ։ Ոեղճ ժողովուրդ, որ իր հոգեկան զանձներուն անգիտակ, ուրիշ հոգերու մէջ է պեղեր միշտ կապարի հանքեր։

Այս տողեր գրողը իր երեւակայութեան առջև ունի փարթամ ու մեծահաց սեղանները մեր ազնուականութեան, երբ կերուխումի գինարբութէ մը վերջ, մեր աշնուազարմ իշխանաւորները զահաւորականներուն վրայ ընկողմանած, գինիի լեցուն թասերուն առջև կը հրաւիրէին դուսանը, որ երգէր իրենց անցեալի հերոսական դրաւադներէն։ Եւ ան իր ձիւնափառ զգեստներուն մէջ սլացիկ, նման տաճարի մը սիւնին, տերեւէ պսակը իր գլխուն շուրջ,

ծած իր թելաւոր նուագարանին վրայ, նախ խուփ ապա երազուն աչքերով, կը հիւսէր իր նուագը: Ունկնդիրները կը քարանային իրենց դիրքերուն մէջ, հոգիները կը փոխադրուէին ուրիշ աշխարհ: Երբ սիրուած նուագը վերջաւորէր, երազ ու արցունք կը ցոլցւար բոլոր նայուածքներուն խորը:

Ոչինչ ունինք մեր հերոս ու կենսութեան նախնիքներու կեանքէն, անոնց հազարամեան քանի մը երգի ծուէններով միայն կը լուսաւորուի, և սակայն անոնց դարերը պիտի էին և առողջ, անոնք միայն հողի և գէնքի ժառանգորդներ չէին, այլ ժառանգորդները իրենց անցեալին: Գուսանը յուշարարն էր անցեալին, ու իրենք հպարտ ու խանդավառ գուսանով, և իրենց նախնեաց փառքով:

Ժողովուրդները առողջ են, երբ երգով ու արցունքով գիտեն զգալ ու դիմաւորել իրենց դարերը: Երջանիկ ժողովուրդ հայոց, ո՞ր գիշերին մէջ մոռցար գինիով լեցուն ոսկէ թասը քու հոգիիդ, ո՞ր արիւնոտ ծովին վրայ ինկաւ սրտիդ ծիծաղը: Միակ բանը զոր չունիս փառքի պատմուճանն է մտքիդ, քու տանիքս հրկիզուած հոգին, միայն մուխն ու մոխիրը կը պահէ իր ացեալէն:

Մեր Տունին սիւնը, մեր տան նրազը...

III

Մենք քիչ անգամ եղած ենք մեր տունին սիւնը, մեր տան ճրագը, աւելին՝ քիչ անգամ մեր ճրագի լոյսին լարած ենք մեր նայուածքը: Իզուր չէ որ մեր ժողովուրդը ըսած է ինքզինքին համար «օտար տան սիւն, օտար տան ճրագ»:

Մերժած ենք հազար տարիներու մեր մտքի ու հոգիի աշխատանքը արժանաւայել կերպով դիմաւորել: Փշրանքներ որոնք յամառած են մնալ ու ապրիլ շինականին ինչպէս ազնուականին շրթունքներուն, քրիստոնէութեան համատարած մերժումէն վերջ, բախտէն լքուած, այլանդակուած, ուրացուած են, մոռցուելու, մեռնելու աստիճան: Սակայն այդ փշրանքներուն բիւրեղէն յաճախ կը նշուեն երբեմնի հայուն հաւաքական զգայնութեան, ցեղային ապրումներուն սարուածներ, պզտիկ չափերու

վրայ անշուշտ: Անոնցմէ ոմանք, քանզականեր են մեր հոգիին, ուրիշներ՝ շնորհ և ոյժը մեր երեւակայութեան, ոմանք՝ մեր արուեստի զգայարանքին կնիքն ու փաստը: Որոնք մեզի հասած այդ պատառիկներու մէջ բիւրեղանալէ առաջ, ապրիր են իրենց խուլ, անթեղեալ ու միգամածային շրջանները, թաւալեր մեր հին կեանքի մեծ դարկերուն ներքեւ, պեղեր՝ սերունդներուն անյարիր զգայութիւններուն մթին բաւիղները, ստեղծեր բռնկույթներ, և իրենց մեծ գիծերու իմաստին մէջ, յարդարեր ճակատագիրը մեր ժողովուրդին: Վիպասանական և դիւցազնական փշրանքներ՝ որոնք հեթանոս մեր հայրերու կրօնքը, պատմութիւնը, գրականութիւնը եղան դարեւրով, թէ և դիւցազնեղական երակներէ բխուն գլխաւորարար, ազգային անցեալի մը, նոյնիսկ քաղաքակրթութեան մը կըցկոտուր վկաները կը մնան:

Անոնց արժէքը մեծ է մեր հին գրականութեան համար: Ստեղծող երեւակայութիւն, արտայայտութեան ճշտութիւն ու պայծառութիւն, տեսակ մը թեւաւոր հրաշալի իրողութիւնները բանաստեղծականացնելու բնականութիւն, խորունկ յուզում, ներդաշնակութիւն գլխաւոր յատկանիշները կը կազմեն այդ պատառիկներուն: Հակառակ իրենց հատկտեալ և անամբողջ վիճակին, անոնք անցեալ քաղաքակրթութեան մը փաստը կը վերբերեն մեր անցեալէն:

Հոմերոս կոյր մըն էր, բայց իրմով աշխարհին ժառանգ մնացած է հելլէն անցեալը: Մենք կամովին կուրցած ենք, Աւետարանի բառով, հոգեպէս, տեսնել չուզելու չափ հազար տարիներու մեր ժողովուրդի ժառանգութիւնը: Քրիստոնէական խանդավառութիւնը, որ մեր նախնեաց և ժողովուրդի մեծագոյն արժանիքներէն մին է, մեզի յատուկ դժբախտ բերումով մը պատճառ դարձած է մեր հեթանոս անցեալին պատկանող բոլոր արժէքներու ուրացման:

Ե. դարու քրիստոնեայ սերունդը սակայն, կը դառնար խորապէս ազգայնական, դիմաւորելով ոչ միայն իր ժողովուրդին կրօնական կարիքները, այլ նաև անոր իմացական, ազգային և քաղաքական պահանջները, իբր պատասխանատու մարմին

ԿՐԹՆԱ - ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ ԱՆՈՐ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅ ՀԱՒԱՏՔԻ ՎՐԱՅ

(ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՑ ՏՕՆԻՆ ԱՌԻԹՈՎ)

Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութիւնը հաստատուեցաւ առաջին դարուն, Թադէոս և Բարթողիմէոս Առաքեալներու ձեռամբ: Ասոնք երբ Հայաստան եկան, իրենց ձեռքը գրուած Աւետարան չունէին, Քրիստոնէութեան մասին իրենց պատգամները բերանացի հաղորդեցին հայ ժողովուրդին: Ուրովհետեւ տակաւին Նոր Կտակարանին գիրքերը գրուած ու չընթերցուած գրուած չէին այն ատեն: Պօղոս Առաքեալ նմանապէս երբ Յունա-Հռովմէական ծանօթ երկրներու մէջ հեթանոս ցեղերուն Քրիստոնէութիւնը ծանօթացուց, ձեռքին մէջ գրուած Աւետարան մը չունէր, այլ իր պատգամները բերանացի կը հաղորդէր անոնց, ունենալով իր քով միայն Հին Կտակարանէն մագաղաթի վրայ գրուած կարգ մը մասեր:

Երբ Յ. Տ. 301 թուականին, Լուսաւորչի և Տրդատ Թագաւորի ձեռամբ Քրիստոնէութիւնը հայ ժողովուրդին պետական կրօնքը դարձաւ, այս ատենները յունարէն և ասորերէն լեզուով Աւետարաններ չընթերցուած մէջ էին հրապարակի վրայ: Սա-

հայութեան: Եթէ նախորդ դարերու հայութեան նշանաբանը հայը քրիստոնեայ դարձնելն էր, Ե. դարուն այդ նշանաբանը վերածուել էր քրիստոնէութիւնը հայացնելու շարժումին: Անկախութեան կորուստը միշտ կ'աւելցնէ հայրենասիրական զգացումը, ինքզինքին պատկանելու փառասիրական պատասխանատուութիւնը:

Հայ տառերու գիւտը արդիւնք է օտար այդ գիմարութեան:

Ե. Վ. Տ.

(Շարունակելի)

կայն Լուսաւորչի հեթանոսական կրօնքին հետքերը ջնջելու և Քրիստոնէութիւնը Հայաստանի մէջ տարածելու համար այնքան ժամանակ վատնեց, որ Ս. Գիրքը հայերէնի թարգմանելու պատեհութիւն չունեցաւ: Եթէ պատեհութիւն ունենար, կրնար յունարէն գիրերով հայերէնի վերածել, բայց ասիկա հսկայ և տաժանելի գործ մըն էր:

Իրմէ յետոյ, չորրորդ դարուն մէջ, Ս. Գիրքը Հայ Եկեղեցիներուն մէջ կը կարդացուէր, Հայաստանի Պարսկական մասին մէջ ասորերէն լեզուով, իսկ Յունական բաժնին մէջ՝ յունարէնով: Եկեղեցիին մէջ թարգմանի պաշտօն վարող հայ վերծանողներ, և կամ ուղղակի քարոզիչ-եկեղեցականներ, կարդացուած մասը հայերէնի թարգմանելով ունկնդիր հասարակութեան կը բացատրէին ու կը մեկնաբանէին անոնց հասկցած բարբառով: Ասիկա ինքնին շատ զգուշորէն գործ մըն էր: Մեսրոպ, իբրեւ հայ աւետարանիչ, իր անձնական փորձառութեամբը տեսաւ որ ասիկա բռնազբօսիկ միջոց մըն էր Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութիւնը հաստատելու համար: Եւ ուստի իրեն նուիրական պարտականութիւն համարեց հայ լեզուի սեպհական գիրեր հնարել, որպէսզի Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանուի:

Մեսրոպի անխոնջ աշխատութեան իբրեւ արդիւնք, Յ. Տ. 404ին, երբ հայերէն գիրեր հնարուեցան, իր առաջին գործը եղաւ: օրուան Սահակ Պարթև կաթողիկոսի գործակցութեամբ և Վռամշապուհ Թագաւորի աջակցութեամբ, ամէն տեղ դպրոցներ հիմնել, եւ միւս կողմէն Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանել: Այս ատենները Ս. Գիրքը ասորերէն լեզուի արդէն թարգմանուած էր, Հին Ուխտը երբայերէն բնագրէ,

իսկ նոր Ուխտը յունարէն բնագրի վրայէն, և կը կոչուէր Բեօթրօ: Սոյն թարգմանութենէն այժմ ունինք 250-է աւելի ընդօրինակութիւններ, որոնցմէ երկուքը Ե. դարէն Միացած են և մեծ արժէք կը ներկայեն, և հիմա կը պահուին Անգլիոյ Բրիտանական թանգարանին մէջ:

Մեր հայերէն թարգմանութեան առաջին փորձը այս ասորերէն Բեօթրօ կոչուած թարգմանութեան վրայէն եղաւ, և ամենէն առաջ թարգմանեցին Առականց գիրքը, և ապա Ս. Գիրքէն Եկեղեցիի մէջ կարդացուած մասերը: Բայց ասորերէնէ եղած այս թարգմանութիւնը գոհացուցիչ չեղաւ: Յետոյ Սահակ և Մեսրոպ և իրենց հասցուցած աշակերտները, աչքի առջև ունենալով այս նախնական թարգմանութիւնը, Հին Ուխտը յունարէն եօթնասանից կոչուած թարգմանութենէն, իսկ նոր Ուխտը՝ ուղղակի յունարէն նոր թարգմանութիւն մը յառաջ բերին:

Այս ատենները Բիւզանդիոնի մէջ յունարէն լեզուով բարձրագոյն ուսման հետեւող հայ երիտասարդներ, երբ իրենց ուսումը աւարտած ըլլալով Հայաստան կը վերադառնային, իրենց հետ բերին յունարէն Աստուածաշունչէն մի քանի ընտիր օրինակներ: Սահակ և Մեսրոպ այս հելլենագէտ հայ մտաւորականներու աջակցութեամբ, Բիւզանդիոնէն բերուած Աստուածաշունչին հետ իրենց թարգմանածը բաղդատելով սրբագրեցին: Եւ ամենէն վերջը, Սահակ, իբրեւ օրուան կաթողիկոս, իր վերջին սրբագրութիւնն ընելով լրացուց 434ին Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը, եւ յանձնարարեց ժողովուրդին պաշտօնապէս Հայ Եկեղեցիներուն մէջ անոր ընթերցումը:

Ահա՛ այսպէս Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանուեցաւ Ե. դարու առաջին մասին մէջ: Ղպտիւրէնի թարգմանուած էր արդէն ասկէ դար մը առաջ, Եթովպական լեզուի և վրացերէնի թարգմանուեցաւ Զ. դարու մէջ, արաբերէնի Ը. դարու մէջ, սլաւական լեզուներու և ռուսերէնի Թ. դարու մէջ, ֆրանսերէնի ԺԴ. դարու մէջ, անգլիերէնի ԺԴ. դարու մէջ, գերմաներէնի ԺԶ. դարու մէջ: Եւ անկէ յետոյ, երբ տպագրութիւնը հնարուեցաւ, աւելի շատ լեզուներու թարգմանուեցաւ և հրատարակուեցաւ ու տարածուեցաւ Ս. Գիրքը

աշխարհի զանազան երկիրներու մէջ: Իսկ ԺԹ. դարու մէջ 400-է աւելի լեզուներու թարգմանուեցաւ, և այժմ ամէն ազգ ու ամէն ցեղ կարող է կարդալ և հասկնալ Աստուածաշունչը Մատեանը ուղղակի իր մայրենի բարբառով:

Մեր թարգմանիչները, հայ գիրերու գիւտէն ետք, 404-էն մինչև 434, երեսուն տարի ժամանակ տուին Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանելու համար: Հերոնիմոս Դ. դարու մէջ Ս. Գիրքը լատիներէնի թարգմանելու համար 20 տարի ժամանակ վատնեց: Իրմէ առաջ թէև Բ. դարու մէջ տեղի ունեցած լատիներէն թարգմանութիւն մը կար, բայց շատ խեղճ էր, զոր Հերոնիմոս ստիպուեցաւ հիմնովին սրբազրել և նոր թարգմանութիւն մը յառաջ բերել: Սրբագրութիւնը կատարեց Հին Ուխտի երբայերէն ու նոր Ուխտի յունարէն բնագրի վրայէն: Եւ իր այս թարգմանածը այժմ Վուլկաթա անունով ծանօթ, Պապական Եկեղեցւոյ պաշտօնական Ս. Գիրքն է: Եւրոպական շատ մը լեզուներու թարգմանութիւնները այս լատիներէն Վուլկաթայի վրայէն եղած են: Ծան Ուիլքիֆ, ԺԴ. դարու մէջ, Ս. Գիրքը անգլիերէնի թարգմանելու համար մեր թարգմանիչներէն աւելի պակաս ժամանակ վատնեց, որովհետեւ իր ձեռքին տակ ունէր թարգմանուած նախնական մասնակի կտորներ: Իսկ Մարտինոս Լուտեր, Ս. Գիրքը գերմաներէնի թարգմանելու համար զործի սկսաւ 1522ին և աւարտեց զայն 1545ին, 23 տարի ժամանակ տալով:

Ինչպէս Ս. Գրոց օտար թարգմանիչները, նոյնպէս մեր հայ թարգմանիչներ՝ որպէս հաւատքի ու տեսիլքի տէր մարդիկ, պարզապէս կրօնական շարժառիթէ մղուած Ս. Գիրքը թարգմանեցին, համբրութեամբ և երկար տարիներու մեծամեծ գոհողութիւններով, որպէսզի հասարակ ժողովուրդը կարգայ զայն իր հասկցած լեզուով և օգտուի անոր հոգեպարար պատգամներէն:

Ասիկա իսկապէս թանկագին ու մեծ ծառայութիւն մըն է, զոր մեզի մատուցին Սահակ-Մեսրոպ և այլ թարգմանիչներ, որոնց յիշատակը կը տօնենք ամէն տարի տարբեր առիթներով (*):

(*) Թարգմանչաց տօնը Հայ Եկեղեցւոյ մէջ

Հինգերորդ դարու մէջ հայ թարգմանիչներ Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանելով չգոհացան, հապա նաև հայերէնի վերածեցին եկեղեցական հայերու կարեւոր դործերը: Ըստ Օրմանեանի, հայերէնի թարգմանեցին Յովհան Ոսկեբերանի, Եփրեմ Ասորիի, Բարսեղ Կեսարացիի, Գր. Սեբաստիականի, Գր. Աստուածաբանի, Գր. Նիւսացիի, Սուրբ Գրիգոր Նիսեացիի, Աթանաս Աղեքսանդրացիի, Կիւրեղ Երուսաղէմացիի, Եպիփան Կիպրացիի և ուրիշ մեծ հեղինակներու գործերը: Յոյն փիլիսոփաներէն Պլատոնի, Արիստոտէլի, Փլուտինի, Պորփիրիի իմաստասիրական գործերը, և Եւսեբիոս Կեսարացիի պատմութիւնն ու Քրոնիկոնը հայացուցին մեծամեծ զուգուցութիւններով:

Այս գիրքերէն ոմանց քնազիրը այժմ կորսուած է, բայց թարգմանութիւնը հայերէն լեզուի մէջ պահուած կը մնայ, չնորհիւ թարգմանիչներու մեզի ըրած այս ծառայութեան:

Մեր Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութիւնը մեծապէս գնահատուեցաւ օտարներէն: Հօլանտացի հեղինակ, Լա Գուշ, մեր թարգմանութիւնը «Թագունի քաղմանութեան» կը կոչէ, նկատի առնելով անոր բառերուն ճշտութիւնը, ոճին վսեմութիւնը և լեզուին ճկունութիւնն ու զեղեցկութիւնը:

Ներկայիս մեր ձեռքը հասած հայերէն Աստուածաշունչի ամենահին ձեռագիրները ԺԲ. դարու թուականը կը կրեն: Իսկ ամենահին ձեռագիր հայերէն Աւետարանը կը կրէ 887 թուականը, որ կը գտնուի Մոսկւլայի մէջ: Երկրորդը՝ որ կը կրէ 902 թուականը կը գտնուի այժմ ի Վիեննա: Երրորդ ամենահին ձեռագիր Աւետարանը՝ որ ընդօրինակուած է 989 թուականին, կը պահուի այժմ Էջմիածնայ Մատենադարանին մէջ:

Հայերէն Աստուածաշունչի առաջին տպագրութիւնը եղած է 1666ին, Հոլանտայի Ամսթերտամ քաղաքին մէջ, Էջմիած-

նի հաշուոյն, Երեւանցի Ոսկան վարդապետի հսկողութեան ներքեւ: Աստուածաշունչի երկրորդ հայերէն տպագրութիւնը եղած է Կ. Պոլսոյ մէջ 1705ին: Երրորդը ի Վենետիկ 1733ին, Մխիթար Աբրալի ձեռամբ: Իսկ աշխարհաբար արեւելեան և արեւմտեան լեզուներով հայերէն, ինչպէս նաև հայատառ տաճկերէն Աստուածաշունչը, և հայերէն տառերով Քիւրտերէն լեզուով չորս աւետարանները հրատարակուած են ԺԺ. դարու մէջ ամերիկեան միսիոնարներու ձեռամբ:

Ի՞նչ եղաւ Աստուածաշունչին հայերէն թարգմանութեան ազդեցութիւնը հայ հաւատքին վրայ:

1. — Նախ՝ անիկա Հայ եկեղեցւոյ վրայէն մեկդի վտարեց որոշ չափով օտար ազդեցութիւնը: Այս առնչութիւնը Պապական եկեղեցին դեռ նոր զօրանալու վրայ էր և Հայ եկեղեցւոյ վրայ մօտէն տիրապետելու ի վիճակի չէր, բայց Հայ եկեղեցին, յոյն և ասորի, իր երկու զօրաւոր զրացի եկեղեցիներուն ճնշման ներքեւ կը գտնուէր: Հայ ժողովուրդը սեպհական գիր և իր լեզուով սեպհական Աստուածաշունչ չունենալուն համար՝ եկեղեցւոյ մէջ ընթերցումը ասորերէն և յունարէն լեզուներով կը կատարուէր, ուստի այս եկեղեցիներուն ենթակայ էր միշտ: Նամանականոք եկեղեցիներ տակաւին իրարմէ զատուած չէին, ինչպէս հայ կղեր մը օտար եկեղեցւոյ մէջ, նոյնպէս օտար կղերներ ալ Հայ եկեղեցիներուն մէջ կրնային պաշտօններ վարել, ասիկա օտար ազդեցութիւնը աւելի ևս կը զօրացնէր եկեղեցիներէն ներս:

Բարեբախտաբար սակայն Ս. Գրքը հայերէնի թարգմանութիւնով և հայ ժողովուրդին մէջ ազգային, գրական, կրթական ու կրօնական նոր շարժում ստեղծուելով, ամէն բան օտարէն ակնկալելու զաւաճումը օր ըստ օրէ տկարացաւ մեր մէջ, և ասիկա ապագային համար ալ, իր անկասկածելի պահելու տեսակէտէն, Հայ եկեղեցիին համար մեծ բարիք մը եղաւ իսկապէս:

2. — Ս. Գրոց քաղմանութիւնը դիւրացուց անոր ընթերցումը ժողովուրդի տարբեր խաւերուն մէջ: Հայ ժողովուրդը Աստուածաշունչը իր լեզուով կարդալով սկսաւ մօտէն հետաքրքրուիլ անոր խտաններով

տարին երկու անգամ տեղի կ'ունենայ, առաջինը՝ ամառուան սկիզբը, իսկ երկրորդը՝ Հոկտեմբեր ամսուն մէջ, Առաջինին մէջ Սահակ և Մեսրոպի յիշատակը կը տօնուի առանձին, իսկ երկրորդին մէջ՝ ընդհանուր թարգմանչաց հետ միասին:

և տոգորուիլ անոր վեհ ներշնչումներով։ Թարգմանիչներուն ալ փափաքը այս էր արդէն։ Ա. Գրոց ընթերցումը հայ ժողովուրդին մէջ տարածուելով, առիթն անդին, տակաւին լեռնային շրջանակներու մէջ պահուած հեթանոսական հետքերը ջնջուեցան և Քրիստոնէութեան լոյսը ողողեց հայոց աշխարհը։ Ահա՛ այսպէս հայ ժողովուրդին մէջ կրօնական վերածնունդ մը տեղի ունեցաւ և մանաւանդ Մեսրոպի ջանքերով աւետարանական նոր շարժում մը ծաւալում գտաւ ամէն տեղ։

Պատմաբան Ղազար Փարպեցին, յառաջ եկած այս արդիւնքը նկարագրելու ատեն Նսայիի հետեւեալ խօսքը փոխ առնելով կ'ըսէ, «Ամբողջ երկիրը, Աստուծոյ խօսքով այնքան մը լեցուած էր, որքան ծովը ջուրով»։ Փարպեցիին այս արտայայտութիւնը ցոյց կուտայ թէ հինգերորդ դարուն մէջ Թարգմանիչներու յառաջ բերած կրօնական արթնութիւնը Քրիստոնէութեան ի նպաստ տուած է այնքան մեծամեծ արդիւնքներ՝ զորս անտեսել և ուրանալ անկարելի է։

Ասոր ցայտուն ապացոյցը քիչ յետոյ, Վարդանանց պատերազմի ժամանակ ի յայտ եկաւ ինքնաբերաբար Աւարայրի դաշտին վրայ, Տղմուտ գետին եզերքը։ Եթէ չուենայինք Սահակն ու Մեսրոպը և Թարգմանիչները, անտարակոյս պիտի չուենայինք նաև Ղեւոնդ Երէցը, Յովսէփ Հոգոցմեցի կաթողիկոսը, Վարդանն ու Վարդանանց պատերազմին բարոյական փալուռն յաջողութիւնը։

3. — Ա. Գրոց հայերէն քարգմանութիւնը Հայացուց Քրիստոնէական կրօնը։ Հայութիւնը արդէն քրիստոնէացած էր, բայց ասիկա պատճառ եղաւ որ Քրիստոնէութիւնը հայացաւ և հայուն ազգային ու պաշտելի կրօնքը դարձաւ։ Առաջ Աստուածաշունչ Մատեանը Հայ Եկեղեցւոյ մէջ կարգացուած ատեն Աստուած հայ ժողովուրդին ասորերէն և կամ յունարէն լեզուով կը խօսէր, բայց երբ այն հայերէնի թարգմանուեցաւ, Աստուած սկսաւ հայ ժողովուրդին հայերէն լեզուով խօսիլ։ Ասիկա՛ մեր նախահայրերը Աստուծոյ աւելի մօտեցուց և Քրիստոնէական կրօնքը իրենց համար միս ու ոսկոր դարձուց։

Առաջին դարու մէջ Թագէոս և Բար-

թողիմէոս Առաքեալներ երբ Հայաստան եկան, Քրիստոնէական կրօնի շէնքին միայն հիմնաքարերը դրին։ Երեք դար յետոյ, Լուսաւորիչ անոր պատերը բարձրացուց, իսկ անկէ դար մը վերջը Սահակ և Մեսրոպ այդ շէնքին գմբէթը աւարտեցին, և որով շէնքը լմնցաւ, անշարժ ու հաստատուն ձև մը առաւ։

Եթէ Քրիստոնէութիւնը ծառի մը նման ցընենք, ասոր տունկը Պաղեստինէն Հայաստան բերողներն եղան Թագէոս և Բարթողիմէոս Առաքեալներ, Հայաստանի հողին վրայ գայն հաստատողն եղաւ Լուսաւորիչ։ Իսկ աճեցնողներն ու մեծցնողներն եղան Սահակ, Մեսրոպ և իրենց գործակիցները, որոնք Թարգմանիչ անունով ծառի տնի մեղի Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ։ Ահա՛ այսպէս, ասոնց բողոքին հաւաքական ջանքերով այս ծառը այնքան մեծցաւ, և ամէն կողմ ճիւղեր արձակեց որ՝ անոր ճիւղերուն հովանիին ներքեւ, հեթանոսական կրօնի տգիտութեան թանձր խաւարի և նախապաշարումներու ծանր բեռան տակ ընկճուած մեր նախահայրերը հանդիւսեցան և իրենց նեղութեան օրերուն ապաստան գտան։

Այլ բառերով, Թագէոս և Բարթողիմէոս Առաքեալներ հայուն միտքը, Լուսաւորիչ հայուն սիրտը, իսկ Սահակ ու Մեսրոպ հայուն հոգիին լուսաւորեցին, և որով Հայաստան աշխարհի մէջ Պաղեստինէն եկած նոր ու լուսատու կրօնքին ջահակիրները հանդիսացան։

4. — Աստուածաւունչ Մատեանին հայերէն լեզուի քարգմանութիւնը Հայաստանի մէջ հայ քրիստոնէական նոր քաղաքակրթութեան շնորհիւ է որ հայը պահեց իր Եկեղեցին, և Եկեղեցին պահելով՝ պահեց նաև իր ազգութիւնը, Քրիստոնէական կրօնի բարձր ներշնչումներուն ներքեւ, որպէս գաղափարապաշտ, հաւատքի փայտեան, և Արեւելքի մէջ բնակող քաղաքակրթիչ ազգ մը։

Օրմանեան մեր մէջ մեծ հեղինակ մըն է, այս մասին արտայայտուելով կ'ըսէ, «Այսօր եթէ հայ կայ աշխարհի մէջ, աւելի քան Հայկայ արիւնը, Սահակ և Մեսրոպի միտքն է անոր կեանք տուողը, և այդ մեծ բարիքն ալ Եկեղեցւոյ ծոցէն ծնաւ»...։

«եկեղեցին էր՝ որ հովանաւորեց այս գործը, եկեղեցականներն էին որ նուիրուեցան ազգաշէն մեծ գործին»... «Տասնըհինգ դարերու մարտիրոսական նեղութիւններէն ետքը, եթէ այսօր տակաւին հայ կայ, և հայութիւն կայ, եթէ մտաւորական կենաց յաջողակ և քաղաքական կենաց ընդունակ սերունդ մը, ազգ մը, ընդհանուր աշխարհի զարմանքը կը գրաւէ, զայն պէտք է Սահակի և Մեսրոպի անմահական գործին արդիւնքը ճանչնալ և խոստովանիլ»:

Իսկ Եւրոպացի հեղինակ մը՝ Նէյմըն կ'արտայայտուի այսպէս, «Պատմութեան ընթացքին ամբողջ Ասիան ցնցող քաղաքական փոթորիկներու մէջէն անցնելով, եթէ հայերը կրցին տակաւին իրենց գոյութիւնը պահել, ատրկա չէր ուրիշ բան եթէ արդիւնքը Այբ ու Բենի գիւտին», որը մեծապէս դիւրացուց Թարգմանիչներու գործը, տալու համար հայուն ազգային անկախ գրականութիւն, սեպհական Աստուածաշունչ, ուրոյն քաղաքակրթութիւն և առանձին հայ բրիտանական կազմակերպութիւն:

×

Ահաւասիկ այս իսկ պատճառաւ, Թարգմանիչներ այսօր կը վայելեն իրաւամբ հայ ժողովուրդին խորին երախտագիտութիւնն ու սրտադին յարգանքը:

Թարգմանչաց տօնակատարութիւնը այժմ մեր վրայ նուիրական պարտականութիւն մը կը դնէ սիրել հայ գիրն ու գրականութիւնը, քաջալերել հայ դպրոցը, խրախուսել հայ լեզուն, դուրգուրալ Հայ եկեղեցւոյ ժառանգութիւններուն ու դարաւոր արժէքներուն վրայ, և տարածել Աստուածաշունչ Մատեանին ընթերցումը հայ ժողովուրդի տարբեր խաւերուն մէջ:

Ասիկա ընելով է որ գնահատած կ'ըլլանք մեր Թարգմանիչներուն կատարած հսկայ աշխատանքը և մեզի մատուցած թանկագին ու անմոռանալի ծառայութիւնը:

Յարգա՛նք իրենց անմահ յիշատակին:

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

Ֆրէշօ, Գալէֆ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Տ Ա Թ Ե Ի

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Սիւնեաց նահանգի Ծղուկ գաւառին արեւելեան հարաւային կողմը կը գտնուի Տաթեւի մեծահռչակ վանքը, համանուն գիւղէն մէկ հազարամետր գէպի հարաւ: Կը կոչուի նաեւ Ս. Ստաթէի վանք: Ունէր երեք եկեղեցիներ, նուիրուած Ս. Աստուածածնի, Ս. Առաքելոց, և Ս. Գր. Լուսաւորչի, որոնցմէ միայն առաջինը մնացած է կանգուն, 1931ի ահռելի երկրաշարժէն յետոյ: — Արտակ եպս. Սմբատեան, Համառօտ Պատմ. Տաթեւի վանքի, Տաթեւ Տարեցոյց, 1930, էջ 276-351: Մ. Մագ. Արք. Տէր Մովսէսեան, Հայկ. Երեք Մեծ վանքեր, 1938, էջ 4-72:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Տաթեւի վանքին մասին պատմական տեղեկութիւնները կը սկսին Թ. դարէն և առաջնորդական դաւազանը կը շարունակուի մինչև մեր օրերը: Ստորե կը ներկայացնենք Տաթեւի առաջնորդներուն ցանկը և անոնց օրով պատահած կարեւոր եղելութիւնները մինչև ԺԹ. դարու կէսը: Տաթեւ նստող այդ առաջնորդները Սիւնեաց նահանգին եպիսկոպոսներն էին միանգամայն:

1. — Իւււիք Եպիսկոպոս, 836-53. — Փիլիպպոս իշխանէն կը գնէ ընդարձակ հող մը (839) և վանքի միաբանները կը սկսին հողագործութեամբ զբաղիլ: Հինգ տարի յետոյ Փիլիպպոս իշխանը միաբան կը զրուի և իր սեպհական Տաթեւ գիւղը կը նուիրէ վանքին (Օրբ. Ա. 251): Իր օրինակին հետեւելով Հրահատ իշխանն ալ կը նուիրէ նորաշինիկ գիւղը (Օրբ. Ա. 253): Փիլիպպոս իշխանը շինել կուտայ նաեւ փոքրիկ եկեղեցի մը Ս. Գր. Լուսաւորչի անունով (848):

2. — Յովհաննէս Ա. Եպիսկոպոս, 853-63. — Տաթեւ, 1930, էջ 345:

3. — Սողոմոն Եպիսկոպոս, 863-80. — Շինել կուտայ զոհարազարդ ոսկեղէն խաչ մը (Օրբ. Ա. 260): Բուպիգուխ իշ-

խանուհին Ման գիւղը կը նուիրէ Տաթեւին (867). — Օրբ. Ա. 263:

4. — Յովհաննէս Բ. Յպիսկոպոս, 880-916. — Կը կառուցանէ Առաքելոց փառաւոր տաճարը, 895-906: Եկեղեցւոյ նաւակատիքին ներկայ կ'ըլլան Հայոց Յովհաննէս և Աղուանից Սիմէոն կաթողիկոսները, Բագրատունեաց թագաւորը Սմբատ և բազմաթիւ իշխաններ, որոնք վանքին կը նուիրեն շատ մը գիւղեր: Միաբաններուն թիւը կը հասնէր 500-ի: Այդ թուականին կը շինուի նաև շարժական սիւնը, որուն բարձրութիւնն է 15 մետր: Բացի ասոնցմէ Յովհ. եպս. շինել կուտայ գրատուն, սեղանատուն, եայլն, և վանքը կը շրջապատէ պարիսպով. — Օրբ. Գլ. ԽԱ:

5. — Յակոբ Ա. Յպիսկոպոս, 917-958. — Եղբորորդի Յովհ. Պատմաբան կաթողիկոսի: Սա Պոլսէն բերել կուտայ փառակ նկարիչներ և Տաթեւի վանքին եկեղեցիներուն բոլոր պատերը իւզաներկ պատկերներով կը զարդարէ (930): Յետոյ խոշոր գումարով մը Սիւնեաց Փիլիպպոս իշխանէն կը գնէ Զագեծորի լեռան վարաբակ կոչուած գետին ջուրը և մեծամեծ աշխատանքներով կը բերէ վարդուտ, ուր այգի և պարտէզ կը ծաղկեցնէ (932): Այս գործունեայ յպիսկոպոսը իր կեանքին վերջին շրջանին՝ դժբախտաբար կը հակի դէպի քաղկեդոնականութիւն և կը ստիպէ Անանիա Մոկացի կաթողիկոսը որ բանադրէ զինք և զրկէ իր պաշտօնէն. — Օրբ. Գլ. ԾԲ:

6. — Վահան Յպիսկոպոս, 958-64. — Որդի Զիւռնչի իշխանի. — Օրբ. Գլ. ԾԳ:

7. — Աոս Յպիսկոպոս, 964-81. — Օրբ. Բ. էջ 33:

8. — Յովհաննէս Գ. Յպիսկոպոս, 981-87. — Որդի Աշոտ Յպիսկոպոսի. — Օրբ. Բ. 34:

Աոս Յպիսկոպոս, զարծեալ, 987-+992. — Օրբ. Բ. 34:

9. — Սամուէլ Յպիսկոպոս, 982-5. — Նոյն, անդ:

10. — Յակոբ Բ. Յպիսկոպոս, 995-1002. — Նոյն, անդ:

11. — Գրիգոր Ա. Յպիսկոպոս, 1002-6. — Օրբ. Բ. 37:

12. — Յովհաննէս Գ. Յպիսկոպոս, 1006-58. — Իր օրով վանքը վերստին կը բարգաւաճի, և սակայն շատ չանցած կ'են-

թարկուի շրջակայ օտարազգի ժողովուրդներու յարձակման և կողոպուտին, և ի վերջոյ կրակի կը տրուի: Այդ միջոցին վանքէն կը բացակայէր Յովհաննէս եպս., վերադարձին կը տեսնէ պատահած աղէտը և առանց յուսահատելու կը ձեռնարկէ նորոգութեան: Կը շինէ նաև սիւնազարդ սիրուն սրահ մը Ս. Գր. Լուսաւորչի եկեղեցիին առջև (1043): Այդ սրահին մէջ թաղուած են Սիւնեաց Փիլիպպոս իշխանը (848), Սմբատ և Վասակ թագաւորները: Խաղաղի որդի Դլէն իշխան Տաթեւի կը նուիրէ Խոտ գիւղը և Խոտագետի մեծ այգին (1046). — Օրբ. Գլ. ԾԶ:

13. — Գրիգոր Բ. Յպիսկոպոս, 1058-1116. — Երկյարկանի փոքրիկ եկեղեցի մը շինած է յանուն Ս. Աստուածածնի (1087): Վանքին պարիսպները բարձրացնելով բերդանման կերպարանք մը տուած է անոր. — Մ. Մագ. էջ 38:

14. — Սեփանոս Ա. Յպիսկոպոս, 1117-43. — Դանձակի մեծ երկրաշարժէ կը փնտռուի Տաթեւն ալ (1138): Առաքելոց տաճարին գմբէթը թռչելով կ'իյնայ Ս. Գր. Լուսաւորչի եկեղեցիին վրայ և կը կործանէ զայն. — Օրբ. Գլ. ԿԳ:

15. — Բարսեղ Յպիսկոպոս, 1143-8. — Պատահմամբ Երասխ գետը կ'իյնայ և կը խեղդուի. — Օրբ. Բ. 85:

16. — Գրիգոր Գ. Յպիսկոպոս, 1148-68. — Եղբայր տեառն Բարսղի. — Օրբ. Բ. 86:

17. — Սեփանոս Բ. Յպիսկոպոս, 1170-1216. — Նախորդին որդին. նորոգել կուտայ Առաքելոց տաճարին գմբէթը (1187), ձահկեցի Յակոբ ճարտարապետի միջոցաւ. — Օրբ. Բ. 87:

18. — Յովհաննէս Ե. Յպիսկոպոս, 1216-51. — Նախորդին հօրեղբորորդին. — Օրբ. Բ. 87:

19. — Հայրապէս Յպիսկոպոս, 1251-91. — Նախորդին եղբորորդին: Իր հետ վանահայր եղած է միաժամանակ Սողոմոն եպս., 1251-71 (Օրբ. Բ. 88, Արարատ, 1918, էջ 214): Հայրապետ եպս. կարեւոր նորոգութիւններ կը կատարէ վանքի չէնքերուն վրայ: Իր օրով վանք կ'այցելեն Սիւնեաց Սմբատ և Տարսայիճ իշխանները, Այս վերջինը Տաթեւին կը նուիրէ վեց գիւղեր, Շնհէր, Խոտագետ, Յուր, Հարժիս,

Բորտի և Քէթիվանք: Կիլիկիոյ Թագաւորը
Լեւոն Բ., Հայրապետ եպիսկոպոսի զըր-
դումով միաբան կը գրուէ Տաթեւի վանքին
(1282): Հոս Թաղուած է (1286) Տարսա-
յիճի առաջին կինը և պատմիչ Ստ. Օր-
բէլեանի մայրը՝ Արուստաթուհ:

20. — Յովնաննէս Զ. Եպիսկոպոս,
1291-4. — Եղբորորդի Հայրապետ եպիս-
կոպոսի: Նորոգած է եկեղեցի մը (1291) և
Վարարակ գետի ջրանցքը (1294). — Օրբ.
Բ. 90:

21. — Սեփանոս Գ. Եպս. Օրբէլեան,
Պատմիչ, ծն. 1250, եպոս. 1286, 1294-+
1309. — Վերաշինած է Ս. Գրիգորի եկե-
ղեցին (1295): Գրած է Սիսական նահանգի
պատմութիւնը:

22. — Յովնաննէս Է. Եպս. Օրպէլ, 13-
10-24. — Հորեղբորորդի Ստեփանոս Օր-
բէլեանի. — Տաթև, 1930, էջ 346: Աճառ.
Յ. Զեռ. Թաւրիզի, էջ 35: Արարատ,
1890, էջ 39:

23. — Սեփանոս Գ. Եպս. Օրպէլ, 13-
29. — Տաթև, 1930, էջ 308:

24. — Շմաւոն Ա. Եպիսկոպոս, 1332.
— Նոյն, անդ:

25. — Սարգիս Արքեպիսկոպոս, 1337.
— Նոյն, էջ 346: Քարմ. էջ 26:

26. — Ս. Յովնաննէս Ը. Որոսնեցի,
ծն. 1313, 1375? - + 1386. — Որդի Իւանէ
Օրբէլեանի, աշակերտ Եսայի վրդ. Նչեցիի:
Մեծ ուսուցիչ և մատենագիր: Շինութիւն-
ներ ալ կատարած է վանքին մէջ (Օրբ. Բ.
էջ 274): Գրած է նաև Ճառ Օրհնութեան
Նորաշէն Տաճարի Ստաթէի Առաքելոյն. —
Կար. Թ. 1867բ:

27. — Ս. Գրիգոր Գ. Տաթեւացի, 1386
- 1407, մ. 1410. — Որդի Արճիշեցի Սար-
գսի և աշակերտ Յովհ. Որոտնեցիի: Նշա-
նաւոր ուսուցիչ և մեծ մատենագիր. —
Օրբ. Բ. էջ 274:

28. — Առաքէլ Ա. Եպս. Սիւնեցի, 14-
07-1416?. — Քեռորդի Գր. Տաթեւացիի:
Մատենագիր և բանաստեղծ. — Օրբ. Բ.
էջ 274:

29. — Սեփանոս Ե. Եպիսկոպոս, 14-
17? - + 1422. — Որդի Օրբէլեան Սմբատի.
— Տաթև, 1930, էջ 347: Զեռ. Ս. Յ. Թ.
1248:

30. — Յովնաննէս Թ. Փակակալ? 14-
22? - 1463?. — Վերոգրեալ ձեռագրի յի-

շատակարանին մէջ կը կարդանք. «... Եւ
Յովհաննէս Փակակալին, որ է այժմ տե-
ղապահ և աթոռակալ Նորին Տէր Ստեփա-
նոսին Սիւնեաց վիճակին» (Ս. Էջմիածնի
Ժողովին (1441) ներկաներուն մէջ կը յիշ-
ուին «Շմաւոն վարդապետ շնորհալից աթոռ-
ոյն Ստաթէի առաքելոյ» (Թ. Մեծ. Յիշատ.
էջ 51) և «Տէր Ստեփանոս տեղապահ Սիւն-
եաց աթոռոյն ի յազատաց» (նոյն, էջ 52):

31. — Սեփանոս Զ. Եպիսկոպոս, 14-
64-72. — Որդի Որոտնեցի Իւանէի? —
Տաթև, 1930, էջ 347:

32. — Շմաւոն Բ. Եպիսկոպոս, 1472?.
— Յազատ տանէ. — Նոյն, անդ:

33. — Յովնաննէս Ժ. Եպիսկոպոս,
1478. — Նոյն, անդ:

34. — Սեփանոս Է. Եպիսկոպոս, 14-
78? - 1485. — Եղբորորդի Շմաւոն եպիս-
կոպոսի. — Ազգպ. Յօդ. 1516:

35. — Ելիսէ Եպս. Օրբէլեան, 1495-
1522. — Տաթև, 1930, էջ 347:

36. — Առաքէլ Բ. Եպիսկոպոս, 1571.
— Տաթև, 1930, էջ 347: Արարատ, 1890,
էջ 38:

37. — Սեփանոս Ը. Եպիսկոպոս, 15-
74-6. — Տաթև, 1930, էջ 347:

38. — Յովնաննէս ԺԱ. Եպիսկոպոս,
1579-85. — Հմտ. Արցախ, Բարխուդար-
եանց, էջ 318 և 280:

39. — Աւետիք Եպիսկոպոս, 1611. —
Տաթև, 1930, էջ 347:

40. — Մեսրոպ Ա. Եպիսկոպոս, 1619-
42?. — Նոյն, անդ: Զեռ. Ս. Յ. Թ. 3423:

41. — Սիմեոն Ա. Եպս. Անգեղակա-
րեցի, 1642?. — Զանադիր եղած է Աթոռ-
ին սեփական կալուածները վերադարձ-
նելու, և զոր դացած անօրէններու նա-
խանձոտ ատելութեան. — Օրբ. Բ. 275:

42. — Յովնաննէս ԺԲ. Եպս. Շապան-
օղի, 1642?. — Այլ եւ այլ շինութիւններ
կատարած է վանքին մէջ. — Օրբ. Բ. 275:

43. — Ներսէս Ա. Եպս. Տաթեւացի,
1646-+ 1651. — Տաթև գիւղի եկեղեցին
շինել տուած է. նոյնպէս՝ Մեծ Անապատի
շէնքերը. — Օրբ. Բ. 277: Տաթև, 1930,
էջ 317:

44. — Տ. Զաւարիս Արքեպիսկոպոս,
+ 1651. — Նոր առաջնորդարան մը շինել
տուած է. — Օրբ. Բ. 277: Զալ. Ճանպ.
Բ. էջ 301:

45. — Մեսրոպ Բ. Եպիսկոպոս, 1651-+ 1663. — Սարգ. Յ. Ձեռ. Վենետիկի, Ա. էջ 734: Զալ. Ճանպ., Բ. էջ 301:
46. — Յովնանեն ԺԴ. Եպիսկոպոս, 1678. — Հօրեղբայր Զաքարիա վարդապետի. — A. Tchobanian, Ros. II. Թ. 337 (131):
47. — Մարտիրոս Եպս. Մեղրեցի. — Օրբ. Բ. 278:
48. — Յովսափ Եպս. Աղուեհձեցի. — Շինել տուած է Անգեղակոթի և Բոնակոթի եկեղեցիները և Մեծ Անապատի խուցերը. — Օրբ. Բ. 278:
49. — Առաքել Գ. Եպս. Սաղախլու, Կալերցի. — Հակոռակորդներու ձեռքով սրախողխող սպաննուած է. — Օրբ. Բ. 278:
50. — Կիրակոս Եպս. Աղուեհձեցի. — Վանքին մէջ զանազան նորոգութիւններ կատարած է. — Օրբ. Բ. 279:
51. — Թովմաս Եպս. Կարբեցի. — Սըրբակեաց և հրաշագործ. — Օրբ. Բ. 279:
52. — Ներսէս Բ. Եպիսկոպոս. — Վերոյիշեալ Ներսէսի եղբորորդի, լուկաց և աղօթասէր. — Օրբ. Բ. 279:
53. — Ասուածասուր Եպս. Վահրաւեցի, Մըզմըզօղի. — Եկեղեցին ճոխացուցած է բաղմաթիւ սպաններով և գրքերով. — Օրբ. Բ. 280:
54. — Յովնանեն ԺԴ. Եպս. Տաթեւացի, Ղալամեան, 1744-63. — Քաղաքագէտ և լեզուանի անձ մը եղած է և նորոգութիւններ կատարած վանքին մէջ, Իր սպանումէն տարի մը առաջ վանքը կողոպտուած է Ֆաթալի Խան անուն բռնաւորէ մը. — Օրբ. Բ. 280: Դիւան Գ. էջ 57-62:
55. — Մինաս Եպս. Շինարաղցի, 1764-6. — Մեծ նորոգութիւններ կատարած է վանքին մէջ. — Օրբ. Բ. 281: Դիւան Գ. էջ 506. Ը. 28:
56. — Ղազար Եպս. Բիխեցի. — Երկու տարի միայն առաջնորդութիւն ըրած է և վախճանած գետահեղձ. — Օրբ. Բ. 282:
57. — Աբրահամ Ա. Եպս. Ասապասցի, 1775-+ 7. — Դպրոց բացած է Տաթեւի վանքին մէջ. — Օրբ. Բ. 282-5: Դիւան, Ը. 371:
58. — Յովակիմ Արք. Անգեղակոթեցի, 1778-96. — Արտագրել տուած է Օրբէլեանի Պատմութիւնը և վրան աւելցուցած Տաթեւի առաջնորդներուն ցանկը: Շինել տուած է Գր. Տաթեւացիի դամբարանը (1787): Աղա Մահմատ խանի արշաւանքին ընթացքին կողոպտուած է նաեւ Տաթեւի վանքը. — Օրբ. Բ. 285: Արարատ, 1918, էջ 221-2:
59. — Աբրահամ Բ. Արք. Տաթեւացի, 1803. — Դիւան Ը. 355-61:
60. — Մարտիրոս Արք. Տեղաբեանց, 1820-+ 1830. — Իր ջանքերով վերադարձրած են Տաթեւի վանքին պատկանող 16 գիւղերը. — Օրբ. Բ. 286-94: Արարատ, 1918 էջ 217:
61. — Սիմեոն Բ. Եպս. Տաթեւացի, Ուսաօլեան, 1831-+ 1837. — Տաթեւ, 1930, էջ 349: Դիւան Ա. էջ 267:
- ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Յովհաննէս Բ. Եպիսկոպոսի օրով (880-916) Տաթեւի վանքը ունէր երաժշտական երգերու ծովամատոյց փրկիսոփաներ, վարժարան մը՝ ճոխ վարդապետական կրթութեամբ, և նկարիչներ և գրողներ (Սիսկ. էջ 228): Տաթեւի դպրոցը մեծ փայլ ստացաւ Յովհ. Ը. Որոտնեցիի և Գր. Գ. Տաթեւացիի օրով և դարձաւ մեծահամբաւ վարդապետարան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ (Արարատ, 1896, էջ 92-3): Տաթեւի գրչի աշխատաւորներէն մեզի ծանօթ են հետեւեալները.
- Ա. — Մատթէոս Քահանայ, օրինակած է 1321ին Մայր Մաեսոց մը, «ի ծերացեալ ժամու... և դողդոջեալ ձեռամբ».
- Աճառ. Յ. Ձեռ. Թաւր., էջ 33, 35:
- Բ. — Աւագ Վրդ. Նշ. Գրիչ եւ Ծաղկող, 1337-40. — Իր գործերէն ծանօթ են.
1. — Եղարան (= Մանրուսմունք?), 1337ին պատրաստուած Սիւնեաց Սարգիս Եպիսկոպոսին համար. — Քարմ. Թ. 33:
2. — Աւեսարան, 1340ին. ստացողն է Պարոն Պեշկեն Օրբէլեան. — Կար. Թ. 361: Հայդ. Հասկ, Ա. էջ 198:
- Գ. — Մովսէս Գրիչ, 1411-16. — Օրինակած է,
1. — Եւագրի գործերը, 1411ին. — Սարգ. Եւագր. Ներծ. ԺՀԶ:
2. — Մեկնութիւնք, Մատթէոսի, Առակաց եւ Իմաստութեան Սողոմոնի. — Կար. Թ. 1269:
- Դ. — Մատթէոս Վրդ. Գրիչ, Նկարիչ եւ Հեղինակ, 1393-1411. — Աշակերտ Գր. Տաթեւացիի: Իր գործերէն յայտնի են.
1. — Համառօսութիւն Դրոց Եւագրի,

1393 ին. — Թ. Աղբար, Բ. 483: Նոտարք, էջ 2:

2. — Վեցօրեից Գիրք, Է. Քաղուածոյքի Գրոց Վեցօրեից Բարօղի, 1395 ին. — Գեղը. էջ 410:

3. — Աւեսարան, 1407 ին պատկերազարդած է: Գրիչն է Գրիգոր քահանայ. — Երնջակ, էջ 153:

4. — Մեկն. Գործոց Առաքելոց, 1411 ին աշխատասիրած է Յակոբ վարդապետի խնդրանքով. — Թ. Աղբար, Բ. էջ 479-84:

5. — Ներքողեան... Ի Քաղուածն Բաբունապետին Գրիգորի. — Թ. Աղբար, Բ. էջ 483:

Ե. — Սիմէոն Վարդապետ, 1400-1403. — Օրինակած է:

1. — Մաեսոց, 1400 ին, Երեմիա սարկաւագի համար. — Խաղը. Գ. 140:

2. — Գիրք Հարցմանց, 1403 ին, Գալուստ վարդապետի հետ, Երեմիա քահանայի համար. — Ձեռ. Խաչիկ վրդ. Թ. 61:

Ձ. — Գալուստ Վրդ. Գրիչ, 1403 ին մասնակցած է վերոյիշեալ Հարցմանց Գրքի ընդօրինակութեան:

Է. — Գրիգոր Տաթեւացի, Մեծ Մատենագիր, 1403-9. — Իր գրչութեամբ մեզի հասած են.

1. — Յաղագս Քերականութեան, Է. ալն, 1403 ին. — Ն. Ագոնց, Արուեստ Դիոնիսեայ Քերականի, Բեթրոկրատ, 1915, էջ VI: Կար. Թ. 2253:

2. — Քաղուածոյք Մեկնութեան Սաղմոսաց Դաւթի, 1405 ին. — Կանայեանց, Թ. 18:

3. — Մեկնութիւնք, Յովհ. Աւետարանին, Յորայ և Գրչութեան Գրոց Լամբրոնացւոյ և Արիստակիսի. — Ձեռ. էջմ. Թ. 1175/1115: Յովհ., Թ. Մեծօրինացու Կեանքը, 1914, էջ ԺԱ:

4. — Աւեսարան, մաղաղաթ, ոսկեկաղմ. — Տաթեւ, 1930, էջ 342:

Ը. — Թովմա Վրդ. Մեծօրինացի, Պատմիչ, 1406 ին, Տաթեւի վանքին մէջ արտագրած է մէկ Լուծմունք Արսաբին Գրոց, Գր. Տաթեւացւոյ, Նոյնինքն հեղինակին գրած առաջին օրինակէն. — Սրսկ. էջ 239-40:

Թ. — Սարգիս Գրիչ, 1409-1427, որդի Մարտիրոսի և Թամթայի, աշակերտ մեծ հռետոր Սարգիս Սուհարեցիի. օրինակած է:

1. — Հարցմանց Գիրք, Գր. Տաթեւացւոյ, 1409 ին. — Յովսէփեան, Թ. Մեծօրինացի, էջ 13-15:

2. — Աւեսարան, 1427 ին. — Գեղը. էջ 397:

Ժ. — Կարապետ Գրիչ, 1420 ին օրինակած է մէկ Քարոզգիրք Գր. Տաթեւացիի. — Կար. Թ. 2113:

ԺԱ. — Թովմայ Վարդապետ, 1421 ին օրինակած է մէկ Քարոզգիրք Գր. Տաթեւացիի. — Կար. Թ. 2059:

ԺԲ. — Թովմայ Կաֆայեցի, Գրիչ, որդի Սիմէոն քահանայի, աշակերտ՝ անհաս երաժիշտ մեծ Պարոն Սարկաւագի. օրինակած է 1422 ին հետեւեալ գրքերը, մէկ հատորի մէջ: 1. — Ոսկեփորիկ, Գր. Տաթեւացւոյ: 2. — Քաղուածոյ Եսայեայ Մարգարէի, Յովհ. վրդ. Կօլօտեանցի: 3. — Քաղուածոյ Աւեսարանին Դուկայ, Մատթէոս վարդապետի, և այլն. — Ս. Յ. Թ. 1248:

ԺԳ. — Յովհաննէս Ժ. Եպիսկոպոս, 1579-85, օրինակած է:

1. — Աւեսարան, 1579 ին, Յակովբ երէցի համար. — Արցախ, էջ 318:

2. — Աւեսարան, 1585 ին. — Արցախ, էջ 280, Ե:

ԺԴ. — Խաչատուր Գրիչ և Ծաղկող, 1619-20, որդի Դավրիշի և Ազիզի, աշակերտ Դաւիթ եպիսկոպոսի. օրինակած և ծաղկած է:

1. — Աւեսարան, 1619 ին, բարեպաշտուհի Խանի տիկնոջ համար. — Ձեռ. Ս. Սվաճեանի, Նախապէս: Ros. I. p. 116 (19): Հմմտ. Նոյն, II. p. 335-6 (104): Նոյնպէս, Թօփմեան, Յ. Ժողովածուաց Դ. Խ. վարդապետի, էջ 55 (152): Սրսկ. էջ 282: Ալինեան, Մովսէս կթղ., էջ 194: Այժմ Ձեռ. Ս. Ե. Թ. 3423:

2. — Աւեսարան, 1620 ին, Տէր Յակոբի համար. — Ալինեան, Մովսէս կթղ., էջ 194:

ԺԵ. — Մելքիսէթ երէց, 1621-46, որդի Յովանիսի և Եղիսաբեթի, 1621 ին օրինակած է:

1. — Մայր Մաեսոց. — Ձեռ. Խաչիկ վարդապետի, Թ. 32:

2. — Մեկն. Ս. Պատարագի, Ն. Լամբրոնացւոյ, հրամանաւ Ռոստակէս վարդապետի. — Գեղը. էջ 407:

ԺԶ. — Յովհաննէս Արղ. Մաղկող, 16-24ին ծաղկած է ձառոց մը. — Ակինեան, Մովսէս կթղ., էջ 195:

ԺԷ. — Մինաս Քահանայ, Դրիչ եւ Կազմող, 1615-65, իր գործերէն յայտնի են.

1. — Վարժ Հարանց, զոր օրինակած է 1615ին. — Կար. թ. 783:

2. — Աստուածաբան, 1642ին կազմած է: Օրինակուած Մեծոփայ վանքի միաբան Կարապետ և Մովսէս վարդապետներու ձեռքով, 1341-55ին. — Սարգ. թ. 8:

3. — Աւետարան, 1665ին, հրամանաւ և ծախիւք Երնջակայ Եսայի եպիսկոպոսին. — Երջնակ, էջ 284-6:

ԺԸ. — Ղազար Քահանայ, Նօտար Մովսէս Գ. կաթողիկոսի, վախճանած Ստաթէի անապատին մէջ, ի տիւս երիտասարդութեան, 1636ին: Օրինակած է Էջմիածնի թ. 1714 «Արտաքին Դրոց» մէկ մասը, մինչև ի Պերխարմենիասին վերջն. — Ակինեան, Մովսէս կթղ., էջ 194-5:

ԺԹ. — Մկրտիչ Քահն. Լեհցի, 1646-+ 1660, որդի Շաքանի եւ Մարիամու: Ստաթէի վանքին մէջ օրինակած է մէկ Գիրք Հարցմանց, 1646ին. սկզբնագրերը գրած է Ստեփանոս քահանայ, նկարազարդած են Սիմէոն վարդապետ +, և ոմն Հայրապետ ի Շօշ. — Կար. թ. 1839: Զալ. Ճանպ. Բ. էջ 302: Հաւուց Թառ, էջ 96:

Ի. — Աւետ Աշխարհական Դրիչ, 1651-5. — Ընդօրինակած է,

1. — Աւետարան, 1651ին, Դր. Տաթեւացոյ ընտիր օրինակէն, Տէր Սարգիս կրօնաւորի խնդրանքով. — Սարգ. թ. 175:

2. — Շարական, 1655ին. — Կար. թ. 1588:

ԻԱ. — Յովհան Դրիչ, 1671ին օրինակած է Մառոց մը. — Թօփճեան, Յ. Ժողովածուաց, էջ 55 (145):

ԻԲ. — Եփրեմ Քահանայ, Դրիչ եւ Նըկարիչ, 1678ին Աղուեթ գիւղին մէջ օրինակած է Աւետարան մը, Զաքարիա վարդապետի խնդրանքով. — Զեռ. Տ. Քէլէքեան, Ros. I. p. 118 (43): Ros. II. p. 337 (131):

ԻԳ. — Պաղտատար Վարդապետ, 1781ին օրինակած է մէկ Պատմ. Սիւնեաց, Ստ. Օրբէլեանի. — Կար. թ. 1678:

Ն. Վ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՆՈՐ ԴԻՐՔԵՐ

«ԱՆԱՐՁԱԳԱՆԳ ՔԱՅԼԵՐ»

ՍՄԲԱՏ ՓԱՆՈՍԵԱՆ (Պէյրուք 1949)

Հասարակաց յանգերդ է այլևս, ըսելու թէ մեր ժամանակակից գրականութիւնը տկար է, չունենալուն համար իմաստի խաբիսի մը: Ասիկա արդիւնք է գուցէ պատրաստութեանը մեր գրողներուն, որոնք եթէ երբեմն արուեստագէտ են, քիչ անգամ մտածող: Յետոյ անոնցմէ մեծ մասը միշտ թերի կրթութիւն մը հայթայթած են իրենց աճապարող փառասիրութիւններուն: Դրպարոցական շարադրութիւնը և կարգ մը յառաջաբանեալ գովեստներ, չփացուցած է միշտ:

Այսօր Սփիւռքի մէջ ունինք այլևս սերունդ մը գրագէտներու, սակայն չունինք տակաւին անոնց գործերը կենսաւորող գաղափարաբանութիւններ: Անոնցմէ քիչեր կրցին աւելին տալ իրենց նախախայրիկը հանդիսացած հատորէն: Զուենցանք խումբեր, նոյնիսկ անհատներ, որոնք իրենց ուղեղին պատերը քիչ մը լայնցնէին, աւելի բան մը, ներս առնելու, կամ տառապէին առնուածը քիչ մը աւելի խոր ու երկար քննելու համար:

Անշուշտ թէ իրականութեան՝ և անոր՝ արուեստով վերարտադրումին միջև տարբերութիւն մը կայ, զոր գիւրին չէ տարադել: Արուեստագէտին տառապանքը կը բխի այս անբաւարարութենէն զոր կը ըզգենու երազը երբ նիւթանայ:

Սմբատ Փանոսեանի Անարձագանգ Քայլեր հատորը հաւատարիմ արձագանգն է նախ իր ներքին աշխարհին, ապա շրջապատին: Ինչպէս ամէն ճշմարիտ արուեստագէտ, անիկա արտաքին իրերուն երթալէ առաջ, ունի անոնց յղացքը իր մէջ, և զանոնք կը մթնոլորտէ, եթէ կը ներուի այս բացատրութիւնը, համաձայն իր ներքին իրականութեան: Եթէ իր վէպերուն շէնքը յօրինումի հանող տարրերը արտաքին աշխարհէն կուգան, անոնց տրաման իրմէն կը բխի:

Դիտուած է որ նման պարագաներուն, ինչ որ ներքին իրականութեան, աներեւոյթ բայց իսկանիւթ ոլորտը կը կազմէ գրագէտին, յաճախ կը մնայ դուրս գործէն։ Այս տեսակէտով պէտք է ըսել թէ Ս. Փանոսեանի հատորը յաջողուած ք մըն է։ Հոն կարելի է գտնել այն՝ ինչ որ ուրիշներ յաճախ չեն յաջողիր բերել։ Իր անխառն զգայնութիւնը հաղորդիչ է, և կը շինէ իրեն յատուկ մթնոլորտ մը իր վէպերուն մէջ, առանց անոնց տալու սակայն զգայնութեան այն հիւանդոտ սրութիւնը, որ հսակեղրոն կը դառնայ յաճախ, քիչ մը շատ անձնացած հեղինակներուն քով։ Ս. Փանոսեան գիտէ պահել տեսակարար կշիռը հաւաքական զգայնութեան։

Միւս կողմէն սակայն Անարձագանգ Քայլերու հեղինակը երազային է ու անցելապաշտ։ Իր մտածումները քիչ անգամ ուրիշներուն կրնան ըլլալ, խորապէս իրեն սեպհականութիւն եղած ըլլալուն համար, թէ և չեն դադրիր իրական ըլլալէ։ Այս տեսակէտով ան կը զատուի շարադրութիւն փորձող մեր միւս արձակագիրներէն, Օշականի բառով՝ անժառանգներէն։

Կատարեալ է իր թեքնիքը, Փանոսեանը գտած է ճամբան հոգեբանական վերլուծումներու, որոնք յաճախ մենախօսութիւններու կը վերածուին սակայն։ Կը գրէ ու կը մտածէ ինքզինքին համար, սակայն իր զգացումները, ինչպէս ըսինք հաղորդական են։ Փանոսեանի վիպակներուն շրջանակը յաճախ աղքատ ըլլալու աստիճան պարզ է։ Կեանքէն քանի մը ծուէններ տուեալ ժամանակի մը նորաչէն կամարին տակ, ահա շրջանակը իր նիւթերուն, որոնք կը շէննան ու կը պայծառանան սակայն իր ինքնախոստովանական ու ներքին արտայայտութիւններէն, յիշեցնելով թակօրը, առանց ունենալու այս վերջինին ընդարձակ աշխարհ։ Ս. Փանոսեանի աշխարհը սահմանափակ է, յաճախ իրմէն կ'սկսի իրմով վերջանալու համար։ Եւ այս տարբեր չի կրնար ըլլալ ինքզինքին և իր ցեղէն որբացած մարդուն համար, եթէ անիկա ունեցած իսկ ըլլար անխառն զգացում և տաղանդ, ինչ որ պարագան է Անարձագանգ Քայլերու հեղինակին։

Այս հոգեվիճակն է պատճառ անտարակոյս որ Ս. Փանոսեանի տիպարները ըլ-

լան տխուր, երկչոտ, ալուրացած, յաճախ կեանքէն պարտուած ըլլալու աստիճան։ Որքանութեան կնիք անտարակոյս, որուն զգացումը սակայն փոխանակ ընելու զինք պղտոր ու յոռետես, աշխարհի անիրաւութեան դէմ, կը վերածէ իր հոգին տրտում բայց լուսաւոր աւաչի մը, ուրիշ ապացոյց իր ճշմարիտ արուեստագէտի խառնուածքին, որ գիտէ իր դառն վէրքերէն, տրտում ու անուշ երգեր յօրինել։

Գրականութիւնը, ինչպէս բոլոր արուեստները, ունի իր արտաքին և ներքին պայմանները, երկուքն ալ ներգործիչ։ Առաջինը աւելի առարկայական բնոյթով և երկրորդը ենթակայական։ Մին կը հայթայթէ նիւթը և միւսը զայն կ'արուեստագործէ։ Արտաքին պայմաններուն տակ կը խմբուին անհատին ֆիզիքական, իմացական, բարոյական և ընկերային կեանքը իր տուեալներով։ Իսկ ներքին պայմաններն են իր յուզական, երեւակայական կամ մեցողական և մանաւանդ համադրական ոյժերը։

Երբ գրողը կը պատկանի միայն ինքզինքին, այսինքն իր ներքին ճշմարտութեան, կը դառնայ վերացական և տարտամ, իսկ եթէ պատկանի ժամանակին, այսինքն ընկերութեան, կը մնայ ծանծաղ։ Կայ ժամանակի առօրեան, կայ կեանքի անփոխօխ իրականութիւն մը, որ առարկայական ըլլալէ աւելի ենթակայական է։ Ս. Փանոսեան ենթակայական գրող մըն է, ուրիշներուն ժամանակաւոր հաճոյքներ հայթայթելէ աւելի, կը ծառայէ գեղարուեստին, հոս է իր արժէքը և սովորական պատմուածքներ գրողէն վեր մնալու իր ինքնատպօնութիւնը։

Ս. Փանոսեանի հատորը Սփիւռքի մեր վիպական գրականութեան լաւագոյն արդիւնքն է, լայն ու ինքնայատուկ զգայնութեամբ և ամուր թէքնիքով։

Ե.

«ԿԵԱՆՔ ՈՒ ԵՐԱՋ»

Մ. ԻՇԽԱՆ (Պէյրոս 1949)

Ամէն տաղանդաւոր բանաստեղծի մէջ մաս մը կայ որ իր շրջանին տիրոջ է: Դիտուած է սակայն որ այդ մասը յաճախ ամենէն գնահատուածն է գործին մէջ, մինչդեռ ապրելու սահմանուած մասը անտարբեր կը թողու յաճախ շրջանը: Մ. Իշխան սփիւռքի մեր նուաճումներու հասած բանաստեղծն է, հակառակ այս իրողութեան զերծ է յաճախ վերի տարազին անխուսափելի պարտադրանքէն:

Կարելի է կասկածիլ անտարակոյս գրական ճաշակի մը ընդունուած վաւերականութեանը վրայ, գրականութեանց պատմութեան մէջ ամէն շրջանի կը փոխուի անիկա, ու գեղեցկագիտութեան ամենէն խոցելի հիմքերը կը գտնենք այդ փոփոխութեանց խորը: Սակայն կարելի է հաւատալ գրական ախորժակին, որ յաւակնոտ է անշուշտ որքան նախորդը, բայց որ շատ բան կը յատկանշէ գրագէտի արժանիքներէն:

Այս վերջին ըմբռնումով, Մ. Իշխան սփիւռքի սիրուած բանաստեղծն է, մին անոնցմէ՝ որ իր երազը ունեցաւ, և տառապեցաւ այդ երազին համար, մին անոնցմէ՝ որ միշտ կեանքին նայեցաւ երազուն աչքերով, և երբ չգտաւ այդ իմաստը կեանքին մէջ, երազին դարձաւ, այսինքն մնաց միշտ բանաստեղծ:

Այս է պատճառ անտարակոյս, որ հանրային լարէն աւելի զօրաւոր է իր մէջ անձնականը, պարագան՝ բոլոր իրաւ բանաստեղծներու:

Մ. Իշխան երգած է ու կ'երգէ իր երազները, սէրերը, կարօտները, յուսարեկումներն ու տրտմութիւնները: Միւս կողմէն ուրախ ենք հոս յայտարարել կարենալու, թէ անձնական ապրումի պայման իր մէջ կը լրանայ և կ'օժանդակուի, նաև ձևի պայմանով, որ ուրիշ բան է բայց խորքին բարեգէպ արտայայտութիւնը, որ սփիւռքի յաջողագոյն նկատուած բանաստեղծներէն շատ քիչերուն մենաշնորհն է տակաւին:

Մ. Իշխանին երբեք է պակասած խառ-

նուածք ու տաքութիւն, սակայն ամենէն ուշագրաւ պարագան իր մէջ այն ներքին հաւատարմութիւնն է, որ իր բոլոր գործերուն կուտայ ոչ միայն անձնայնութեան կնիք, այլ նաև համամանութիւն (homogène) որ կը համախմբէ իր անձնականութեան ցրիւ մասերը, դէպի գուրս և դէպի ներս կարկառուած, վերածելու զանոնք ժամանակին մէջ ամբողջի մը, համադրութեան մը:

Մ. Իշխան ամբողջապէս կարօտ է ու ձգտում, կորսուած գեղեցկութիւններու ի խնդիր: Նման թրուպատորի մը, ուսած մախաղը իր երազներուն, կարօտներուն և սէրերուն, ան իր քերթուածներով կը շրջի դղեակէ դղեակ, հանգրուանէ հանգրուան, անոնց մարմար շուքերուն տակ երգելու աննահանջ կարօտը իր երէկուան, և աւաղանքը ներկային:

Ու եթէ իրեն հարցուի թէ ինչո՞ւ այսքան տխուր կ'իյնան իր տողերը թուղթին, անտարակոյս որ պիտի պատասխանէ — զի ապրեցայ ես իմ ներկան — ու եթէ կըրկնուի հարցումը թէ երբեք երգերուդ մէջ՝ կը բանայ թե սիրտ մը մանկան, Մ. Իշխանի պատասխանը պիտի ըլլայ, «վաղուան անոյշ խոստումն է ան»:

Այդ դիւրին չիրականացող բայց քաղցր խոստումներու յոյսով ու երազներով թեւաւոր, Մ. Իշխան մեր գրականութեան տուաւ ու կը շարունակէ տալ գործեր, որոնք այլապէս անոյշ խոստումներ են. մեր այլուրացած և մութ հոգիներուն:

Մ. Իշխան նուաճումներու հասած իրաւ բանաստեղծ մըն է իր կեանք ու երազ վերջին այս հատորին մէջ: Կեանքէն իր քիչ մը հեռու մնալը, չի տկարացներ իր գործը, վասնզի իր հոգին անշամանդաղ գեղեցկութեամբ կ'իյնայ իրերուն վրայ:

Ե.

ԼԵՁՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՅԼ ԲՆԻԿՆԵՐԻ ԵՒ ԿՈՎԿԱՍՏԱՆՆԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎՐԱՅ^(*)

Այս բոլոր նախապատրաստական աշխատութիւններից յետոյ անցնենք թուել այն փոխառութիւնները՝ որ հայերէն լեզուն կատարել է կովկասեան լեզուներից։ Այստեղ դնում ենք նախ հիւսիսային կով-

կասեան փոխառութիւնները, յետոյ վրացական անծանօթ լեզուից փոխառութիւնները, երրորդ՝ զուտ վրացական փոխառութիւնները։

Ա. Հիւսիսային կովկասեան փոխառութիւններ

1. աթուր «ոտք»	8. կարաս
2. արջն «սեւ»	9. կարասի
3. արջասպ	10. հաճար
4. աք «ոտք»	11. ճայղ «ցեխ»
5. բոկեղ «հացիկ»	12. մոծակ
6. եղ «մէկ»	13. ուղիս
7. խոտ	

Բ. Հարաւային կովկասեան փոխառութիւններ

1. աղբ	2. անթեղ «մոխիր»
3. բակ	4. բող
5. գաւառ	6. գղա՞կ
7. զովաղ «ընկեր»	8. լակոտ
9. խամուր, խամրիլ	10. խծուծ
11. խոխոմ	12. խոճկոր
13. խում, խմել	14. խոփ
15. խոռվ	16. ծանր
17. ծիր, ծրել	18. ծիւ «աթար»
19. ծիւրիլ	20. ծուխ
21. ծուծ, ծծել	22. կոճան «խոզ»
23. կուռ, կռել, կռան	24. հոռի
25. ճակ «էգ ձի»	26. ճաղ
27. ճաղադ «անտառ»	28. ճանճ
29. ճիպո	30. ճկոյթ
31. ճողոպուրտ «ընկոյզ»	32. մակ «վրայ»
33. մչակ	34. նժար
35. չլան «մոխիր»	36. չղուաբարոյ
37. չմորիլ	38. ոչխար

(*) Շարունակութիւն՝ մեծանուն հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» գործէն (Ը. Գլուխ)։

39. ունջ «գանձ»

41. պոլոճ

43. վաղ, վաղիւ

45. տող

47. փառ

49. փշրել, փշուր

40. չանչ

42. ջախել, ջախջախել

— սահմի

44. տաղախ

46. ցմախ «բոյս է»

48. փարախ

50. փխրել, փուխր

Գ. Վերացրելից յեդիս փոխառութիւններ

1. Արտաւայ «տափարի ազդրի միսը»

3. բալղինջ «մուկ»

5. բանդակ «ռուպ»

7. գմիր «ռուսեղ»

9. գուլայ «սիրտ»

11. դէդէպուլ «վրացի այնպական»

13. թոկ «չուան»

15. խազ «գիծ»

17. խարբ «ազահ»

19. խորբալ «ցորեն»

21. ծէս

23. ծինամձողոր «մի պաշտօնեայ»

25. ծմել «սպանախ»

27. կէդ «մահակ»

29. կիտր «վարունգ»

31. ճիւ «սէդ»

33. ճղափնդիտէլ

35. Մամթաւար «պաշտօնեայ»

37. մաշիկ «կօշիկ»

39. չէթ «խենթ»

41. շքրիկ «սուրհանդակ»

43. չիտ «ճնճղուկ»

45. սոմար «չափ է»

47. տուտ «ճիւղ»

49. փոցիս

51. քած

2. բալախ «փշախոտ»

4. բաղբակ «բոյսը»

6. բոչոյ «փոքր ձի»

8. գութան

10. դղաՎփալ «թագուհի վրաց»

12. երիսթաՎ «իշխան վրաց»

14. թոշ «սառոյցի կտոր»

16. խատ «զարդանկար»

18. խիզան «պանդուխտ»

20. խտիտ «գիրկ»

22. ծիգնաւպար «դիւանադպիր»

24. ծիտ

26. ծօ, ծօլա

28. կինճ «մանր քար»

30. կոծոխուր «ծոր»

32. ճլել «նիհարութիւն»

34. ճոն «մուշտակ կարող»

36. Մամփուղ «իշխան»

38. մարմաշ «բարակ կտաւ»

40. շոատ «պանրի շիճուկ»

42. չեչ

44. ջոխ, «բիր»

46. տխիլ «կաղին»

48. փիճի

50. քալա «այ աղջիկ»

52. քշփել «սաստեճիլ»

Ահա այն բոլոր փոխառութիւնները, որ մեր կարծիքով հայերէն լեզուն կարող էր կնքած լինել հիւսիսային և հարաւային կովկասեան լեզուներէր. 13 բառ առաջին խմբից, 50 բառ երկրորդ խմբից և 52 բառ վրացերէնից ուշ ժամանակի փոխառութիւններ, ընդամենը 115 բառ:

Երբ մի ընդհանուր ակնարկ գցենք այս բոլոր փոխառութիւնները վրայ, կը տեսնենք որ դրանցից շատ քչերն են ներկայացնում որեւէ կուլտուրական արժէք: Չհաշուելով երկրագործական ու գիւղատնտեսական բառերը (գութան, մշակ, ոչ-

խար, փարախ, խծուծ, խոփ, հաճար, կոճան, ճակ, ճղոպուր, բակ, կարաս), իբրև գուտ կուլտուրական արժէք ունեցող բառեր կարող ենք յիշել միայն ար-ջասպ, կոել, կոան, գդակ, նժար, բայց յատկապէս հոռի և սահմի բառերը. մնացեալ ամբողջ բառերը ներկայացնում են սովորական կեանքի հասարակ բաներ. ինչպէս՝ աղբ, անթեղ, լակոտ, ճանճ, ճիպր, ծիւ, ևն. ևն: Բայց այսպէս չեն լինում ազգից ազգ և լեզուից լեզու եղած փոխառութիւնները: Երբ մի ազգ մի ուրիշ ազգի լեզուից բառեր է փոխ առնում,

առնում է այնպիսի բառեր, որոնք իր կուլտուրական կեանքի որեւէ պահանջը չբացնէին։ Հայերէնը բազմաթիւ փոխառութիւններ ունի յունարէնից, բայց դրանք բոլորը կրօնական, գրական կամ գիտական տերմիններ են։ Հայերէնը բազմաթիւ փոխառութիւններ ունի պարսկերէնից, բայց այդ բոլորը պետական կազմակերպութեան, վարչական աստիճանների կամ պաշտօնների, արուեստների և գիտութեան վերաբերեալ տերմիններ են։ Այսօր էլ հայերէնը ռուսերէնից եւ եւրոպական լեզուներից զանազան բառեր է փոխ առնում, բայց բոլորն էլ ներկայացնում են որեւէ քաղաքակրթական կողմ։ Փոխ ենք առնում զապինական ու սուխարին, բայց ոչ թէ հասարակ կոճակը և հացը, որովհետեւ առաջինները կուլտուրական նորութիւններ են մեր կեանքի համար, իսկ երկրորդները մեզ վաղուց յայտնի սովորական իրեր։

Երբ մի ազգ կամ ժողովուրդ մի ուրիշ ազգի լեզուից փոխ է առնում սովորական կեանքի վերաբերեալ բազմաթիւ բառեր, դա արդիւնք է երկու բանի. կամ այն որ փոխառութիւնը ժողովուրդը ամբողջապէս ենթարկուած է փոխառութեան (պետական, կուլտուրական են.), և կամ այն որ փոխառութիւնը լեզուն իր մէջ ունի մի ուրիշ ձուլուած տարրի կամ ազդութեան լեզուն։ Առաջին դէպքի համար իբր օրինակ կարող են ծառայել հայերը Պոլսում կամ Նոր-Նախիջևանում։ Հայերէնը Պոլսում, իսկապէս ռամիկ կամ ժողովրդական հայերէնը, հազարաւոր փոխառութիւններ ունի թուրքերէնից, փոխառութիւններ՝ որոնք պատկանում են բոլորովին սովորական կեանքին. ինչպէս՝ սիւտ «կաթ», եօղուրտ «մածուն», իւզլում «խաղող», արմուտ «տանձ», պուլուտ «ամպ» են. ևն. Այս փոխառութիւնները իրաւացի են, որովհետեւ Պոլսի հայերը, մանաւանդ հին ժամանակ, ամբողջապէս ենթարկուած էին տաճիկ պետութեան, իբրեւ նուաճուած և ստորադրեալ տարր։ Նոյնպէս հայերէնը Նոր-Նախիջևանում հազարաւոր փոխառութիւններ ունի ռուսերէնից, սովորական կեանքի վերաբերեալ. ինչպէս՝ քուխնի «խահնոց», սիօն «վէճ», պէլյօ «ճերմակեղէն», փաթալօ «ձեղուն» են. ևն. Այսպիսի փոխառութիւններն էլ իրաւացի

են, որովհետեւ հայերը Նոր-Նախիջևանում կլանուած են ամբողջապէս ռուսական տիրապետութեամբ, քաղաքակրթութեամբ ու գրականութեամբ։

Երկրորդ դէպքի համար իբր օրինակ կարող է ծառայել Փոքր-Ասիոյ, յատկապէս Կեսարիոյ, Եոզղատի եւ Ատանայի թուրքերէնը, որ ունի սովորական և հասարակ կեանքի վերաբերեալ բազմաթիւ փոխառութիւններ հայերէնից, մինչև 200 հատ։ Այս փոխառութիւններն էլ ունին իրենց պատճառը. այդ այն է՝ որ հայերը Փոքր Ասիայում կորցնելով հայերէն լեզուն, ընդունել են թուրքերէնը իբրեւ մայրենի լեզու և իրենց հին լեզուից իրենց հետ են տարել զանազան բառեր, որոնք և մտել են ընդհանուր գործածութեան և նոյն իսկ թուրքերի լեզուի մէջ։ Այս դեռ այդ պարագան է, երբ ձուլուած ժողովուրդը միայն լեզուով և պետականօրէն է ձուլուած, ու դեռ կրօնապէս և ազգային տեսակէտով պահում է իր անկախ գոյութիւնը։ Իսկ երբ ձուլումը կատարեալ լինէր, խտրութիւնն էլ բոլորովին պիտի վերանար։ Այսպիսի օրինակներ տալիս է մեզ հնդկերէնը՝ որ ձուլել է իր մէջ՝ Հնդկաստանի զանազան բնիկներին, յունարէնը՝ որ ձուլել է իր մէջ՝ Յունաստանի նախաբնիկներին, լատիներէնը՝ որ Ֆրանսիայում ձուլել է իր մէջ կելտական ժողովուրդն ու լեզուն ևն. այս բոլոր դէպքերում էլ ձուլող լեզուն ձուլուած լեզուից իբրեւ ժառանգութիւն է ստացել սովորական կեանքի վերաբերեալ զանազան բառեր։

Երկու դէպքերը հեշտութեամբ կարելի է զանազանել իրարից նրանով՝ որ առաջին դէպքում փոխառութիւնները շատ բազմաթիւ են և սովորական ու հասարակ փոխառութիւնների հետ, միաժամանակ և անպատճառ կան նաև կուլտուրական արժէք ունեցող բազմաթիւ բառեր։ Իսկ երկրորդ դէպքում փոխառութիւնները շատ մեծ թիւ չեն կազմում և միայն պատկանում են սովորական կեանքին։

Այժմ այս դատողութեանց համեմատ քննելով մեր Կովկասեան փոխառութիւնները, պիտի տեսնենք որ նրանք ներկայացնում են վերոյիշեալ երկրորդ պարագան։ Հայերէնը փոխառութիւններ է կնքել Կովկասեան լեզուներից ոչ թէ նրա համար,

որ կողմասեան ժողովուրդները կուտուրապէս բարձր էին և հայերը ենթարկուած էին նրանց ազդեցութեան, այլ որովհետև հայերի մէջ ձուլուել էին զանազան կողմասեան մանր ցեղեր, որոնք իրենց հետ բերին նաև իրենց հին մայրենի լեզուի հետքերը: Այդպիսի ազդութիւններ էին հիւսիս-արեւելքից Ուտէացիք և Աղուանները, որոնք բերին մեզ հիւսիսային կողմասեան լեզուախմբի պատկանող բառեր, և հիւսիս արեւմուտքից Փուգարացիք և Տայցիք, որոնք բերին իրենց հետ հարաւային կողմասեան լեզուախմբին պատկանող բառեր: Պատմութիւնը և հնագիտութիւնը հաստատում են, որ այդ ժողովուրդները, ինչպէս և ամբողջ կողմասեան ազգութիւնները, հին ժամանակ էլ ոչ միայն նշանաւոր քաղաքակրթութեան հասած էին, այլ և զուրկ էին հասարակ գրութեան արուեստից, ինչպէս մինչև այսօր էլ են այդ ազգութիւններից շատերը: Բոլորովին այլ է Սալդիների հարցը, որ լինելով հասած մեծ կուլտուրական աստիճանի, ինչպէս ցոյց են տալիս իրենց թողած հոյակապ շինութիւնները և բեւեռագրական արուեստը, տուին հայ լեզուին ամէն կարգի փոխառութիւններ՝ նախ իրենց կուլտուրայի պատճառով և երկրորդ՝ իբրև նուաճուած կամ հայերի հետ ձուլուած ժողովուրդ: Սալդիները պատկանում են վերելում նկարագրած մեր կրկին դէպքերից հենց երկուսին էլ: Հայերի և Սալդիների համեմատութիւնը այն է՝ ինչ որ թուրքերի և պարսիկներինը Ատրպատականում. առաջինները անքաղաքակիրթ նուաճողի դերում, երկրորդները քաղաքակիրթ նուաճեալի դերում. աւելի յետոյ երկու տարրերը ձուլուած իրար հետ՝ առաջինի ազգային անուան տակ և երկրորդի կուլտուրայի ազդեցութեամբ:

Այստեղ կարեւոր է յիշել մի վերջին հանգամանք:

Թէև մեզ իսպառ անձանօթ են Սալդիների և կողմասեան ազգութիւնների ցեղակցական ու լեզուական յարաբերութիւնները, բայց անկարելի է չընդունել որ նրանց բազմադարեան հարեւանութիւնը ազդած լինի միմեանց լեզուի վրայ. զանազան կողմերից անշուշտ եղել են փոխառութիւններ. այսպէս հիւսիսային կողմասեաններից փոխառութիւններ անցած կը

լինին անշուշտ հարաւայիններին և փոխադարձաբար. նոյնպէս Սալդիների լեզուից զանազան փոխառութիւններ անցած կը լինին թէ հիւսիսային և թէ հարաւային կողմասեաններին և փոխադարձաբար: Այսպէս օրինակ, մենք զիտենք որ մեակ բառը գտնոււմ է թէ հիւսիսային և թէ հարաւային կողմասեանների մէջ, ուստի անշուշտ մի փոխառու կողմ կայ: Եթէ այդպէս է, ուրեմն մեր 63 կողմասեան փոխառութիւնների գոնէ մի մասը կարող է մեզ հասած լինել անուղղակի ճանապարհով. այսինքն կողմասեաններից անցած նախ Սալդիներին և Սալդիներից էլ անցած հայերէնի՝ իբրև Սալդիական բառ. — կամ կարող է նաև ընդհակառակը՝ Սալդիէն մի բառ անցած լինել կողմասեաններին և յետոյ նրանցից անցած հայերէնի. — և կամ վերջապէս Սալդիէն մի բառ մի կողմից անցած լինել կողմասեաններին և միւս կողմից հայերին, այնպէս որ այսօր հայերէնն ու կողմասեանները իրար նման են դուրս դալիս, մինչդեռ իրապէս կապ չկայ նրանց մէջ և կողմասեան փոխառութիւն համարուած այդ բառերը իսկի կողմասեան էլ չեն, այլ Սալդիական: Այս վերջին ենթադրութիւնը երբեմն ակներև է դառնում. օրինակ՝ հայերէն գաղաճոս «որմագիր» հազուադուր բառը, որ բնաւ հայերէն բառի կերպարանք չունի, կայ նաև վրացերէնի մէջ գալաճոգի, կալաճոգի ձևով և թուշերէնի մէջ կալաճ ձևով: Արդ՝ այս բառը, ինչպէս հայկական չի երևում, նոյնպէս ընդհանուր վրացական էլ չէ և վրացական արմատներով էլ չի մեկնում. ուստի հաւանական է որ Սալդիէն լինի և շինարար Սալդիներից անցած լինի թէ Հայերին և թէ Վրացոյց: Նոյնպէս հայերէն ծորել «հոսիլ, քամուիլ» բառը՝ որ միաժամանակ կայ Ուտէացոց մէջ ծորեմուն և Վրաց մէջ ծուրվա ձևով, բայց չի գտնոււմ ոչ մի ուրիշ կողմասեան լեզուի մէջ, հաւանաբար Սալդիական է: Կարելի է կարծել որ յատկապէս կուլտուրական արժէք ներկայացնող փոխառութիւնները, որ մենք մինչև այժմ կողմասեան էինք համարում, իրապէս Սալդիէն բառեր են թէ հայերէնի և թէ կողմասեան լեզուների մէջ թափանցած:

ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

ԶԳԵՍՏԵՂԷՆԻ ՆՈՒՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պաղեստինի աղէտահար հայ ժողովուրդը, արտասահմանի զանազան հայ գաղութներէն և մարմիններէն դրամական օժանդակութեանց հետ ստացած է ու կը ստանայ նաև զգեստեղէններ, ամէն տեսակի և տարիքի յարմար:

Հ. Բ. Ը. Միութիւնը, աւելի քան տարի մը առաջ, կազմակերպած և Ս. Աթոռ զրկած էր 24 հակ զգեստեղէններ, մերազն հասարակութեան բաժնուելու համար:

Սէն Բաւոյի հայ գաղութէն 2 մեծ հակ ամենաընտիր զգեստեղէններ ստացանք: Երկու ծրար ձմեռուան ներքին բրդեղէններ ստացանք Տէր և Տիկին Կ. Սէֆէրեաններէ, եգիպտոսէն, աւելի քան 120 Ֆանէլեաներ: Միջ. Կարմիր Սաչը երկիցս զգեստեղէններ զրկած է:

Լուտերական եկեղեցին շնորհիւ Տօքթ. Մոլի բարեսրտութեան և Պր. Մելիքեանի ջանքերուն՝ քանիցս զգեստեղէն և ուրիշ նիւթական նպաստներ զրկած է մեզի, Էքաւորներուն բաշխուելու համար:

Զգեստեղեր և դրամական նպաստներ ստացած ենք նաև Անգլիական և Ամերիկեան եկեղեցիներէն, Տօքթ. Քլայնի և Երուսաղէմի Անկլիքան Եպիսկոպոսի ջանքերուն շնորհիւ:

Վերոյիշեալ բոլոր բարեսէր անհատներուն և հաստատութիւններուն, յանուն պաղեստինահայ կարօտելոց, կը յայտնենք մեր և իրենց շնորհակալիքն ու երախտագիտութիւնը, ճշմարիտ քրիստոնեայի վայել այս եղբայրական օժանդակութեանց համար: Վստահ ենք որ Տէրը վարձահատոյց պիտի ըլլայ վերոյիշեալ բարեգործներուն, իրենց աշխուստին համեմատ, վասնզի «Մարաւի էի և արբուցիք ինձ, մերկ էի և զգեցուցիք զիս, և որովհետեւ արարիք միում յեղբարցս, ինձ արարիք» կ'ըսէ Ս. Աւետարանը:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

* 1 Յունիս Եշ. — Ս. Աթոռայ Միաբաններէն Հոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան արձակուրդով մեկնեցաւ Եգիպտոս:

* 4 Յունիս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի Վերնատան մեր Մատրան մէջ: Պատարագիչն էր Հոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Պողարեան:

Երեկոյեան ժամերգութիւնը և վաղուան տօնին նախատեսակը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյն մէջ, նախազանութեամբ Հոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Պողարեանի:

* 5 Յունիս Բշ. — Ս. Կուսմանց Լուսինիմանց. առաւօտեան ժամերգութիւնն ու Ս. Պատարագը կատարուեցաւ Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյն մէջ, Պատարագիչն էր Հոգ. Տ. Դարեգին Աբեղայ Գաղանճեան:

* 8 Յունիս Եշ. — Յ. մ. Ժամը 6ին ի գիմաց Գեր. Տեղապահ Հօր, Հոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեան ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Տ. Նորայր, Հայկազուն և Հայրիկ վարդապետներու և քարտուղար Տիար Կարպիս Հինդլեանի ներկայ զբոսուեցաւ Բրիտանիոյ Հիւպատոսին կողմէ տրուած ընդունելութեան ն. վ. Անգլիոյ ճօրճ Զ. Թագաւորի ծննդեան տարեգարձին առթիւ, Բրիտանական Հիւպատոսարանին մէջ:

* 9 Յունիս Ուր. — Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, երեկոյեան ժամերգութիւնէն վերջ կատարուեցաւ վաղուան տօնին նախատեսակը նախազանութեամբ Հոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեանի:

* 10 Յունիս Եր. — Ս. Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին Յիշատակ ելանելոյն յիշատկն. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Գր. Լուսաւորիչ Խորանին վրայ: Պատարագիչն էր Հոգ. Տ. Պարզե Վրդ. Վրթանէսեան:

Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու վաղուան տօնին նախատեսակը պաշտուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, նախազանութեամբ Հոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեանի:

* 11 Յունիս Կիր. — Տօն Կաթողիկէ եկեղեցւոյ Ս. Էջմիածնի. հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ: Պատարագիչ Հոգ. Տ. Միւռնոն Վրդ. Կրճիկեան: Քարոզիչ Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Աբրահամեան. «Եկայք շինեսցուք սուրբ զխորանն լուսոյ, քան զի ի սմա ծագեաց մեզ լոյս ի Հայաստան աշխարհի» բնարանով: Ս. Պատարագէն վերջ կատարուեցաւ Մաղթանք Ս. Էջմիածնի նախազանութեամբ Հոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեանի:

* 13 Յունիս Դշ. — Յ. մ. ի գիմաց Գեր. Տեղապահ Հօր, Հոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեան, ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Միւռնոն Վրդ. Կրճիկեանի և քարտուղար Տիար Կ. Հինդլեանի, ներկայ գտնուեցաւ Օգոստոս Վիքթորիա հիւանդա-

նոցին մէջ, ի պատու հիւանդանոցի նոր տնօրէն Պր. Խտուրտտի տրուած թէյասեղանին:

* 14 Յունիս Դշ. — Յետ միջօրէի, ի դիմաց Գեր. Տեղապահ Նօր, Նոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեան, ընկերակցութեամբ Նոգ. Տ. Գարեգին Արեղայ Գազանճեանի, ներկայ գտնուեցաւ քաղաքիս Սէնթ ձորձ վարժարանի ամալերջի մարզահանդէսին:

* 18 Յունիս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տանարի վերնատան մեր մատրան մէջ: Պատարագիչն էր Նոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան:

* 19 Յունիս Բշ. — Առաւօտուն նախադահութեամբ Նոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեանի, Տնօրէն Ժողովոյ հայրեր իջան Ժառ. վարժարան, ուր կատարուեցաւ հանդիսաւոր բացումը վարժարանի ամալերջի գրաւոր և բերանացի քննութեանց որոնք տեւեցին գրեթէ ամբողջ շաբաթ մը:

* 23 Յունիս Ուր. — Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու վաղուան տօնին նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցւոյն մէջ, նախադահութեամբ Նոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեանի:

* 24 Յունիս Եր. — Գիւտ Նշխարաց Ս. Նօրն մերայ Գրիգորի Երկրորդ Լուսաւորչին. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցւոյն մէջ: Պատարագիչն էր Նոգ. Տ. Գարեգին Արդ. Գազանճեան. Յետ Ս. Պատարագի, նախադահութեամբ Նոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեանի կատարուեցաւ Հայրապետական Մաղթանք վեհ. Տ. Տ. Դէորդ Զ. կաթողիկոսի հայրապետական օծման վեցերորդ տարեդարձին առթիւ:

* 25 Յունիս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան մեր վերնատան մատուռն մէջ: Պատարագիչն էր Նոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Պողարեան:

* 26 Յունիս Բշ. — Նախադահութեամբ Նոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեանի, Պատ. Տնօրէն Ժողովոյ հայրերը իջան Ս. Թարգմանչաց վարժարան, ուր տեղի ունեցաւ պաշտօնական բացումը ամալերջի քննութեանց, որոնք տեւեցին երկու շաբաթ:

* 28 Յունիս Դշ. — Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու վաղուան տօնին նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարին մէջ, նախադահութեամբ Նոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեանի:

* 29 Յունիս Եշ. — Ս. Թարգմանչաց Սահակայ եւ Մեսրոպայ. հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարին մէջ: Պատարագեց և քարոզեց Նոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան, բնարան ունենալով «Մի երկնիչի» հօտ փոքրիկ զի հանեցաւ Հայր ձեր տալ ձեզ դարձալութիւն: Յետ Ս. Պատարագի կատարուեցաւ Նոգեհանգիստ հայ մաքի բոլոր հանգուեցաւ մշակներուն հանգստեան համար:

* 30 Յունիս Ուր. — Երեկոյեան՝ Նոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան որ արձակուրդով մեկնած էր Եղիպտոս, այսօր Ս. Աթոռ ժամանեց:

* 1 Յունիս Եր. — Երեկոյեան ժամերգութիւնն

թիւնն ու վաղուան տօնին նախատօնակը կատարուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարին մէջ, նախադահութեամբ Նոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեանի:

* 2 Յունիս Կիր. — Գիւտ Տիմի Ս. Աստուածմանի. առաւօտուն զիսաւորութեամբ Նոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեանի, վարդապետ հայրեր պաշտօնական թափօրով իջան Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ տանարը, ուր Ս. Կոյսի գերեզմանին վրայ, մատուցուեցաւ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ: Պատարագիչն էր Նոգ. Տ. Պարգե Վրդ. Վրթանէսեան:

* 5 Յունիս Դշ. — Կէսօրէ առաջ, ժամը 11ին, Օգոստոս Վիքթորիա հիւանդանոցի նոր տնօրէն Պր. Խտուրտտ իր առաջին այցելութիւնը տուաւ պատրիարքարան և ընդունուեցաւ Նոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեանի կողմէ:

* 8 Յունիս Եր. — Յ.մ. ժամը 3ին տեղի ունեցաւ Ս. Թարգմանչաց վարժարանի ամալերջի տարեկան մարզահանդէսը, հովանաւորութեամբ Արեւմտեան Յարդանանի Բարձր Գովիսէր Վսեմ. ձէմալ Պէկ Թուքանի և նախադահութեամբ Գեր. Տեղապահ Նօր, ի ներկայութեան խուռներամ բազմութեան: Աւելի քան երկու ժամեր վարժարանի սաները կատարեցին զանազան մարզանքներ, տողանցքներ, վաղբեր: Հուսկ յետոյ Գեր. Տեղապահը, Վսեմ. ձէմալ Պէկ Թուքան եւ իր տիկինը, բաժնեցին օրուան մրցանակները բոլոր առաջնաւոր մարզիկներուն, ինչպէս նաեւ բաժակները պատկէթպօլի, Ֆութպօլի և բինկրօնիկի յաղթական խումբերուն:

* 9 Յունիս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տանարին մեր վերնատան մատրան մէջ: Պատարագիչն էր Նոգ. Տ. Գարեգին Արդ. Գազանճեան:

Յ.մ. ժամը 4ին նախադահութեամբ Գեր. Տեղապահ Նօր, տեղի ունեցաւ Ս. Թարգմանչաց Մանկապարտէզի ամալերջի հանդէսը: Վարժարանի տեսուչ Նոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեանի բացման խօսքէն ետք, վարժարանի փոքրիկները հետզհետէ կատարեցին զանազան տրամախօսութիւններ, արտասանութիւններ, մարզանքներ, մեներգներ ու խմբերգներ: Հուսկ յետոյ Գեր. Տեղապահ Հայրը բաժնեց Մանկապարտէզի աւարտական դասարանի փոքրիկներուն վկայականները, ու փակեց հանդէսը իր օրհնութեամբը:

* 14 Յունիս Ուր. — Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու վաղուան տօնին նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարի Ս. Էջմիածին մատուռն մէջ, նախադահութեամբ Գեր. Տեղապահ Նօր:

* 15 Յունիս Եր. — Յիւստակ Տապանակիմ հնոյ եւ օտն հնոյս Ս. Եկեղեցւոյ. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Էջմիածին մատրան մէջ: Պատարագիչն էր Նոգ. Տ. Միւռն Վրդ. Կրճիկեան:

Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու Այլակերպութեան տօնին նախատօնակը կատարուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարին մէջ, նախադահութեամբ Նոգ. Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհանեանի: Նախատօնակին կցուեցաւ գահակալութեան յիշա-

տակի հանդիսութիւնը Յակոբոս Տեառնեղբոր արդար առաքելին, Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ առաջին և առաջագահ եպիսկոպոսին և Երուսաղէմի մեր Ս. Աթոռին առաջին գահակալին, որ ըստ աւանդութեան, Ալլակերպութեան տօնին բարձրացած է Աթոռ ու հաստատած սեղան և մատուցած քրիստոնէական առաջին Ս. Պատարագը:

Յ. մ. ժամը 7ին կատարուեցան Եկեղեցիի եւ Հսկման արարողութիւնը, սաղմոսասացութեան եւ առուօտեան ժամերգութեան օրհնութեան բաժինը:

✱ 16 Յուլիս Կիր. — Տօն Ալլակերպութեան Տեառն. Հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, Եպիսկոպոսական խոյրի զլուսի պատարագեց շոգ. Տ. Սուրբէն Վրդ. Քէմհանեան և քարոզեց բնաբան ունենալով. «Եւ ասէին զելիցն թոր» զոր կատարելոց էր յերուսաղէմ» (Դուկ. Թ. 31):

Կ. ա. Գեր. Տեղապահ Հայրը ընկերակցութեամբ աւագ Թարգման շոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի, Աման մեկնեցաւ, շնորհաւորելու համար Նորին Վեհ. Ապտալլա Թագաւորը և վարչապետը Վսեմ. Սայիտ Փաշա Մուֆթին պայրամի տօնին առթիւ:

Իսկ Երուսաղէմի ընդհանուր կուսակալին եւ Մութասարըֆին շնորհաւորութեան զնաց շոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Պողարեան, ընկերակցութեամբ շոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեանի:

✱ 17 Յուլիս Բչ. — Յիւսուսի մեռելոց. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Տաճարի Ս. Գլխաղբի մատրան մէջ. պատարագիչն էր շոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան, Յետ Ս. Պատարագի Թափօրական զնացքով շոգեհանդիստեան կատարուեցան երջանկայիշտական Տ. Կիւրեղ Պատրիարք շօր շիրմին վրայ, ինչպէս նաև հին կրատան և Չամ-Թաղի գերեզմաններուն վրայ:

✱ 18 Յուլիս Գշ. — Կ. ա. ժամը 11ին Սպանիոյ անկախութեան տարեդարձին առթիւ, քաղաքիս Սպանիոյ Հիւպատոսին հրաւերին, ներկայ գտնուեցաւ շոգ. Տ. Սուրբէն Վրդ. Քէմհանեան, ընկերակցութեամբ Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի և Տիար Կ. Հինդլեանի:

✱ 21 Յուլիս Ուր. — Կ. ա. ժամը 10ին ի դիմաց Գեր. Տեղապահ շօր շոգ. Տ. Սուրբէն Վրդ. ընկերակցութեամբ շոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի և Պր. Կ. Հինդլեանի ներկայ գտնուեցաւ քաղաքիս Պեւնիզայի ընդհ. հիւպատոսին կողմէ տրուած հրաւերին, Պեւնիզայի անկախութեան տարեդարձին առթիւ:

Երեկոյեան ժամերգութիւնը ու վաղուան տօնին նախատեսակը կատարուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, նախագահութեամբ շոգ. Տ. Սուրբէն Վրդ. Քէմհանեանի:

✱ 22 Յուլիս Շբ. — Ս. Թաղէտի Առաքելոյն եւ Սանդիսոյ Կուսին. Ս. Պատարագը Ս. Գլխաղբի մատրան մէջ մատուց շոգ. Տ. Գարեգին Աբեղայ Գաղանճեան:

✱ 23 Յուլիս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնատան մատրան մէջ, Պատարագիչն էր շոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Պողարեան:

Կ. ա. ժամը 10ին կատարուեցաւ Ս. Թարգմանչաց վարժարանի տարեկան պաղարին բացումը, նախագահութեամբ Յորդանանի կառավարութեան վարչապետ Վսեմ. Սայիտ Փաշա Մուֆթիի, իրեն կ'ընկերանային Գեր. Տեղապահ Հայրը, վարչապետ Հայրեր, Արեւմտեան Յորդանանի Ընդհ. Վսեմ. կուսակալը, Երուսաղէմի Վսեմ. Մութասարիֆը և այլ բարձրաստիճան կառավարական պաշտօնեաներ: Պաղարը տեւեց երկու օրեր:

✱ 29 Յուլիս Շբ. — Երեկոյեան Ս. Աթոռ ժամանեց Գեր. Տ. Ռուբէն Ս. Արք. Մանասեան, իրեն ղրմաւորութեան գացած էին շոգ. Տ. Միւռոն Վրդ. Կրճիկեան և շոգ. Տ. Գարեգին Արք. Գաղանճեան:

✱ 30 Յուլիս Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, Պատարագեց և քարոզեց շոգ. Տ. Ասողիկ Վրդ. Դադարեան, «Անցաք մեք ընդ հուր և ընդ սուր» բնաբանով:

Յ. մ. ժամը 4.30ին տեղի ունեցաւ Ս. Թարգմանչաց նախակրթարանի ամսվերջի հանդէսը, Ե. Հ. Բարեօրակաւ Միութեան քրահին մէջ, հովանաւորութեամբ Գեր. Տեղապահ շօր, եւ նախագահութեամբ Երուսաղէմի Մութասարըֆ Վսեմ. Ինսամ Պէշ Հաշիմի, Եղան հայերէն, արաբերէն և անգլերէն արտասանութիւններ և երգեր վարժարանի երկեսեալակերպութեան կողմէ: Հանդէսի աւարտին վարժարանի բարեջան Տեսուչ շոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան կարգաց Տեսութեան Տարեկան Տեղեկագիրը (յաջօրդ՝ Օգոստոս Թիւսով պիտի տրուի լման Տեղեկագիրը), որմէ ետք Գեր. Տեղապահ Հայրը և Վսեմ. Մութասարիֆը բաժնեցին նախակրթարանի 24 երկեսեալակերպութեան վկայականներն ու յաջողակ աշակերտներու մրցանակները. հանդէսը փակուեցաւ Գեր. Տեղապահ շօր խօսքովն ու աղօթքովը:

ՎԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏՏՈՆՆԵՐՈՒ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս. ԱԹՈՐ-ԷՆ ՆԵՐՍ

Պատ. Տնօրէն Ժողովոյ որոշմամբ Յուլիս ամսուայ ընթացքին հետեւայ պատճեններու փոփոխութիւններ կատարուած են Մայրվանդակէն հետ և հայապատկան մեր սրբաճիւղներուն մէջ:

Ս. Յարութեան Տեսուչ Նեանկուած է շոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան:

Բերդեհէմի վանքին վերահսուչ՝ շոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Աբրահամեան:

Ս. Ասուածածմայ Տաճարին Տեսուչ՝ շոգ. Տ. Գարեգին Արք. Գաղանճեան:

Հայթայի շոգեւոր Հովիւ՝ շոգ. Տ. Տրդատ Վրդ. Պէրպէրեան:

Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի առժամայ Տեսուչ՝ շոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեան:

Ս. Արքուոյ մասակարար՝ շոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան:

Ս. Արքուոյ առժամայ ղեւանդպետ՝ շոգ. Տ. Գարեգին Արք. Գաղանճեան:

ՀԱՆԳԻՍ

Տ. ՄԱՏԹԵՈՍ Ս. ԱՐՔԵՊՍ. ԻՆՃԷԵԱՆԻ

1877 - 1950

Հեռագիր մը կը գուժէ մահը Տ. Մատթէոս Ս. Արքեպիսկ. Ինճէեանի, պատուական հոգեւոր հովուին Մանչեսթրի:

Ինճէեան Սրբազանը ծնած է Գումգարու, 1877 ին, իր նախնական կրթութիւնը ստացած է քաղաքին ազգային վարժարանը, ապա Բարիզ, հետեւելու համար իրաւաբանութեան:

1909-ին կը ձեռնադրուի վարդապետ, Սկիւտարի Ս. Կարապետ եկեղեցիին մէջ, ժամանակ մը հետեւելէ վերջ Արմաշու Դպրեվանքին կրօնական դասընթացքին, ձեռամբ հոգեւոյս Իգմիրլեանի, որ իր անունով կը կոչէ իր ձեռնասունը:

Ինճէեան վարդապետը կարճ շրջանի մը համար կը պաշտօնավարէ Սկիւտարի մէջ, ապա կը հրաւիրուի Սիսի առաջնորդութեան, ու անկէ վերջ Զմիւռնիոյ կարեւոր թեմի հովուութեան, ուր կը մնայ երկար տարիներ:

1914-ին Զմիւռնիոյ ժողովուրդի միահամուռ փափաքին վրայ կը մեկնի Էջմիածին, ընդունելու եպիսկոպոսական օծում Տ. Տ. Գէորգ Ե. կաթողիկոսի կողմէն: Զմիւռնիոյ իր առաջնորդութեան շրջանին, շնորհիւ կառավարական կարեւոր անձնաւորութեանց հետ իր ունեցած բարեկամական կապերուն, կը յաջողի յետաձգել եւ ընդհանուր տեղահանութենէն ու ջարդէն ազատել քաղաքին բազմահազար բնակչութիւնը:

Համաշխարհային առաջին պատերազմէն յետոյ կը պաշտօնավարէ Սամսոնի մէջ, ապա կը ստանձնէ հոգեւոր հովուութիւնը Եւրոպայի հայոց, հուսկ յետոյ իր առողջական վիճակին բերմամբ կը մնայ միայն հոգեւոր հովիւ Մանչեսթրի, զբաւելով այդ փոքրիկ բայց սրտով մեծ եւ բարեկեցիկ թեմի ժողովուրդին սէրն ու յարգանքը, մինչեւ իր մահը:

1932-ին գացած է Էջմիածին, իբր պատգամաւոր մասնակցելու յաւիտ անմոռաց Տ. Տ. Խորէն կաթողիկոսի ընտրութեան, եւ ստացած արքութեան աստիճան նորընտիր Վեհափառէն:

Շնորհիւ իր զարգացումին եւ ազնիւ բնաւորութեան, բոլորէն սիրուած անձնաւորութիւն մը եղաւ հանգուցեալ Սրբազանը, վայելելով յարգանքն ու բարեկամութիւնը Քէնթըրպրի Արքեպիսկոպոսին եւ ուրիշներու: Վստահ ենք թէ շնորհիւ իր այս յատկութիւններուն եւ նուիրումին իր թաղման օրը լացի օր մը եղաւ Մանչեսթրի հայութեան, որ միշտ իր մէջ գտաւ բարի եւ արի հովուի մը առաքնութիւնները:

Հանգիստ իր հոգիին:

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.

Editor - Father Hagop Vartanian. Armenian Convent, Jerusalem.

Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

Հնորեակաբարձր ստացած եւ՛ք հետեւալ գիրքերը հետիւնակներէ եւ զանազաններէ.

- Մեսրոպ Վ. Թերզեան. — *Զմամառու հայ վանքը*, Պէյրութ, 1949.
- Սիոն եպս. — *Լուսաշող դէմքեր եւ կեանք եւ խորհուրդ*, Պոսթոն, 1949.
- Վահան Մալեղեան. — *Կարապի երգը*, Փարիզ, 1949.
- Յ. Գեղարդ. — *Օտար երգիքներու տակ*, Պէյրութ, 1949.
- «Արփի». — *Քրիստափոր Միքայէլեան, Թէհրան*, 1949.
- Յ. Տէր Վարդանեան. — *Ճեղաքանութիւն մեր տոհմի, 1790 - 1949*, Երուսաղէմ, *Աքլոր եղբայր*, Կ. Պոլիս, 1924: Նուէր՝ Թ. Ճէնաղեանէ, [1950].
- «Յուսաբեր». — *Մեր աննման տղաքը*, Գահիրէ, 1950.
- Գեղամ Լ. Սեւան. — *Ազգաները թառեցան*, Պէյրութ, 1949.
- Արսաւազ Արեւայ. — *Մայր Յուցակ Հայերէն Ձեռագրաց Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց Վանքի, Ա. Հասոր, Իտալիա*, 1949.
- Պիլիքե Արեւայ. Գուրեան. — *Դրուագներ Մանուկ Յիսուսի կեանքէն*, Բ. Տպ. Երուսաղէմ, 1950.
- Տնորակ տարեկան հանդիսաւոր արարողութեանց Ս. Յարութեան Տաճարին*, Երուսաղէմ, 1950.
- Տաղարան Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ*, Դ. Տպ. Երուսաղէմ, 1950.
- Վահան Թեֆեեան. — *Ամբողջական երկեր*, Հասոր՝ 3, 4, 7, Գահիրէ, 1949: Նուէր՝ Թէքէհան Յոնաթն.
- Գրիգոր Ա. Սարգսեան. — *Վարդանանց պատերազմը եւ Վարդան Մամիկոնեան*, Ֆրէշո, 1950.
- Հ. Պերպերեան. — *Եկեղեցին Հայկական (Օրէնքէ)*, Անթիլիաս, 1950, 2 օրինակ.
- Դոն. Վազարեան. — *Կոմիտաս Վրդ.ի նորագիւտ 70 անտիպ երգերէն քսան ժողովրդական երգեր*, Անթիլիաս, 1950, 2 օրինակ.
- Արսաւազ Արեւայ. — *Մայր Յուցակ Հայերէն Ձեռագրաց Երուսաղէմի մասնաւոր հաւաքումներու*, Փարիզ, 1950, 2 օրինակ.
- Զարեհ Մելիքեան. — *Երջանկութիւն (+Էրէնք-Նէր, 1947 - 1950)*, Պէյրութ, 1950.
- Sirarpie der Nersessian. — *Le Synaxaire Armenien de Grégoire VII d'Anazarbe*, Bruxelles, 1950.
- Sirarpie der Nersessian. — *Une apologie des images du VIIe Siècle*, 1944 - 5.
- R. P. Blake and Sirarpie der Nersessian. — *The Gospel of Bert' Ay: an old-Georgian Ms. of the tenth Century*, 1942 - 3.
- Sirarpie der Nersessian. — *An armenian Gospel of the 15th Century*.
- Sirarpie der Nersessian. — *Wertern iconographic themes in armenian manuscripts*.
- Գարեկայ. Սրուանձեանց. — *Համով հոտով*, Բ. Հասոր, «Հայ Գրագէտներ Բաւեղաններ» Մատ. թիւ 17, Փարիզ, 1950.
- Գր. Պալարեան. — *Կեանքի նոր շրջանի մը սեմին*, Հալէպ, 1950, 2 օրինակ.
- Գր. Յ. Տէր Միմասեան. — *Եղիշէի Վարդանանց Պատմութիւնը*, Գահիրէ, 1950.
- Բերիոյ քեմի Ուսումնական Խորհուրդ. — *Շողական (Շէֆէր-Էն)*, Հալէպ, 1950.
- Albert Achdjian. — *Le Tapis, the rug*, Paris, 1950.

Ա. Զ. Դ.

Ս. Մ. Ե. Բ. Կ. Ս. Յ. Ի. Մ. Ի. Ս. Ե. Ս. Լ. Ն. Ա. Հ. Ա. Ն. Գ. Ս. Յ.

«ՍԻՆՈՆ» Ե. Ս. Ր. Գ. Ե. Լ. Ի. Բ. Ա. Ժ. Ա. Ն. Ո. Բ. Դ. Ն. Ե. Բ. Ո. Ի. Ն.

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց պատուոյ ընդհանուր գործակալութիւնը
ազնուաբար յանձն առած է Նիւ Եորքի Ս. Սաչ Եկեղեցւոյ

Հոգեւոր Հովիւ

ՀՈԳ. Տ. Ե. Լ. Ի. Շ. Է. Վ. Բ. Գ. Ս. Ի. Մ. Ո. Ն. Ե. Ա. Ն.

հետեւաբար կը խնդրուի Ամերիկայի Ս. Ի. Ո. Ն. -ի յարգելի բաժանորդներէն որ
իրենց հին եւ նոր բոլոր բաժնեգիւնէրը վճարեն Հոգեւորն Հայրսուրբին:

Վարչութիւն «Սինոն» Ամսագրի

Հասցէ՝

Holy Cross. — Armenian Church, 580 West 187th Street, New York 33, N. Y., U. S. A.

ՀՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

“ՅՈՂԱԿԱՆ..

Հայ լեզուի դասագրքերու Գ. եւ Ե. հատրները, նախակրթարաններու
երրորդ եւ հինգերորդ կարգերու յաւուկ, կը պարունակեն՝ հերականական,
բառագիտական, ուղղագրական եւ գրական անհրաժեշտ ծանօթութիւններ,
կանոններ եւ վարժութիւններ:

Դիմ՝ Գ. Հատրի 150 Ս. Դանկական ♦♦♦ Դիմ՝ Ե. Հատրի 250 Ս. Դանկական

Հրատարակութիւն Յերիոյ քեմի Աւսումնական Խորհուրդի, որուն պէտք է դիմել մե-
ծախանի քէ փոքրախանի ապագրաններու համար. — շուսով պիտի ծախուի նաեւ բոլոր
գրականաւորներուն մօտ. — յայտարարուած գիններուն վրայ որեւէ զեղջ կարելի չէ ընել:

Օգոստոսի 15ին լոյս կը տեսնէ նաեւ Զ. Հատրը, աւարական կարգերու յաւուկ.
յաւագոյն բուրբ, ընդարձակ կենսագրութիւններ հառասուցէ աւելի գրագէտներու եւ բա-
նասեղծներու, պատկերազարդ 350 էջ, հերականական, գրական, բառագիտական եւ
ուղղագրական անհրաժեշտ ծանօթութիւններով: Պիտի արժէ 4 Ս. Ո.:

ՄԱՄԼՈՅ ՏԱԿ Է

